

**ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINIŲ MOKSLŲ FAKULTETAS
EKONOMIKOS KATEDRA**

Jurgita MILKINTAITĖ

**LIETUVOS AUKŠTOJO MOKSLO FINANSAVIMO SISTEMA
KITŲ EUROPOS SĄJUNGOS ŠALIŲ KONTEKSTE**

Magistro darbas

Šiauliai, 2011

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINIŲ MOKSLŲ FAKULTETAS
EKONOMIKOS KATEDRA

Jurgita MILKINTAITĖ

LIETUVOS AUKŠTOJO MOKSLO FINANSAVIMO SISTEMA
KITŲ EUROPOS SĄJUNGOS ŠALIŲ KONTEKSTE

Magistro darbas
Socialiniai mokslai, ekonomika (04 S)

Aš, Jurgita Milkintaitė teigiu, kad magistro studijų baigiamasis darbas, kurį teikiu Ekonomikos studijų programos magistro kvalifikaciniam laipsniui įgyti, yra originalus autorinis darbas

(parašas)

Magistro darbo autorius **Jurgita Milkintaitė**

(vardas, pavardė, parašas)

Vadovas **prof. dr. Zita Tamašauskienė**

(pareigos, vardas, pavardė, parašas)

Recenzentas _____

(pareigos, vardas, pavardė, parašas)

SANTRAUKA

Jurgita Milkintaitė

Lietuvos aukštojo mokslo finansavimo sistema kitų Europos Sąjungos šalių kontekste.

Magistro darbas

Magistro baigiamojo darbo tikslas – išanalizuoti Lietuvos aukštojo mokslo finansavimą kitų Europos Sąjungos šalių kontekste. Išnagrinėti privačių asmenų ir visuomenės indėlį į aukštojo mokslo finansavimą ir šalyje sudarytas galimybes visiems norintiems studentams gauti paskolą išsilavinimui. Konceptualioje darbo dalyje žmogiškojo kapitalo bei investicijų į jį klausimai aptariami teoriniu aspektu remiantis lietuvių bei užsienio autorių darbais. Analitinėje-tiriamojame dalyje pateikta studentų skaičiaus kitimo analizė, valstybės bei individų išlaidų analizė švietimui ir aukštajam mokslui, taip pat aukštojo mokslo kreditavimo analizė. Skaičiavimais gauti rezultatai lyginami su kitų šalių rodikliais, siekiant objektyviai įvertinti investicijas į aukštąjį išsilavinimą.

SUMMARY

Jurgita Milkintaitė

The aim of this final Master paper is to analyze the funding of higher education in Lithuania in the context of other countries of EU. Examine the private and public contributions to higher education funding, and country with opportunities for all students wishing to receive credit education. Conceptual part of this paper discloses the debatable questions of human capital and investment to it based on literature of Lithuanian and foreign authors. Analytical part of the paper investigates changes in the number of students, government and individual analysis of the costs of education and higher education, as well as higher education credit analysis. Results according to main calculations are compared with foreign countries in order to be objective when evaluating the investment to higher education.

TURINYS

ĮVADAS	7
1. INVESTICIJOS Į AUKŠTĄJĮ MOKSLĄ, KAIP Į PAGRINDINĘ ŽMOGIŠKOJO KAPITALO SUDĖTINĘ DALĮ	10
1.1 Žmogiškojo kapitalo samprata ir investicijos į jį	10
1.2 Investicijų į aukštąjį mokslą efektyvumas	15
1.2.1 Išlaidos, susijusios su išsilavinimo įsigijimu.	15
1.2.2 Investicijų į išsilavinimą teikiama nauda.	17
1.2.3 Investicijų į aukštąjį mokslą grąžos norma	20
1.2.4 Aukštojo mokslo reikšmė žinių visuomenėje.	23
1.3 Aukštojo mokslo finansavimo modeliai Lietuvoje ir kitose ES šalyse	25
1.3.1 Lietuvos aukštojo mokslo finansavimo sistema	26
1.3.2 Paskolų ir stipendijų sistema Lietuvoje	27
1.3.3 Įvairių siūlomų aukštojo mokslo finansavimo modelių analizė	28
1.3.4 Finansinė parama studentams: Europos šalių patirtis	30
2. LIETUVOS AUKŠTOJO MOKSLO FINANSAVIMO ANALIZĖ KITŲ ES ŠALIŲ KONTEKSTE.....	35
2.1. Studentų skaičiaus kitimo analizė.....	35
2.2. Išlaidos švietimui ir aukštajam mokslui, kaip BVP dalis Lietuvoje ir kitose ES šalyse	38
2.2.1. Aukštojo mokslo finansavimo padalinimas tarp valstybės bei privačių lėšų	42
2.3. Aukštojo mokslo finansavimas iš privačių lėšų	44
2.3.1. Investicijų į aukštąjį mokslą teikiama nauda individui	44
2.3.2. Lietuvos aukštojo mokslo valstybės nefinansuojamų vietų dinamika	45
2.3.3. Lietuvos universitetų pajamų iš studijų įmokų analizė	48
2.4. Aukštojo mokslo finansavimui skirtos biudžeto lėšos	50
2.5. Aukštojo mokslo kreditavimas iš Valstybės lėšų ar komercinių bankų	54
3. AUKŠTOJO MOKSLO FINANSAVIMO TOBULINIMO KRYPTYS	61
IŠVADOS	65
LITERATŪRA	688
PRIEDAI	71

PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS

- 1 pav.** Žmogiškojo kapitalo sąvokos.
- 2 pav.** Investicijų į žmogiškąjį kapitalą subjektai.
- 3 pav.** Investicijos į žmogiškąjį kapitalą pagal išlaidų grupes.
- 4 pav.** Investicijų į aukštąjį mokslą kaštų ir naudos modelis.
- 5 pav.** Aukštojo mokslo studentų dinamika ES šalyse.
- 6 pav.** Gyventojų skaičiaus vidurkis, tenkantis vienai aukštajai mokyklai (2006 m.).
- 7 pav.** Bendrosios viešojo sektoriaus išlaidos švietimui nuo BVP 2008 m.
- 8 pav.** Bendrų viešųjų išlaidų švietimui nuo šalies BVP pokytis 2004 – 2008 m.
- 9 pav.** Bendrosios viešosios išlaidos aukštajam mokslui nuo šalies BVP 2008 m.
- 10 pav.** Aukštųjų mokyklų metinių išlaidų vidurkis vienam studentui 2007 m.
- 11 pav.** Išlaidų aukštajam mokslui pasidalinimas tarp valstybės bei privataus sektoriaus 2007 m.
- 12 pav.** Lietuvos universitetų lėšos pagal šaltinius 2003 – 2009 m.
- 13 pav.** Pirmosios, antrosios ir trečiosios studijų pakopos universitetų studentai pagal studijų finansavimo pobūdį 2005-2010 m.
- 14 pav.** Atlyginimo dydžio priklausomybė nuo įgyto išsilavinimo.
- 15 pav.** Darbo biržoje registruotų aukštojo mokslo absolventai.
- 16 pav.** Lietuvos namų ūkių išlaidos (įmokos) universitetams 2003 – 2009 m.
- 17 pav.** Namų ūkių išlaidų, skirtų aukštosioms mokykloms, dalis nuo bendro finansavimo 2007 m.
- 18 pav.** Pirmakursių studentų, studijuojančių savo lėšomis, dalis nuo įstojusių studentų skaičiaus.
- 19 pav.** Pirmosios studijų pakopos (nuolatinių studijų) įmokų pagal studijų sritis dinamika.
- 20 pav.** Antrosios studijų pakopos įmokų pagal studijų sritis dinamika.
- 21 pav.** Trečiosios studijų pakopos įmokų pagal studijų sritis dinamika.
- 22 pav.** Lietuvos biudžeto lėšos aukštosioms mokykloms 2003 – 2009 m.
- 23 pav.** Bendrų valstybės išlaidų švietimui dalis nuo visų valstybės išlaidų.
- 24 pav.** Universitetinių bakalauro studijų „krepšelio“ dydis metams.
- 25 pav.** Valstybės parama aukštojo mokslo studentams 2007 m.
- 26 pav.** Studentų pajamų šaltiniai.
- 27 pav.** Valstybinio studijų fondo išduotų paskolų statistika.
- 28 pav.** Pasirašytų valstybės paskolų sutarčių skaičius.
- 29 pav.** Studentų pagrindinių išlaidų 2006 – 2009 m. vidurkis.
- 30 pav.** Valstybės lėšų poreikis paskoloms.
- 31 pav.** Studentų pajamos.

LENTELIŲ SĄRAŠAS

1 lentelė. Užimti gyventojai, turintys aukštąjį išsilavinimą.

2 lentelė. Biudžeto asignavimai mokslui ir studijoms proc. nuo BVP.

3 lentelė. Bedarbių struktūra Lietuvoje pagal išsilavinimo lygį 2006 – 2010 m.

4 lentelė. Universitetų studentų dalis, studijuojančių savo lėšomis, pagal studijų pakopas.

5 lentelė. Universitetų studentų dalis, studijuojančių valstybės finansuojamose vietose pagal studijų pakopas.

6 lentelė 2009 - 2010 metų bankų siūlomų valstybės remiamų paskolų studentams sąlygos.

IVADAS

Išsilavinimas yra vienas iš svarbiausių šiuolaikinės žinių ekonomikos plėtros veiksnių. Sėkmingas ekonomikos vystymasis vis daugiau priklauso nuo to, kokios bus investicijos į žmones ir intelektualinio potencialo augimą bei plėtrą.

Išsilavinimas, mokymasis visą gyvenimą, sveikata yra labai svarbios investicijos į žmogiškąjį kapitalą. Įgytas išsilavinimas prisideda prie individo pajamų augimo, nes išsilavinusių individų pajamos yra aukštesnės už vidutines. Taigi ekonominę vertę kuria žmogiškasis kapitalas, kuris yra grindžiamas žiniomis ir gebėjimais.

Individų išsilavinimas teikia ne tik privačią, bet ir visuomeninę naudą, todėl valstybės mokesčių mokėtojai turi prisidėti prie aukštojo mokslo finansavimo. Svarbus momentas šioje vietoje yra tinkamai suderinti privatų indėlį ir visuomeninį finansavimą, nes aukštasis mokslas teikia naudą abiem pusėms: ir individui asmeniškai, ir visuomenei. Išlaidų švietimui pasidalijimas tarp suinteresuotųjų pusių naudojamas daugelyje išsivysčiusių šalių. Įmonės yra pasirengusios investuoti milijonus į technologijas, kurių vertė laikui bėgant mažėja, tačiau nenoriai investuoja į darbuotojus, kurių vertė laikui bėgant auga.

Privačios išsilavinimo pajamų normos yra didesnės už realią rinkos palūkanų normą dėl kelių priežasčių. Visų pirma, įdėjimų į žmogišką kapitalą rizika yra didesnė nei į fizinį kapitalą ir norint gauti pajamų iš žmogiškojo kapitalo būtinas jo savininko darbas. Taip pat pažymėtina tai, kad įdėjimų į žmogiškąjį kapitalą investicinis periodas yra kur kas ilgesnis, be to, ir pačios investicijos į žmogų yra neapibrėžtos ir nelikvidžios.

Aktualumas. Ekonominė šalies plėtra vis labiau priklauso nuo investicijų į žmones, intelektualinio kapitalo išsaugojimą bei ugdymą – žmogiškąjį kapitalą. Sukauptas žmogiškasis kapitalas yra svarbus individo pajamų ir užimtumo perspektyvų veiksnys. Didėjant investicijoms, ypač aktuali tampa investicijų grąžos problema.

Šiuo metu paskolų išsilavinimui sistema Lietuvoje yra patobulinta, tačiau palūkanos lieka vis dar aukštos dėl to, kad paskolas studentams administruoja komerciniai bankai. Europos šalyse paskolos studentams nėra teikiamos su didesnėmis nei 5 proc. palūkanomis. Daugumoje šalių yra atsisakoma bankinių paskolos sistemų, nes sunkmečio laikotarpiu valstybė turi plėsti valstybinių paskolų, o ne valstybės remiamų paskolų sistemą.

Žmogiškasis kapitalas yra viena iš svarbiausių ekonomikos augimo sąlygų, todėl šiame darbe akcentuojama jo sukuriama papildoma nauda ir jo finansavimas tiek individo, tiek visuomenės požiūriu.

Mokslinis naujumas. Investavimo į žmogiškąjį kapitalą efektyvumas tampa svarbia mokslo problema, kuriai skiriama nepakankamai dėmesio. Svarbią reikšmę ekonomikos augimui turi

moksliniai tyrimai, individų įgytas išsilavinimas. Valstybė aukštajam mokslui neturi galimybių skirti daugiau finansavimo, todėl darbe nagrinėjamas aukštojo mokslo finansavimas, susidedantis kaip iš visuomeninių, taip ir iš privačių lėšų.

Darbo objektas. Aukštojo mokslo finansavimo problemos.

Darbo tikslas. Įvertinti Lietuvos aukštojo mokslo finansavimą kitų Europos Sąjungos šalių kontekste. Išnagrinėti privačių asmenų ir visuomenės indėlį į aukštojo mokslo finansavimą ir šalyje sudarytas galimybes visiems norintiems studentams gauti paskolą išsilavinimui.

Šiam tikslui pasiekti buvo iškelti tokie uždaviniai:

- aptarti investicijas į aukštąjį mokslą, kaip pagrindinę žmogiškojo kapitalo dalį, visuomenės ir individo lygmeniu;
- įvertinti privataus asmens investicijas į aukštąjį mokslą;
- įvertinti valstybės investicijas į aukštąjį mokslą ES šalių kontekste;
- atlikti studijų kreditavimo analizę.

Autorė iškėlė **hipotezę**, kad aukštojo mokslo finansavimas vien valstybės lėšomis yra neracionalus, jis turi būti paskirstytas tarp valstybės, individo bei privataus sektoriaus.

Darbo metodologija. Darbe naudojama Europos Sąjungos statistikos agentūros (Eurostat), Europos ekonominio bendradarbiavimo bei plėtros organizacijos (OECD), LR Statistikos departamento pateikiama statistinė informacija, tačiau minėtuose šaltiniuose nepateikiama naujausių duomenų. Analizuojant Lietuvos universitetų pateiktus duomenis, pastebėta, kad dauguma universitetų jų nekaupia, nesistemina ir nepateikia viešos informacijos, tik keletas aukštųjų mokyklų pateikia išsamias savianalizes. Todėl darbe aukštojo mokslo finansavimo klausimams aptarti panaudoti ir LR įstatymai, nuostatos, metodikos ir panašaus pobūdžio dokumentai. Darbe naudoti metodai apima:

- mokslinės ir publicistinės literatūros analizė: nagrinėjami moksliniai straipsniai, užsienio bei Lietuvos konferencijų medžiaga žmogiškojo kapitalo bei švietimo finansavimo tematika;
- duomenų apdorojimas pasitelkiant Microsoft Excel duomenų apdorojimo bei vaizdavimo programą;
- statistinių duomenų lyginamoji analizė įvairiais laikotarpiais;
- duomenų grupavimas;
- duomenų sisteminimas;
- duomenų apibendrinimas.

Darbo rezultatai. Magistro baigiamojo darbo teorinėje dalyje atskleidžia pagrindinius diskusinius klausimus, susijusius su žmogiškojo kapitalo samprata, pagrindžiami investicijų į aukštąjį mokslą kaštai ir nauda individo ir visuomenės požiūriu. Empiriniu tyrimu išanalizuotas

bendras Lietuvos švietimo ir aukštojo mokslo sektorių finansavimas kitų ES šalių kontekste. Analizei pasirinktas laikotarpis nuo 2004 iki 2009 metų, tačiau dėl duomenų stokos pagrindiniai lyginamieji rodikliai analizuojami 2007m. Nagrinėjant dabartinį aukštojo mokslo finansavimo modelį („studentų krepšelis“), aptarti pagrindiniai dalykai: tiesioginės išlaidos švietimui ir aukštajam mokslui kaip BVP dalis Lietuvoje ir kitose ES šalyse, universitetų pajamų suskirstymas, studentų skaičiaus dinamika, studijų kreditavimo sistema Lietuvoje ir kitose ES šalyse.

1. INVESTICIJOS Į AUKŠTĄJĮ MOKSLĄ, KAIP Į PAGRINDINĘ ŽMOGIŠKOJO KAPITALO SUDĖTINĘ DALĮ

Studijų finansavimas universitetuose yra svarbus diskusijų objektas daugelyje Centrinės bei Rytų Europos šalių. Lietuvoje šis klausimas taip pat yra aktualus. Nors ir buvo atlikta studijų finansavimo reforma, tačiau sukurtą modelį dar reikia tobulinti. Lietuvos biudžeto finansavimas universitetams kaip BVP dalis yra artimas ES vidurkiui, bet skirtos lėšos panaudojamos neracionaliai, todėl lėšos, skirtos vienam studentui, yra vienos žemiausių ES. Pasak A. Gaižučio (2010), valstybė ne prognozuoja specialistų poreikį, o taiko laisvosios rinkos stichišką ir neapgalvotą principą, kai valstybės specialistų ir studijų krepščių prioritetus bei poreikį nustato tik stojantieji į aukštąsias mokyklas – nešdami savo studijų krepšelius į vieną ar kitą aukštąją mokyklą ar studijų programą. Nebeliko institucijų, atsakingų už valstybės ūkio, mokslo ir šioms sritims reikalingų specialistų poreikio nustatymą, prognozavimą ir užsakymo rengimą. Visą aukštojo mokslo reformos eigą sunkina bendrųjų informacinių bazių ir duomenų registrų nebuvimas: abiturientų ir studentų pasiekimų, išsilavinimo duomenys nėra centralizuotai suvedami į registrus, duomenų bazės nėra vystomos. Prieš reformą ir ypač po reformos vis didesnę finansavimo dalį sudaro privačios lėšos.

Lietuva gyvena Europos ir viso pasaulio konkurencinėje erdvėje. Tai pasakytina ir apie aukštąjį mokslą: vyksta konkurencija dėl protų, ir jau artimoje ateityje ji taps dar nuožmesnė. Nemaža dalis jaunimo jau dabar renkasi studijas užsienio universitetuose. Žmogus laisvas rinktis studijuoti ir siekti karjeros ten, kur yra palankesnės sąlygos. Jeigu iš Lietuvos jaunimas išvyksta studijuoti svetur, vadinasi, reikia galvoti apie naujus aukštojo mokslo vadybos principus. 2008 m. Utrechte vykusiame Pasaulio universitetų kongrese buvo aiškiai pasakyta, kad ryškiausia pasaulinė pastarųjų metų tendencija yra universitetų veiklos liberalizavimas (A. Pumputis, 2009).

Aukštojo mokslo sistemą veikia šiuolaikiniai išoriniai (integracija, globalizacija) ir vidiniai (aukštojo mokslo reforma, kultūra ir kt.) veiksniai. Aukštojo mokslo sistema vystoma taip, kad jo siekiantieji esami ir būsimi darbo rinkos dalyviai įgytų norimą kvalifikaciją ir kompetenciją. ES-27 šalių narių vystymasis siejamas su svairiu išsimokslinimo, ypač aukštojo indėliu. Žinių visuomenėje mokslas, studijos ir darbas dažnai siejami su technologiniu, organizaciniu ir žmogiškųjų išteklių lankstumu, todėl žmogiškojo kapitalo reikšmė tampa labai aktuali.

1.1 Žmogiškojo kapitalo samprata ir investicijos į jį

Nagrinėjant žmogiškojo kapitalo teoriją, matyti, kad švietimas, kaip žmogaus kokybės gerinimo būdas, suteikiantis individui daugiau gebėjimų ir galimybių efektyviai savirealizacijai, turi labai

didelę reikšmę žiūrint į žmogų ne vien kaip į atskirą socialinį vienetą, bet kaip į vieną iš pagrindinių veiksmų šalies ekonominio potencialo vystyme ir maksimaliame jo realizavime. Valstybė, kuri išlaidas švietimui ir mokslui supranta kaip investiciją ir šalies ekonominio klestėjimo bei žmonių gerovės pagrindą, yra pažangi ir pereina prie kokybiškai naujo politinio, ekonominio, kultūrinio gyvenimo lygio.

Šiuolaikinės ekonomikos struktūroje formuojasi stambus informacinis sektorius. Šiuo metu jam priskiriamos mokslinės naujovės ir žinios, moksliniai tyrimai ir atradimai, informacijos ir komunikacijų plėtra, reklama, bibliotekos ir interneto skaityklos, draudimo ir finansų paslaugos, taip pat valstybės valdymas. Informacinės visuomenės pagrindas yra informacinė ekonomika.

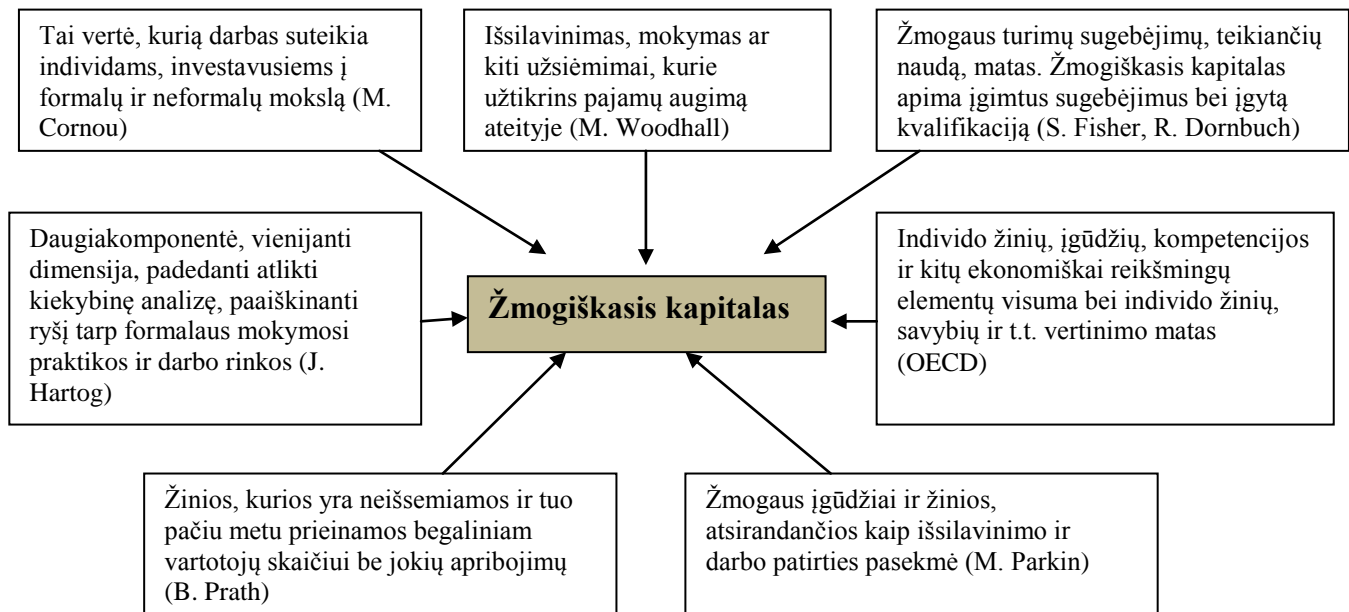
Informacinėje visuomenėje žmogus turi mokytis praktiškai visą savo gyvenimą. Todėl reikalinga nenutrūkstanti visą gyvenimą trunkančio išsilavinimo sistema, adaptuota prie nuolat kintančios informacinės visuomenės ir naudojanti lanksčias mokymo bei perkvalifikavimo formas. Informacinėje visuomenėje žmogaus asmenybė vis labiau tampa informacinių resursų kūrėja, nulemianti visuomenės socialinį progresą ir aukštus ekonominio progreso tempus (R. Mikulienė, 2000).

Koncepcija „žmogiškasis kapitalas“ atsirado kaip pasaulinės ekonominės ir filosofinės minties genezės rezultatas. Ši koncepcija turi savo istoriją, ypatingus atsiradimo dėsniumus. Žmogiškojo kapitalo atsiradimo ir vystymosi koncepcija XVII – XIX a. pasaulinės ekonominės minties klasikų V. Petti, A. Smito, D. Rekardo, K. Markso, Dž. Milio, A. Maršalo ir kt. požiūriai pakankamai tiksliai išdėstyti V. Goilo darbe (J. Bagdanavičius, 2002).

Žmogiškojo kapitalo teorija yra nauja šiuolaikinės ekonomikos teorijos koncepcija. Jos pradininkai: S. Beckeris, B. Weisbroodas, D. Minceris, L. Chansenas, T. Schultzas. Šie mokslininkai savo darbuose suformavo minėtos teorijos branduolį ir padarė ją mokslo tyrinėjimų objektu. Z. Tamašauskienė ir A. Šileika (2003) žmogiškąjį kapitalą dažniausiai apibūdina kaip žmogaus žinias, įgūdžius, patirtį, motyvaciją, energiją, sveikatą, kurie naudojami gamybos ir paslaugų srityje siekiant gaminti produktus ir gauti didesnes pajamas.

Ekonominėje literatūroje yra daugybė skirtingų žmogiškojo kapitalo sąvokos apibrėžimų. H. Bowen žmogiškąjį kapitalą struktūrizuoja iš įgytų žinių, įgūdžių, motyvacijos ir energijos, kuriomis apdovanotos žmogiškosios būtybės ir kurios gali būti naudojamos atitinkamą laikotarpį. Tuo tarpu J. Dolanas žmogiškąjį kapitalą vertina kaip žmogaus protinius sugebėjimus, įgytus dėl formalaus mokymo, išsilavinimo ar praktinės patirties.

Užsienio literatūroje žmogiškojo kapitalo sąvoką nagrinėjo daugelis mokslininkų (1 pav).

1 pav. Žmogiškojo kapitalo sąvokos

Šaltinis: Daugėlienė, R. (2002). *Neapibrėžtos žinios kaip žmogiškojo kapitalo komponentas. Ekonomika ir vadyba.*

J. Bagdanavičius (2002) žmogiškąjį kapitalą apibūdina ne tik įgūdžių, žinių, gabumų, kuriais disponuoja žmogus, visuma, bet taip pat apima ir šiuos elementus:

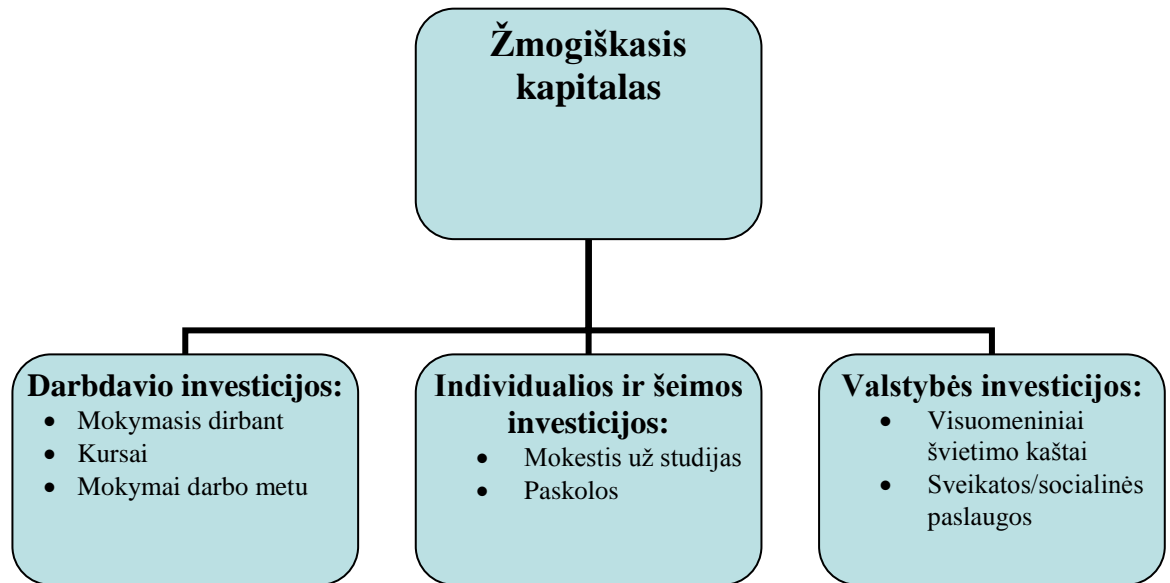
- sukauptų įgūdžių, žinių, gabumų atsargos;
- tokios įgūdžių, žinių ir gabumų atsargos, kurios yra tikslingai žmogaus naudojamos vienoje ar kitoje visuomeninės reprodukcijos sferoje ir skatinančios darbo našumo bei gamybos augimą;
- tikslingas minėtų atsargų panaudojimas lemia darbininkų darbo užmokesčio (pajamų) augimą;
- pajamų augimas stimuliuoja investicijas į sveikatą ir išsilavinimą.

Bene pirmasis ekonomistas, kuris panaudojo gamybinę funkciją žmogiškojo veiksnio efektyvumo nustatymui, buvo norvegas O. Aukroustas (1959). Atlikęs išsamų tyrimą ir jo pagrindu sudaręs gamybinę funkciją iš Norvegijos ūkio rodiklių, jis padarė išvadą, kad per 1900-1955 metus kiekvienas kapitalo padidėjimo procentas užtikrina 0,2 proc., o kiekvienas darbo sąnaudų pakėlimo procentas – 0,7 proc. nacionalinių pajamų prieaugio. Žmogiškojo kapitalo vaidmenį nacionalinių pajamų augimui tyrinėjo ir kiti ekonomistai: J. Kendrickas, G. Solonas, E. Denissonas (J. Bagdanavičius, 2002).

Studijuodami aukštosiose mokyklose individai įgyja žinių, gebėjimų, įgūdžių, kompetencijų, t. y. žmogiškąjį kapitalą. Jis yra produktyvus, nes tiesiogiai lemia darbuotojų gebėjimų lygio padidėjimą. Žmogiškasis kapitalas padidina išteklių adaptyvumą ir išteklių paskirstomąjį efektyvumą visuomenėje. Jis įgalina rinkos dalyvius efektyviau paskirstyti išteklius skirtingoms

užduotims, padidina individų gebėjimus adaptuotis prie pokyčių ir reaguoti į naujas galimybes. Užsienio šalyse atlikti tyrimai rodo teigiamą investicijų į išsilavinimą ir ekonominio augimo ryšį (I. Mačerinskienė, R. Viržinaitė, 2003).

Į žmogiškąjį kapitalą investuoja valstybė, nevalstybiniai visuomeniniai fondai ir organizacijos, atskiros įmonės, tarptautiniai fondai ir organizacijos bei individai.

2 pav. Investicijų į žmogiškąjį kapitalą subjektai

Šaltinis: Schoenberg, A. (2004). Are higher education and academic research a public good or of public responsibility? Review of the economic literature.

Žmogiškojo kapitalo vaidmenį galima apskaičiuoti ir kitu plačiai paplitusiu metodu, naudojant būsimų pajamų kapitalizacijos principą, kada bet kokio kapitalo dydis nustatomas ne jo gamybos kaina, o jo naudojimo ekonominiu efektu. Kapitalo naudojimas duoda palūkanas arba procentą, kuris yra bet kokių pajamų (pelno, rentos, darbo užmokesčio) universali forma. Būsimų pajamų diskontuota suma ir nulemia naudojamo kapitalo dydį, tačiau būsimos gėrybės individų akyse turi mažesnę vertę, negu jau esamos.

T. Schultzas, B. Weisbroodas, G. Beckeris ir kiti mokslininkai pastarąjį metodą laiko pagrindiniu, skaičiuojant žmogiškojo kapitalo vertę. Pajamos iš investicijų, įdėtų į žmogų, nustatomos kaip skirtumas tarp vertinamų individų darbo užmokesčio ir tos dalies, kuri tenka darbui. Žmogiškojo kapitalo vertės nustatymas šiuo metodu (būsimų pajamų kapitalizacijos) yra atskirtas nuo gamybos proceso ir darbo sąnaudų. Šis metodas turi trūkumą, nes, viena vertus, jo šalininkų tvirtinimu, didesnė darbo užmokesčio dalis yra susijusi su investicijomis į žmogų, kita vertus, šių investicijų vertinimas, t.y. žmogiškojo kapitalo dydis yra siejamas su darbo užmokesčio dydžiu.

Nagrinėjant žmogiškojo kapitalo teoriją akivaizdu, kad investuojant į žmogų, visų pirma įvyksta kokybiniai pokyčiai. Kokybė kaip ekonominė sąvoka turi lemiamos reikšmės nustatant tam tikrą objekto vertę.

Pasak J. Bagdonavičiaus (2002), analizuojant žmogiškąjį kapitalą kaip ekonominę kategoriją, matyti, kad nuo pat žmogaus gimimo ir per visą tolesnį jo gyvenimą bet kuris įgytas žmogaus kokybės elementas gali būti matuojamas pinigine išraiška. Ir jeigu mokėti tuos pinigus verta, atsiranda paskata investuoti į kokybę. Galima išskirti dvi pagrindines investavimo į žmogaus kokybę kryptis: investavimas į mokymą (plačiąja prasme) ir sveikatą.

Tam tikras investavimas į žmogų prasideda vos jam gimus. Tėvai, priklausomai nuo jų galimybių, nuo pat mažens gali pradėti formuoti ir vystyti tam tikrus vaiko gebėjimus, kurie vėliau gali duoti naudos. Klaidinga valstybės išlaidas mokykliniam lavinimui priskirti prie biudžeto finansuojamos „gerovės“ išlaidų ir manyti, kad ištekliai, naudojami mokymuisi, tėra biudžeto mažinimas.

Pinigai, išleisti švietimui, investavimui į žmonių kokybę, yra labai gera investicija, ateityje galinti nulemti valstybės ekonominę padėtį. Kiekviena investicija į aukštąjį mokslą, nesvarbu, kokia forma ji įgyta, duos rezultatus tik ateityje. Dėl to ji siejama su rizika ir netikrumu. Žmonių vidinė iniciatyva siekti aukštojo mokslo yra sietina su nuolat besikeičiančios darbo rinkos tendencijomis, kur nuolat auga aukštos kvalifikacijos specialistų paklausa ir mažėja nekvalifikuotos darbo jėgos poreikis. Ateities perspektyvas lems daugiausia įgytos žinios ir kvalifikacija, o ne kiti veiksniai. Tėvai stengiasi suteikti savo atžaloms kuo geresnį išsilavinimą, tam dažnai skirdami didelę dalį savo pajamų ir atsisakydami kartais net būtiniausių dalykų. Tokiu būdu, investuodami į žmogiškąjį kapitalą, jie tikisi, kad jos atsipirks, nors šios investicijos turi netikrumo ir rizikos, kas skaudžiai atsiliepiama šeimos biudžetui (R. Matiušaitytė, 2003).

Reikia pažymėti, kad žmogiškojo kapitalo (sukaupto mokslinio – lavinamojo potencialo) nusidėvėjimas ir amortizacija vyksta kitaip negu materialinių daiktinių resursų. Pirmaisiais žmogiškojo kapitalo funkcionavimo metais dėl fizinio darbuotojų brendimo ir gamybinės patirties jo žinios ir įgūdžiai ne tik nemažėja, o, priešingai, auga. Didėja ir intelektualinis kapitalas. Šiuolaikinėmis sąlygomis būtent žmogiškasis kapitalas, o ne mašinos, įrengimai ar gamybinės atsargos yra konkurencingumo, ekonominio augimo ir efektyvumo kertinis akmuo.

Apibendrinus įvairių autorių žmogiškojo kapitalo koncepcijas galima teigti, kad pagrindiniai žmogiškojo kapitalo elementai – ankstyvieji gebėjimai (įgyti arba įgimti), profesinės žinios, įgytos formaliojo ugdymo metu, įgūdžiai, gebėjimai ir patirtis, įgyta darbinės veiklos metu. Žmogiškasis kapitalas yra kaupiamas įgūdžių bei gebėjimų forma, o aukštasis mokslas atlieka pagrindinę funkciją formuojant žmogiškąjį kapitalą.

1.2 Investicijų į aukštąjį mokslą efektyvumas

Ekonominis efektyvumas - tai rezultatų ir išlaidų palyginimas. Todėl jo dydis pirmiausia priklauso nuo išlaidų struktūros. Ekonominėje literatūroje diskutuojama, kad „prarastus atlyginimus“ reikia įtraukti į švietimo išlaidas. Informacinės teorijos požiūriu, kaip individui, taip ir visai visuomenei didesnę efektą duoda darbas žmogaus su aukštesniu išsilavinimu, kvalifikacija. Tokio darbo efektyvumas yra didesnis. Tai, kad žmogus nusprendė kelti savo kvalifikaciją, užuot ėjęs dirbti ir gavęs atlyginimą, liudija, kad jis geriausiai panaudojo savo lėšas.

Investavimo į žmogiškąjį kapitalą efektyvumas tampa svarbia mokslo metodologine tyrimo problema, kuriai skiriama nepakankamai dėmesio. Žmogiškojo kapitalo kūrimo procesas yra sudėtingas ir daugiapusis, todėl, norint geriau jį suprasti, būtina apžvelgti iš labai skirtingų pozicijų.

1.2.1 Išlaidos, susijusios su išsilavinimo įsigijimu.

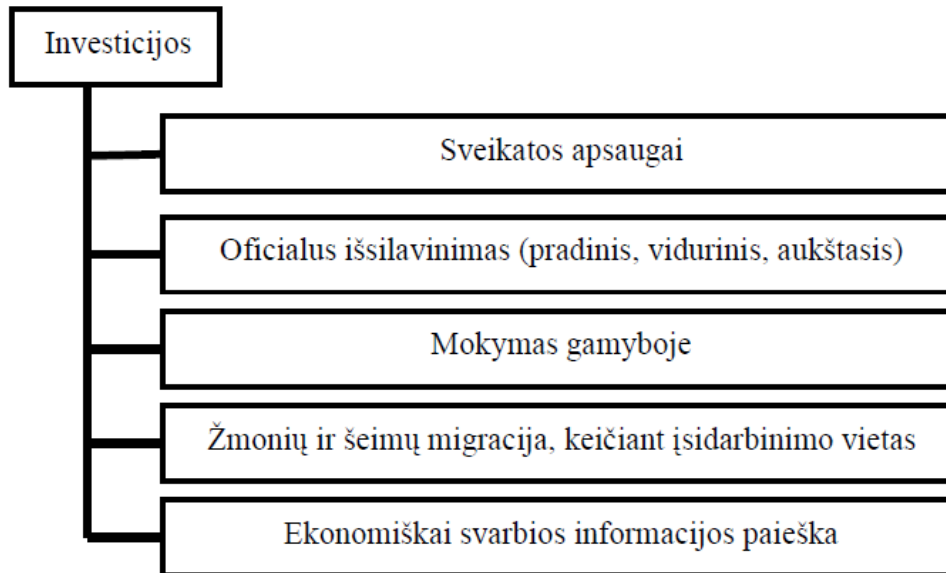
Išlaidos švietimui yra investicijos, galinčios paskatinti ekonomikos augimą, padidinti našumą, prisidėti prie asmeninio ir socialinio vystymo ir sumažinti socialinę nelygybę. A. Šileika ir Z. Tamašauskienė (2003) nagrinėjo išlaidas, susijusias su išsilavinimo įsigijimu. Jas vertino kaip tiesioginių ir netiesioginių išlaidų sumą už mokslą, knygas, apsirengimą, pragyvenimą ir transportą. Vertindamas investicijas, Dž. Kendrikas atsižvelgia į besimokančiųjų „prarastų uždarbių“ kategoriją. Prarasti uždarbiai - tai galimos pajamos, kurias, pavyzdžiui, studentai gautų, jei ne mokytųsi, o dirbtų. Skaičiuojant mokymosi kaštus reikia pridėti praleistą galimybę uždirbti pinigų ir moralinius nepatogumus, t. y. netiesioginius kaštus. Pastarieji yra tuo didesni, kuo vyresnis yra žmogus.

Visos išlaidos, susijusios su investicijomis į išsilavinimą, siejamos tiek su privačiais, tiek su visuomeniniais interesais ir klasifikuojamos į dvi pagrindines grupes:

- tiesioginės individo ir visuomenės išlaidos, susijusios su išlaidomis, patirtomis mokymosi proceso metu (studijų įmokos, išlaidos mokymosi priemonėms, studijų finansavimui, kt.);
- prarasti atlyginimai/pajamos, kurie susidaro dėl individo nedalyvavimo darbo rinkoje mokymosi proceso metu.

Skaičiuojant mokymosi kaštus, iš tiesioginių ir netiesioginių kaštų reikia atimti išteklius (pinigus), kurie prieinami studentams mokantis stipendijų ir paskolų forma. Žinoma, nėra visiškai tikslu visus mokymosi kaštus laikyti investicijomis į žmogiškąjį kapitalą, nes išsimokslinimas teikia ne tik investicinę, bet ir vartojamąją naudą. Tačiau vartojamųjų išsilavinimo aspektų supriešinimas investiciniams metodologiniu požiūriu yra neteisingas, nes tada neatsižvelgiama į principines žmogiškųjų išteklių funkcionavimo ypatybes.

Pagal svarbą ir išlaidų grupes investicijas į žmogiškąjį kapitalą klasifikuoja O. Nordhous (1993). Šių investicijų klasifikacija pateikiama 3 paveiksle.

3 pav. Investicijos į žmogiškąjį kapitalą pagal išlaidų grupes

Šaltinis: Nordhous, O. (1993) Human capital in organizations: competence, training and learning.

O. Nordhous teigimu, pačios svarbiausios investicijos yra investicijos į sveikatą ir švietimą. Investicijos į sveikatą mažina susirgimų skaičių ir mirtingumą, ilgina darbingą žmogaus gyvenimą, o kartu ir žmogiškojo kapitalo funkcionavimo laiką. Bendrasis ir specialusis išsilavinimas, t.y. oficialusis išsilavinimas, didina žmonių žinias ir gerina jų kokybę, taip pat padidina žmogiškojo kapitalo apimtį ir kokybę, o investavimas į aukštąjį išsilavinimą lemia kvalifikuotų specialistų formavimą. Pastarųjų našus darbas yra svarbiausias ekonominio augimo veiksnys. Ypatingą dėmesį reikia skirti mokymui tiesiogiai gamyboje. Tai viena iš svarbiausių investicijų į žmogiškąjį kapitalą visose pasaulio šalyse. O. Nordhous (1993) duomenimis, bet kuriame mokymo projekte iki 80 % žinių tenka savarankiškam mokymuisi.

Išlaidos, skirtos migracijai ir ekonomiškai svarbios informacijos paieškai, lemia darbo jėgos persikėlimą į rajonus bei sritis, kur darbas yra geriau apmokamas, t.y. ten, kur žmogiškasis kapitalas našesnis ir jo paslaugų kaina yra aukštesnė. Išlaidos vaikų auklėjimui ir jų priežiūrai sudaro investicijas į kitos kartos žmogiškojo kapitalo reprodukciją.

J. Bagdanavičius (2002) apibūdino valstybę, kuri išlaidas švietimui supranta kaip investiciją ir šalies ekonomikos klestėjimo bei žmonių gerovės pagrindą, kaip pažangią ir einančią kokybiškai naujo politinio, ekonominio, kultūrinio gyvenimo lygio link. Tuo tarpu E. Stancikas (2000) pastebi, kad žmogus investuojantis į aukštąjį išsilavinimą, tikisi gauti didesnę atlyginimą.

Išnagrinėta literatūra leidžia teigti, kad žmogiškojo kapitalo investiciniai periodai yra ilgalaikiai (trunkantys kelias dešimtis metų) ir kad jo formavimas reikalauja žymių išlaidų. Diplomo gavimas ir įsidarbinimas įmonėje nėra investicinio periodo pabaiga, mokomasi visą gyvenimą, t.y. žmogiškasis kapitalas formuojamas toliau.

1.2.2 Investicijų į išsilavinimą teikiama nauda.

Švietimo nauda gali būti natūrinė ir vertinė, tiesioginė ir netiesioginė. Dažniausiai žmogus, turintis aukštesnį išsilavinimą, gauna didesnę atlyginimą, turi didesnes galimybes įsidarbinti prestižiniuose darbuose, geriau prisitaiko prie pokyčių, pasireiškiančių dėl mokslinės-techninės revoliucijos. Pagrindinė švietimo ekonominio efektyvumo forma yra vertinė (darbo užmokesčio augimas priklausomai nuo bendro ir specialaus pasirengimo, kvalifikacijos nuolatinio kėlimo).

Daugelio atliktų tyrimų rezultatai parodė (Economics of Education, 2004), kad išsilavinimas teikė daug privalumų. Tai nauda individui, pelnas kompanijoms, nauda visuomenei.

Individas, investavęs į išsilavinimą, gauna didesnę algą. Ne mažiau svarbi ir mažesnė tikimybė netekti darbo, daugiau žmonių dirba aukštesnės kvalifikacijos darbu. Išsilavinimo nauda kompanijoms pasireiškia aukštesniu jų darbuotojų produktyvumu. Taip pat kelia produktyvumą jų kolegų turinčių žemesnį išsilavinimą. Visuomenė išsilavinimo naudą pajaučia dėl produktyvesnio darbo augant ekonomikai. Taip pat yra gaunama eilė papildomos naudos, t.y. geresnė visuomenės sveikata, aukštesnė visuomenės gerovė (I. Mačerinskienė, R. Viržintaitė, 2003).

Analizuojant išsilavinimo teikiamas naudas, jas geriausiai būtų išskirstyti į tiesiogines ir netiesiogines naudas.

Galima būtų išskirti tokias individo gaunamas *tiesiogines naudas* iš įgyto išsilavinimo.

1. *Žmonės yra paklausesni darbo rinkoje.* Dalyvavimas darbo rinkoje yra glaudžiai susijęs su išsilavinimu. Kuo aukštesnis individo išsilavinimo lygis, tuo geresnės sąlygos jam arba jai konkuruoti darbo rinkoje. Šis efektas ypač aktualus moterims, nes jų dalyvavimo konkurencingumo kriterijai yra žemi daugelyje šalių. Tarptautiniai OECD tyrimai parodė, kad moterims, turinčioms išsilavinimą, yra įsidarbinti lengviau negu toms, kurios neturi kvalifikacijos, ypač tose šalyse, kur moterų dalyvavimas darbo rinkoje yra žemas.
2. *Išsilavinimas suteikia mažesnę tikimybę tapti bedarbiu.* Tikimybė tapti bedarbiu darbingo amžiaus žmogui yra susijusi su išsilavinimu. OECD 2007 m. tyrimai parodė, kad yra labai didelis procentas žmonių, neturinčių išsilavinimo, kurie darbinio amžiaus pradžioje lieka be darbo. Mažiausiai 30 procentų žmonių 30-44 metų su viduriniu išsilavinimu yra bedarbiai (Education at a glance, 2010). Jaunimo su žemesniu išsilavinimu nedarbas labai aukštas. Kai kurie tyrėjai mato ryšį su nusikalstamumu, skurdu bei kitomis socialinėmis problemomis.

3. *Didesni gebėjimai reiškia, kad darbuotojas uždirbs vidutiniškai didesnę atlyginimą už tuos, kurie turi mažiau gebėjimų.* Išsilavinimas ne tik padidina tikimybę įsidarbinti. Dirbantis, turintis išsilavinimą žmogus uždirba daugiau nei neturintis išsilavinimo kolega. Ekonominiu požiūriu tai nestebinantys rezultatai ir yra patvirtinti daugeliu tyrimų. Europos Komisijos užsakymu atlikti tyrimai parodė, kad vieneri papildomi mokymosi metai vidutiniškai lemia 8 % algos padidėjimą, nuo 4 % Švedijoje iki 11% Airijoje (The financing of higher education in Europe, 2004). Kitame tyrime, kurį užsakė OECD, pranešama, kad 30-44 metų moterys su aukštuoju išsilavinimu Jungtinėje Karalystėje uždirba 110% daugiau negu to paties amžiaus moterys su viduriniu išsilavinimu (Education at a glance, 2010).

Daugelis metodų naudojami nustatyti ryšį tarp išsilavinimo ir atlyginimo. Plačiausiai pritaikomas metodas buvo pasiūlytas J. Mincer (1974), kuris parodo priklausomybę tarp individo atlyginimo ir metų, kuriuos praleido mokydamasis. Pagal šį metodą matuojamas mokymosi poveikis vidutiniškam algos padidėjimui dėl vienerių papildomų studijų metų. Svarbu pažymėti, kad grąža gauta iš išsilavinimo, pagal šį metodą yra tiesiog ribinė alga, gauta iš vienerių papildomų studijų metų. Tačiau šis metodas ignoruoja visus kaštus, susijusius su išsilavinimu, kuriuos patyrė individas, pavyzdžiui, kelionės išlaidos ar pajamos, kurias jis būtų gavęs, jei nesimokytų.

Be to, reikia pridurti, kad, padidėjus išsimokslinusių darbuotojų uždarbiams, valstybė įvairiais mokesčiais gauna papildomų pajamų. Tačiau tai kartu kelia ir tam tikrų problemų. Pirmoji - individo (šeimos), investuojančio į žmogiškąjį kapitalą ir valstybės santykis. Kaip žinoma, individas, investavęs į žmogiškąjį kapitalą, grąžą gauna didesniu uždarbiu poinvesticiniu periodu, o valstybė iš didesnių mokesčių.

Žymus amerikiečių mokslininkas T.W. Schutz savo moksliniuose tyrimuose daug dėmesio skyrė neturtingų šalių vystymuisi ir nustatė, kad investicijos į žmogiškąjį kapitalą gali padidinti neturtingų žmonių gerovę ir šalies ekonomikos perspektyvas. Dinaminėje šiuolaikinėje ūkinėje veikloje išvengti pusiausvyros nebuvimo beveik neįmanoma, o sugebėti tvarkytis šiomis sąlygomis gali tik tinkamai išsimokslinę specialistai. Jų gebėjimas rizikos sąlygomis pastebėti, suvokti ir reaguoti į naujus įvykius laikomas verslumo gebėjimu. Gamtos išteklių, materialaus kapitalo ir fizinio darbo nepakanka didelio produktyvumo ūkiui funkcionuoti, svarbiausias variklis yra verslumo gebėjimai (J. Bagdanavičius, 2002).

Netiesioginė nauda yra ta, kad žmogus, turintis aukštąjį išsimokslinimą, turi didesnių galimybių įsidarbinti prestižiniuose darbuose, dirbti patrauklesnį, įdomesnį, perspektyvesnį darbą, gali patirti didesnę malonumą nuo ne rinkos veikos ateityje, geriau prisitaikyti prie pokyčių, pasireiškiančių dėl mokslinės-techninės revoliucijos. Kai kuriems žmonėms patinka paskaitos ir studentiškas gyvenimas. Kiti patenkina savo smalsumą, patiria malonumą mokydamiesi (I. Mačerinskienė, R. Viržintaitė, 2003).

Darbuotojų, turinčių skirtingą išsilavinimą bendravimas įmonėje duoda tam tikrą pašalinį efektą. Šis savaiminis efektas gaunamas iš geriau išsilavinusių darbuotojų įmonėje, kuomet darbuotojai tobulinasi bendraudami su aukštesnės kvalifikacijos personalu. Ši idėja yra ne nauja, dar Lucas (1988) savo tyrimuose parodė, kad individo uždarbis priklauso ne tik nuo jo išsilavinimo, bet ir nuo jo bendradarbių išsilavinimo lygio. Švietimo išsilavinimo poveikis makroekonominio lygiu yra daugelio tyrimų objektas. Kai kurie ankstesni ekonomistai pažymėjo, kad produktyvumas auga greičiau negu tikėtasi ir priklauso nuo dviejų pagrindinių ekonomikos dalių: darbo ir kapitalo. Daugelis tyrimų parodo, kad produktyvumo augimas susijęs su žmogiškuoju kapitalu ar techninė pažanga pasiekta mokslinių tyrimų dėka. Tačiau sunku atskirti šių dviejų faktorių įtaką dėl glaudaus ryšio tarp darbuotojo žinių ir technologinės bazės, su kuria jis dirba. Konceptualiai sunkumai egzistuojančiose duomenyse reiškia, kad yra sunku įrodyti pasiekto augimo modelį empiriškai. Dažniausia problema įvertinant makroekonominį poveikį ta, kad jie neatskleidžia tiesioginio švietimo poveikio ir netiesioginio išsilavinimo poveikio inovacijoms ir tyrimams, įsisavinant naujas technologijas (O. Nordhoug, 1993).

Keičiantis Lietuvos ekonomikai, jos darbo ir kapitalo rinkos taip pat kinta. Daugelis empirinių tyrimų rodo, kad labiau išsilavinę, daugiau žinių ir įgūdžių turintys žmonės geriau adaptuojasi prie pokyčių. Jų gebėjimas pasinaudoti esamomis ir sukurti naujas galimybes didėja. Jie padidina našumą darbo vietose. Didesni gebėjimai stiprina darbuotojų mobilumą reaguojant į naujas galimybes, padeda žmonėms persikirstyti žmogiškuosius ir fizinius išteklius, suvokti, kad egzistuoja alternatyvos. Labiau kvalifikuota darbo jėga yra lankstesnė. Labiau išsilavinę žmonės gali geriau absorbuoti naujas idėjas, adaptuotis prie užsienio technologijų, tobulinti vietines technologijas.

Kai asmuo įgyja išsilavinimą, jis visą gyvenimą gali džiaugtis didesnėmis vartojimo galimybėmis. Taip teigia daugelio šalių statistika. Kiti taip pat laimi, kai šalyje yra daugiau išsilavinusių asmenų dėl mažesnių sandorių kaštų, negu dirbant, pavyzdžiui, su neraštingais žmonėmis (S. Skunčikienė, 2002).

Išsilavinimas padidina alternatyviuosius kaštus moteriai, dirbančiai savo namų ūkyje, ir tai skatina ją dalyvauti darbo rinkoje. Visa tai padidina bendrą ekonomikos efektyvumą ta prasme, kad atlyginimas, gaunamas dalyvaujant darbo rinkoje, yra didesnis nei numanomas atlyginimas už veiklą namų ūkyje. Migracija yra išsilavinimo teikiamos naudos pavyzdys. Jei išsilavinimas įgalina darbuotoją sužinoti apie įsidarbinimo galimybes kitur arba paprasčiausiai suteikia jam ar jai galimybę įsidarbinti kitoje sferoje, jis skatina efektyvesnį darbo paskirstymą pačiam produktyviausiam jo panaudojimui. Kitas svarbus socialinis aspektas - daugiau išsimokslinę žmonės yra mažiau linkę nusikalsti. O tai labai svarbu, kadangi nusikalstamumas yra šiuolaikinės visuomenės rykštė. Daugiau išsimokslinę žmonės gali turėti teigiamos įtakos politiniam visuomenės gyvenimui, kadangi jie yra ne tik aktyvesni, bet ir labiau išprusę politikoje ir ekonomikoje. Pagaliau

daugiau išsimokslinusių tėvų vaikai auga geresnėje namų aplinkoje, yra geriau prižiūrimi ir neformaliai ruošiami mokyklai.

Išvardyti socialiniai efektai yra labai svarbūs, nors juos išreikšti pinigine išraiška yra gana sudėtinga. Nepaisant to, tai turėtų būti vertinama kalbant apie investavimo į žmogiškąjį kapitalą efektyvumą. Žmogui labai svarbi sveikatos būklė. Mokslininkų įrodyta, kad raštingumas ir išsilavinimas yra glaudžiau susiję su numatoma gyvenimo trukme nei pajamos vienam asmeniui. Šio santykio mechanizmas štai toks: išsilavinęs žmogus lengviau sužino apie kovos su ligomis būdus, todėl jas lengviau įveikia (Cochrane, o'Hara ir Leslie, 1980).

Dar vienas bendro pobūdžio išsilavinimo poveikis yra tas, kad esant didesniam labiau informuotų vartotojų ir išsilavinusių rinkėjų skaičiui valstybė pradedama valdyti demokratiškai. Pabrėžtinai principinis skirtumas tarp investicijų į žmogų ir indėlių į banką. Lėšos, kartą įdėtos į banką, atneša naudą ir pajamų tol, kol tų lėšų nepasiimama iš banko. Lėšos, išleistos žmogui, jo kūrybiniam potencialui didinti, jo vidinei kultūrai tobulinti, atneša daugkartinę naudą ir pajamas visam gyvenimui.

Apibendrinant pateiktą informaciją, galima teigti, kad individai ir visuomenė gauna įvairiapusę naudą iš investicijų į išsilavinimą. Ekonominė nauda individui pasireiškia vidutinio darbo užmokesčio padidėjimu, nedarbo rizikos sumažėjimu. Tuo tarpu individo socialinė nauda susijusi su prisitaikymo prie mokslo ir technologijų pokyčių darbo rinkoje, malonumu dalyvaujant mokymosi procese. Visuomenė ekonominę naudą pajaučia per šalies ekonomikos augimą, papildomas mokesčines pajamas, kurias sumoka didesnė išsilavinusių asmenų dalis. Visuomenės socialinė nauda pasireiškia sveikesne visuomene, tarpkultūrinio bendradarbiavimo sustiprėjimu.

1.2.3 Investicijų į aukštąjį mokslą grąžos norma

Augant investavimo mastams, grąžos problema tampa ypač aktuali. Žymus amerikiečių mokslininkas T.W.Schultz savo ilgalaikiais tyrimais įrodė, kad investavimas į gyventojų kokybę yra pelningas ir apsimokantis. Jis daug dėmesio skyrė neturtingų šalių ekonomikos vystymuisi ir nustatė, kad investicijos į gyventojų kokybę gali padidinti neturtingų žmonių gerovę ir šalies ekonomikos perspektyvas. Taigi investavimo į žmogų grąža vyksta didėjant išsilavinusių žmonių atlyginimui, augant jų produktyvumui, plėtojantis šalies ekonomikai.

Bendrą išsilavinimo išlaidų ir naudos vaizdą galime gauti apskaičiuavę išsilavinimo grąžos normą. Kad apskaičiuotume ekonominę grąžą, diskontuotas investicijų išlaidas reikia nagrinėti kartu su diskontuota ateities pajamų reikšme. Individui išsilavinimo vidutinė grąžos norma yra kasmetinė grąžos norma, kurią jam atneša investicijos į išsilavinimą. Visuomenei lyginant alternatyvias investicijas į projektus, nesusijusius su išsilavinimu, kasmetinė grąžos norma gali būti įvertinama kiekvienam investicijų tipui ir apsprendžiama, kuri investicija atneš didesnę grąžą.

Privati gražos norma turi įtakos individo apsisprendimui finansuoti savo išsilavinimą, o visuomeninės gražos norma veikia visuomeninį bendrą pasirinkimą, ar finansuoti išsilavinimą per mokesčius, valstybės skolą, ar privačiais įnašais.

Tyrimuose aukštojo mokslo graža yra siejama su žmogiškojo kapitalo teorija, kuria nagrinėjo tokie mokslininkai kaip T. Schultz, G. Becker ir J. Mincer. Remiantis šia teorija išsilavinimas gali būti laikomas investiciniu projektu.

Kaip teigė Z. Tamašauskienė (2002), individas investuoja lėšas į išsimokslinimą, jei grynoji dabartinė vertė yra didesnė už nulį. Norint apskaičiuoti grynąją dabartinę vertę reikia surasti kiekvieno laikotarpio grynąsias pajamas ir apskaičiuoti jų dabartinę vertę. Grynąją dabartinę vertę (NPV) galima būtų apskaičiuoti, modifikavus standartinę kaštų ir naudos formulę:

$$NPV = \sum_{t=1}^{t=43} \frac{(E_U - E_S)}{(1+i)^t} - \sum_{t=1}^{t=4} (E_S + C_U)_t (1+i)^t$$

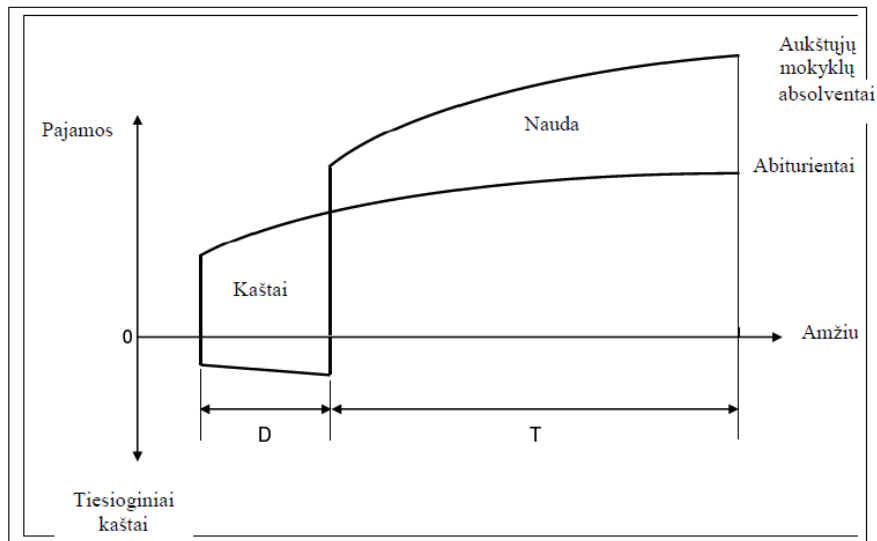
Kur E_S ir E_U yra atlyginimai individų, turinčių vidurinį ir universitetinį išsimokslinimą, o C_U – mokymosi universitete kaštai (per metus), i – rinkoje vyraujanti palūkanų norma, t – indeksas rodo laiko periodus, pradedant $t=1$, kai individas yra 18 metų ir baigiant $t=43$, kai individui yra 65 metai. Pirmasis narys dešinėje lygybės pusėje rodo atlyginimų, baigus universitetą padidėjimo dabartinę vertę, o antrasis narys rodo mokymosi kaštų dabartinę vertę. Jei gaunama reikšmė yra teigiama, tuomet sprendimas investuoti yra racionalus.

Kaip alternatyvų investicinio sprendimo priėmimo būdą, Z. Tamašauskienė (2002) įvardija vidinės išsimokslinimo pajamų normos apskaičiavimą ir jo palyginimą su vyraujančia palūkanų norma. Išsimokslinimo pajamų normą galima apskaičiuoti palyginant būsimų kaštų ir būsimos naudos dabartines vertes.

$$\sum_{t=0}^n \frac{C_t}{(1+r)^t} = \sum_{t=0}^n \frac{B_t}{(1+r)^t}$$

Kur B_t – išsimokslinimo nauda t laiko momentu, C_t – mokymosi kaštai t laiko momentu, n – metų skaičius, r – išsimokslinimo pajamų norma.

Individo ekonominė nauda siejama su kvalifikuoto ir nekvalifikuoto individo darbo užmokesčio skirtumu, pvz., aukštosios universitetinės mokyklos absolvento ir vidurinės mokyklos abituriento darbo užmokesčių skirtumas laikotarpiu nuo darbinės veiklos pradžios iki pensinio amžiaus. Šį pavyzdį grafiškai vaizduoja 4 paveikslas, kuriame iliustruojamos investicijos į išsilavinimą, išskiriant investicijų naudą bei išlaidas aukštąjį išsilavinimą įgyti (D – studijų laikotarpis; T – laikotarpis nuo profesinės veiklos pradžios iki išėjimo į pensiją). Čia privati nauda apima individų, įgijusių aukštąjį ir vidurinį išsilavinimą, pajamų skirtumą (Psacharopouls, G., 1995).

4 pav. Investicijų į aukštąjį mokslą kaštų ir naudos modelis.

Šaltinis: Psacharopoulos, G. (1995). *The profitability of Investment in Education: Concepts and Methods*.

Kitas siūlomas optimalios investicijų į žmogiškąjį kapitalą apimties nustatymo modelis, naudojant žmogiškojo kapitalo gamybos funkciją ir laikotarpinio pasirinkimo abejingumo kreives. Modelyje aptariama optimali investicijų į žmogiškąjį kapitalą apimtis, kai individas nedalyvauja finansinio kapitalo rinkose ir kai jis gali skolinti ir skolintis lėšas finansinio kapitalo rinkose. Jei individas negali skolintis finansinio kapitalo rinkose, jo sprendimus, kiek investuoti į žmogiškąjį kapitalą, lemia žmogiškojo kapitalo gamybos funkcija ir laikotarpinio pasirinkimo abejingumo kreivės. Kai individas gali skolinti ir skolintis finansinio kapitalo rinkose, jo sprendimai dėl investicijų į žmogiškąjį kapitalą nepriklauso nuo laiko. Investicijų į žmogiškąjį kapitalą apimtį lemia žmogiškojo kapitalo gamybos funkcija ir rinkos palūkanų norma, o vartojimą dabar ir vartojimą ateityje – individo pirmenybės. Modelis rodo, kad individas, galėdamas skolintis finansinio kapitalo rinkose ir investuoti į žmogiškąjį kapitalą, gali padidinti vartojimą dabar ir vartojimą ateityje.

Z. Tamašauskienė ir A. Šileika (2003) pabrėžia, kad nauda ateityje turi mažesnę vertę, palyginti su tokia pat nauda, gaunama dabar, dėl dviejų priežasčių. Pirma, žmonės teikia pirmenybę šiandienos, o ne rytojaus vartojimui, nes neapibrėžtumas būsimą pasitenkinimą daro problematišką. Antra, papildomas pajamas panaudojant kaip investicijas į fizinį kapitalą siekiant gauti pelną, geriau tai daryti anksčiau nei vėliau. Todėl būtina apskaičiuoti pajamų, kurios bus gautos ateityje dėl investicijų į žmogiškąjį kapitalą, dabartinę vertę. Esamu laiko momentu būsimų kasmetinių pajamų dabartinė vertė n periodu gali būti apskaičiuojama pagal formulę:

$$V_0 = \frac{B_1}{1+r} + \frac{B_2}{(1+r)^2} + \frac{B_3}{(1+r)^3} + \dots + \frac{B_n}{(1+r)^n}$$

čia V_0 – dabartinė būsimų pajamų vertė, r – palūkanų norma, B_n – pajamos gaunamos n periodu.

Jeigu $r=0,06$, tai nauda, gaunama po 30 metų, sudarys tik 17 % naudos, gaunamos netrukus.

Galima padaryti išvadą, kad į žmogiškąjį kapitalą naudinga investuoti tol, kol pajamų norma iš šių investicijų prilygsta geriausios alternatyvos pelno normai, t.y. ekonominis subjektas turėtų investuoti tol, kol ribinė nauda prilygsta ribinėms sąnaudoms.

1.2.4 Aukštojo mokslo reikšmė žinių visuomenėje.

Išsilavinimo svarba ilgalaikio mokymo perspektyvoje žinių visuomenėje reikalauja didesnių investicijų į žmogiškąjį kapitalą. Investicijos į žmogiškuosius išteklius yra pagrindas ekonominės bei socialinės gerovės augimui. Lisabonos taryba patvirtino, kad investicijos į žmogiškuosius išteklius turi augti. Tačiau dėl ribotų valstybės biudžetų turi būti užtikrintas efektyvesnis esamų išteklių panaudojimas ir platesnis privačių investicijų pritraukimas, ypač aukštajam mokslui ir suaugusiųjų kvalifikavimui.

Dabartinės visuomenės esminis vystymosi veiksnys yra žinios, todėl vienu svarbiausių socialinio-ekonominio vystymosi veiksnių bet kuriame regione ar šalyje tampa aukštasis mokslas, lemiantis esamą gamybos būdą. Plėtojama žinių visuomenės samprata. Pagrindinės žinių visuomenės, kaip šiuolaikinio ilgalaikio valstybės raidos prioriteto, įgyvendinimo kryptys yra keturios:

- mokslas ir švietimas;
- gyventojų kompetencija;
- valstybės valdymas ir savivalda;
- kultūra.

Europos Sąjunga yra užsibrėžusi tikslą sukurti žinių visuomenę per artimiausią dešimtmetį. Žinių visuomenės plėtra mikroekonominiame, regioniniame ir makroekonominiame lygiuose laiko požiūriu lemia ekonominį augimą ir yra svarbus veiksnys šalies arba šalių grupės vystymuisi. Tikimasi, kad Lietuva šioje srityje panašių rezultatų, kaip planuoja ES, gali pasiekti apie 2015 m.

Mokslinėje literatūroje, pavyzdžiui, V. Daujotis, V. Radžvilas, R. P. Sližys, E. Stumbrys (2002); R. Ginevičius, N. K. Paliulis, C. Chlivickas, J. Merkevičius (2006) ir valstybės dokumentuose, pavyzdžiui, Valstybės ilgalaikės raidos strategijoje (2002), didelis dėmesys skiriamas diskusijai apie informacinę ir žinių visuomenę. Praktinė analizė leidžia manyti, kad labiau išsilavinę asmenys turi daugiau galimybių kurti naujas žinias ir jas realizuoti. Mokslas ir švietimas greta gyventojų kompetencijos, valstybės valdymo ir savivaldos bei kultūros yra prioritetingos žinių visuomenės įgyvendinimo kryptys. Žinių ir gebėjimų įgijimas bei tobulinimas aukštojo mokslo institucijose plačiu spektru veikia daugelį sričių:

- švietimo, vadinasi, ir aukštojo mokslo politiką, kuri turi atitikti žinių ekonomikos, o ne

atskirų institucijų reikalavimus;

- darbo rinką ir jos formavimąsi. Praktika rodo, kad aukštąjį išsimokslinimą turintys asmenys sėkmingai konkuruoja darbo rinkoje, tačiau tai nereiškia, kad aukštojo mokslo teikiamos paslaugos visiškai atitinka šalies darbo rinkos poreikius;
- poreikį ir būtinybę įgytas žinias ir gebėjimus nuolat tobulinti mokantis visą gyvenimą, kadangi mokomasi ir tobulinami ne tik profesiniai sugebėjimai, bet ir gyvenimo kokybės, svarbiausiųjų vertybių suvokimas. JAV, kaip ekonominės galios centras, gerokai lenkia Europą pagal universitetų reitingus pasauliniu mastu, patentų paraiškas ar Nobelio premijos laureatų skaičių. Europa yra vertinama kaip ekonominis ir politinis vienetasis, bet ne kaip aukštojo mokslo erdvė. Žinių visuomenės kūrimas sudaro prielaidas ekonominiams tiek Lietuvos, tiek ES-27 šalių narių augimui.

Aukštojo mokslo institucijos (universitetai ir kolegijos) kuria naujas paslaugas, siekdamos daugiau asmenų pritraukti studijoms. Vykstantys procesai rodo, kad Lietuvos aukštųjų mokyklų veikla organizuojama pagal „paslaugų įstaigos“ principą. Aukštojo mokslo institucijų valdymo modeliai ir kitos problemos plačiai analizuojamos mokslinėje literatūroje, pavyzdžiui, P. McCaffery (2005) tiria vadybos gerosios patirties aukštojo mokslo institucijose pavyzdžius; J. Biggs (2003) studijas sieja su kvalifikuotų darbuotojų pasiūlos formavimu darbo rinkoje; B. Clark (1998); D. Remenyi, B. Williams, A. Money, E. Swartz (1998) analizuoja aukštojo mokslo plėtros modelius ir t.t.

Direktyvoje dėl paslaugų ES vidaus rinkoje (2005) paslaugų sektorius susistemintas remiantis Europos Komisijos priimta klasifikacija. Švietimo paslaugos skirstomos į pradinį ir vidurinį mokymą, aukštąjį mokslą, suaugusiųjų ir kitą švietimą, mokslinius tyrimus ir taikomąją veiklą. Paslaugos, tarp jų ir aukštojo mokslo, suprantamos kaip operacijos ar funkcijos, kurioms konkrečioje rinkoje yra paklausa ir kaina. Jos dažnai būna nematerialios, vartojamos gamybos vietoje (N. Langvinienė, 2005; B. Vengrienė, 2006). Tokios paslaugos negali būti perduodamos tiesiogiai kitiems vartotojams ar arbitražuojamos, t. y. negali būti įsigyta viena kaina, o po to parduota kita (aukštesne) kaina (D. Pirs, 1997).

Įvairūs aukštojo mokslo paslaugų aspektai išskyla mikroekonominiame, makroekonominiame, regiono ir globalios ekonomikos lygiuose. Praktiniai tyrimai rodo, kad darbo užmokestis yra ypač svarbus ekonomikos vystymosi veiksnys (taip pat ir paslaugų sektoriaus). Viljamo Pečio (William Petty) suformuluotas dėsnis teigia, kad ekonomikos vystymasis per laiką pakeičia ekonomikos struktūrą. Šių procesų analizė laiko požiūriu rodo, kad pirmiausia istoriškai dominavo žemės ūkis, vėliau — pramonė, o dabartiniu laikotarpiu į pirmą vietą išskyla paslaugos. Paslaugos (kaip ir pramonė) ypač imlios žinioms.

Žinių visuomenė - ilgalaikis valstybės raidos prioritetasis. Svarbiausi veiksniai, lemiantys

transformaciją į žiniomis grįstą visuomenę, yra tai, kad:

- informacinių ir komunikacinių technologijų svarba iš esmės lemia visuomenės gyvenimo raidą ir skatina kiekvieną žmogų skirti laiko saviugdai ir kvalifikacijos kėlimui;
- didėjanti paslaugų svarba gerina gyvenimo ir darbo kokybę, atsižvelgiant tiek į visuomenės, tiek į rinkos reikalavimus;
- rinkų globalizacija plečia visuomenės bendrumo suvokimą, grindžiamą mokslo ir tarptautinių ryšių plėtra (Pilat, 1998).

Jei valstybės darbo jėga tampa vis labiau išmokslinta, vidutinis jos produktyvumas didėja ir užtikrinamas ekonomikos kilimas. Vadinasi, tose valstybėse, kur skiriama daugiau išteklių žmogiškajam kapitalui, užtikrinamas aukštesnis darbo jėgos išsimokslinimas, kartu jos produktyvumo ir ekonomikos kilimas.

Apibendrinami žinių visuomenės reikšmę valstybės socialiniame-ekonominiame vystyme, matome, kad pagrindinį vaidmenį čia atlieka žmonių išsilavinimas bei nuolatinis tolimesnis mokymasis. Tačiau investicijų į išsilavinimą klausimas tampa labai aktualus, nes jį finansuoti turi visos suinteresuotosios pusės.

1.3 Aukštojo mokslo finansavimo modeliai Lietuvoje ir kitose ES šalyse

Pasak A. Čekanavičiaus ir A. Grebliausko (2008), didėjanti išsilavinimo reikšmė ir įtaka visuomenės socialinei-ekonominei plėtrai kasdienėje praktikoje įgyja žmogiškojo kapitalo paklausos išraišką – kvalifikuotų žmonių, gebančių ne tik aptarnauti sudėtingus technologinius procesus, bet ir tapti inovacijų kūrėjais, visuomeninis poreikis nuolat didėja. Aukštųjų mokyklų absolventų paklausos didėjimo tempas lenkia gyventojų prieaugio tempą, o tai skatina aukštojo mokslo „demokratizaciją“ ir masiškumą: aukštosios mokyklos švelnina reikalavimus stojantiems ir / arba didina priimamų studentų skaičių.

Didesnis studentų antplūdis į aukštąsias mokyklas neabejotinai džiugintų pastarąsias, jeigu ne viena sąlyga: tam, kad ši išsilavinimo paklausa taptų kolegijų ir universitetų „aukso amžiaus“ pradžia, būtini atitinkami materialiniai ir intelektualiniai ištekliai. Intelektinių išteklių „gamyba“ daugiau ar mažiau yra pačių aukštųjų mokyklų atsakomybė, o materialinis jų aprūpinimas daugiausia priklauso nuo valstybės švietimo politikos. Taigi reikia diskutuoti apie aukštojo mokslo finansavimo modelį ir mastą: kas, kaip ir kiek moka už išsilavinimą.

„The Economist“ (2005) pažymima: „Vis daugiau valstybių linksta į aukštojo mokslo masiškumą, tačiau tik nedaugelis jų sugeba pripažinti iš to entuziazmo išplaukiančią atitinkamą išvadą: to siekiant privalu arba reikiamu mastu finansuoti universitetus (kaip tai daro Skandinavijos šalys), arba leisti jiems patiems nustatinėti ir rinkti realius mokesčius už studijas.“ Šioje citatoje

pateikiamas griežčiausios „arba... arba“ pobūdžio pasirinkimo skalės alternatyvas sąlygiškai galima pavadinti skandinavišku (studijas finansuoja valstybė) ir amerikietišku (moka studijų programos klausytojas) aukštojo mokslo finansavimo modeliais. Šių modelių kardinalų skirtumą nulemia skirtingi atraminiai loginiai jų pagrindai. Amerikietiškas aukštojo mokslo ir studijų finansavimo modelis remiasi prielaida, kad studijuojantis visų pirma ir daugiausiai investuoja į savo žmogiškąjį kapitalą, į savo ateities karjerą, būsimas pajamas ir padėtį visuomenėje. Todėl pagrįsta reikalauti, kad studijuojantis susimokėtų už investiciją, t. y. už jo galimybes, plečiančias aukštojo mokslo paslaugas. Skandinaviškas modelis aukštąjį išsilavinimą traktuoja kaip tokį „produktą“, iš kurio vartojimo laimi ne tik tiesioginis jo vartotojas, bet ir aplinkiniai. Apsišvietęs, aukštesnės kvalifikacijos ir kultūros žmogus gerina socialinę aplinką ir gyvenimo kokybę ne tik sau ir savo šeimai, bet daug platesniu mastu – visai visuomenei.

1.3.1 Lietuvos aukštojo mokslo finansavimo sistema

Didžioji dalis valstybės skiriamų lėšų aukštajam mokslui skiriama finansuoti studijoms. Remiantis LR mokslo ir studijų įstatymu valstybinėms mokslo ir studijų institucijoms valstybės biudžeto bazinio finansavimo lėšos taip pat skiriamos:

- moksliniams tyrimams, eksperimentinei plėtrai ir meno veiklai plėtoti;
- administravimui ir ūkiui;
- kitoms reikmėms.

Valstybės biudžeto lėšos moksliniams tyrimams, eksperimentinei (socialinei, kultūrinei) plėtrai ir meno veiklai plėtoti valstybinėms mokslo ir studijų institucijoms skiriamos Vyriausybės nustatyta tvarka pagal valstybinių mokslo ir studijų institucijų mokslo (meno) veiklos vertinimo rezultatus.

Pirmenybė į valstybės finansuojamas studijų vietas pagal pirmosios pakopos ir vientisųjų studijų programas tenka stojantiejiems pagal jų gebėjimus, kurie nustatomi atsižvelgiant į brandos egzaminų, mokymosi, kitus rezultatus bei specialiuosius gebėjimus. Geriausiai vidurinio ugdymo programą baigusiųjų eilė sudaroma Švietimo ir mokslo ministerijos nustatyta tvarka. Valstybės finansuojamos studijų vietas pagal pirmosios pakopos ir vientisųjų studijų programas aukštosioms mokykloms tenka pagal geriausiai vidurinio ugdymo programą baigusių stojančiųjų pasirinkimą tarp aukštųjų mokyklų, neviršijant valstybės finansavimo, nustatyto kiekvienai studijų sričiai. Finansavimo paskirstymą studijų sritims nustato Vyriausybė, atsižvelgdama į valstybės ūkinės, socialinės ir kultūrinės plėtros poreikius ir valstybės finansines galimybes. Į valstybės finansuojamas studijų vietas pirmosios pakopos ir vientisųjų studijų programas gali pretenduoti tik asmenys, kurių mokymosi rezultatai yra ne žemesni negu Švietimo ir mokslo ministerijos nustatyti minimalūs rodikliai.

Švietimo ir mokslo ministerijos patvirtintas nuolatinės formos studijų vietų, į kurias priimamų studentų studijos apmokamos valstybės biudžeto lėšomis, skaičius aukštojoje mokykloje išlieka per visą nustatytą studijų laikotarpį, o iššęstinės formos studijų vietų, į kurias priimamų studentų studijos apmokamos valstybės biudžeto lėšomis, skaičius aukštojoje mokykloje išlieka pusantro karto ilgesniam negu atitinkamoms nuolatinės formos studijoms nustatytas studijų laikotarpis. Tais atvejais, kai asmuo pašalinamas iš aukštosios mokyklos, praranda valstybės finansavimą arba nutraukia studijas ir kai valstybės finansuojama studijų vieta nėra užimama, valstybės finansavimas studijų vietai išlieka aukštajai mokyklai iki biudžetinių metų pabaigos.

Valstybė finansuoja studijuojančiųjų valstybės finansuojamose studijų vietose studijų kainą. Vyriausybės nustatytais atvejais ir tvarka valstybės finansuojamose studijų vietose studijavę asmenys, pašalinti iš aukštosios mokyklos arba nutraukę studijas, privalo į valstybės biudžetą gražinti valstybės finansuojamoms studijų vietoms apmokėti skirtas lėšas arba jų dalį.

Reikia pažymėti, jog Vyriausybės nustatyta tvarka ir dydžiu daliai valstybės nefinansuojamose pirmosios pakopos ar vientisųjų studijų vietose geriausiai pirmuosius dvejus metus (iššęstinių studijų atveju – pusę studijų programos) ir likusius studijų metus baigusiu asmenų kompensuojama per atitinkamą laikotarpį sumokėta studijų kaina. Baigus studijas, kompensuojama nuo trečiųjų studijų metų iki pirmosios pakopos ar vientisųjų studijų pabaigos (iššęstinių studijų atveju – už antrąją pusę studijų programos) sumokėta studijų kaina. Asmenų, kuriems kompensuojama studijų kaina, skaičius pagal konkrečią aukštosios mokyklos studijų kryptį nustatomas pagal nustatytą tvarką.

Tačiau teisės į studijų kainos kompensavimą neturi asmenys, pakartotinai studijuojantys pagal tos pačios arba žemesnės pakopos studijų programą, jeigu daugiau kaip pusę tos studijų programos kreditų įgijo valstybės biudžeto lėšomis.

Taigi naujoji studentų „krepšelių sistema“ skatina universitetus konkuruoti dėl kiekvieno studento, tačiau valstybės finansuojamų vietų yra labai mažai, todėl visiems kitiems studentams tenka priimti nelengvą sprendimą, kaip finansuoti savo studijas.

1.3.2 Paskolų ir stipendijų sistema Lietuvoje

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 41 straipsnyje yra numatyta, kad aukštasis mokslas prieinamas visiems pagal kiekvieno žmogaus sugebėjimus. Taip pat pagal Berlyno Komunikatą 2003 metais Europos Ministrai sutarė, kad aukštasis mokslas bus vienodai prieinamas visiems piliečiams nepriklausomai nuo jų socialinės padėties.

Siekiant padidinti prieinamumą studijuoti aukštojo mokslo institucijose, daugelis šalių suteikia studentams tam tikrą paramą: stipendijas, pašalpas, nuolaidos transportui, stipendijas studijoms užsienyje, sveikatos draudimą, nuolaidas maistui ir pan. Parama gali būti tiesioginė, kai studentas gauna išmokas, ar netiesioginė, kai valstybė atleidžia studentą nuo kai kurių mokesčių. Tose šalyse,

kuriose mokslas yra mokamas, dažniausia parama yra lengvatinės valstybės paskolos studijoms apmokėti.

Studijų organizavimo požiūriu, 2009-uosius galima drąsiai vadinti iššūkio metais visoms šalies aukštosioms mokykloms. 2009 metų gegužės 12 dieną, įsigaliojus naujam Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymui, pasikeitė nuostatos, reglamentuojančios studijų finansavimą, studijų proceso organizavimą (studijų trukmę, formą, apimtį), jame apibrėžti studijų kokybės užtikrinimo principai. Pasikeitė valstybės biudžeto asignavimų skyrimo tvarka mokslo ir studijų institucijoms. Lietuvos Respublikos Vyriausybė pradėjo vykdyti aukštojo mokslo reformą ir įgyvendinti naujas mokslo ir studijų institucijų finansavimo nuostatas, taikyti studijų krepšelio principą į valstybės finansuojamas vietas priimamiems pirmosios studijų pakopos studentams.

Remiantis LR mokslo ir studijų įstatymu studentai gali gauti valstybės paskolas arba valstybės remiamas paskolas:

- studijų kainai sumokėti;
- gyvenimo išlaidoms;
- dalinėms studijoms pagal tarptautines (tarpžinybines) sutartis.

Valstybės paskoloms arba valstybės remiamoms paskoloms teikti ir jų administravimo išlaidoms padengti gali būti naudojami Valstybiniam studijų fondui šiam tikslui skirti valstybės biudžeto asignavimai, lėšos, sukauptos iš grąžinamų paskolų, palūkanų ir delspinigių, paramos, taip pat privačios lėšos.

Studentams gali būti mokamos socialinės ir skatinamosios stipendijos. Aukštųjų mokyklų pirmosios, antrosios pakopų ir vientisųjų studijų studentams Vyriausybės nustatyta tvarka iš valstybės biudžeto lėšų gali būti mokamos socialinės stipendijos. Skatinamosios stipendijos geriausiems studentams skiriamos iš aukštųjų mokyklų ar kitų lėšų, atsižvelgiant į studijų rezultatus ar kitus akademinis laimėjimus. Valstybinių aukštųjų mokyklų skatinamųjų stipendijų fondas sudaromas ir šios stipendijos skiriamos valstybinių aukštųjų mokyklų senatų (akademių tarybų) nustatyta tvarka, suderinta studentų atstovybės.

1.3.3 Įvairių siūlomų aukštojo mokslo finansavimo modelių analizė

Lietuvos aukštojo mokslo finansavimo modelio tikslas – aprūpinti aukštojo mokslo sistemą adekvačiais finansiniais ištekliais, užtikrinančiais visuomenės poreikius atitinkančią studijų ir mokslinių tyrimų paslaugų kokybę bei apimtį. LAM finansavimo modelis turėtų suderintai spręsti šiuos esminius uždavinius:

- garantuoti studijų prieinamumą;
- skatinti aukštųjų mokyklų konkurenciją;

- motyvuoti studentus;
- užtikrinti lėšų panaudojimo efektyvumą;
- telkti įvairius finansavimo šaltinius.

LAM finansinio modelių analizė bus atliekama remiantis A. Čekanavičiaus ir A. Grebliausko (2008) pateiktais alternatyviais finansavimo modeliais. Apžvelgsime tokius pasiūlytus finansinius modelius ir teisės aktus (priedas Nr. 13): Lietuvos mokslo tarybos siūlymus „Dėl studijų finansavimo tobulinimo“, Rektorių konferencijos priimtą kreipimąsi į Lietuvos studentus, Liberalų sąjūdžio siūlymą „Mokslo ir studijų sistemos reformos metmenys“, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2006 m. balandžio 6 d. nutarimą Nr.335 „Dėl Lietuvos aukštojo mokslo sistemos plėtros 2006 – 2010 metų plano patvirtinimo“, A. Žalio pateiktą aukštojo mokslo finansavimo reformą.

Lietuvos Mokslo Tarybos (LMT) siūlymai grindžiami valstybės finansinėmis galimybėmis bei egzistuojančia studijų kaštų nustatymo tvarka. Studijų kaštus siūloma nustatyti centralizuotai, o siūlomi jų padengimo instrumentai yra įvairiarūšiai. Valstybės subsidija turėtų patekti tiesiai į aukštojo mokslo instituciją. Finansinė rizika pasiskirsto tarp visų finansinius instrumentus naudojančių subjektų. Nesėkmės atveju valstybė patirtų aukštojo mokslo studijų nuostolius, studentas – studijų įmokos nuostolius, verslo partneriai – rėmimo lėšų nuostolius, finansinio tarpininkavimo institucijos – suteiktų kreditų ir palūkanų nuostolius. Studijų prieinamumas yra įgyvendinamas siūlant centralizuotai nustatyti vienodą studijų įmoką, o likusią kintamų studijų kaštų dalį padengtų valstybė. Įmokos dydį siūloma skaičiuoti remiantis faktiniais finansiniais ištekliais ir galiojančia patvirtinta tvarka. LMT siūlomam modelyje taip pat reikiamai nėra skatinama konkurencija, nes aukštojo mokslo institucijoms nebelieka dėl ko konkuruoti.

Rektorių konferencijos siūlymai grindžiami decentralizuotu kaštų nustatymu, o finansinių instrumentų įvairovė, atrodo, yra pakankama, kad pradėtų veikti studijų pasirinkimo savireguliacijos mechanizmas. Valstybės subsidija patenka į aukštojo mokslo instituciją. Studijų riziką prisiima valstybė ir studijuojantys. Jų siūlymų pagrindinis tikslas yra decentralizuoti studijų įmokas. Toks decentralizavimas suaktyvintų studijuojančių motyvacijas ir aukštųjų mokyklų požiūrį į konkurenciją dėl geriausių studentų.

Liberalų sąjūdžio siūlymai rėmėsi studijų paklausos finansavimo logika, kai lėšos iš valstybės biudžeto į aukštojo mokslo instituciją patenka studentui realizavus savo pasirinkimą studijuoti vienoje ar kitoje aukštojo mokslo institucijoje, įvykdyta studijų finansavimo reforma yra labai artima jų pasiūlymams. Tokį studijuojančio apsisprendimą jie siūlė įteisinti įvedant studento krepšelį, kuris būtų valstybės subsidija. Buvo siūlyti du pagrindiniai studijų kaštų padengimo šaltiniai: valstybės biudžetas ir studijų įmokos. Studijų prieinamumas būtų pasiekiamas valstybės lėšomis per visiems vienodą studento krepšelį, kaip ir yra priimta šiuo metu. Režiumuojant Liberalų

sajūdžio pasiūlymus, galima būtų teigti, kad valstybei garantuojant tam tikrą studijų prieinamumo finansinį lygį ir esant decentralizuotoms studijų įmokoms, yra įmanoma su mažiausiais kaštais pasiekti studijuojančių racionalesnį studijų programų rinkimąsi, skatinti konkurenciją dėl geriausių studentų, didinti valstybės biudžeto lėšų panaudojimo efektyvumą, didinti finansinių šaltinių įvairovę. Pagrindinės šių siūlymų nuostatos ir yra įgyvendintos šiuo metu Lietuvoje.

Remiantis *Lietuvos aukštojo mokslo sistemos plėtros 2006 – 2010 metų* plano nuostatomis, matome, kad jos yra orientuotos į du visuomeninio intereso užtikrinimo aspektus: į studijų prieinamumo užtikrinimą ir socialinę studentų paramą. Pasiūlymuose per mažai dėmesio yra skiriama finansavimo mechanizmo išaiškinimui bei jo pagrindimui. Neapibrėžiama, kaip aprašomas modelis užtikrins racionalesnį studentų mąstymą, renkantis studijų programas, finansavimo šaltinius ir finansinius instrumentus. Tačiau šiame dokumente taip pat yra pripažįstama, kad studento įmokos yra viena iš sudėtinių aukštojo mokslo finansavimo dalių.

A. Žalio siūlyta aukštojo mokslo finansavimo reforma rėmėsi viešo intereso užtikrinimu ir per jo užtikrinimo mechanizmą konstruojant aukštojo mokslo finansavimo modelį. Jo pasiūlymai buvo labai artimi aukštojo mokslo plėtros plano pasiūlymams. Jo manymu, būtina siekti didesnio LAM finansavimo bei didinti studentų motyvacijas. Finansavimo didėjimą negalima sieti su didėjančiomis valstybės dotacijomis, taigi papildomos lėšos gali būti pritraukiamos iš kitų šaltinių, tokių kaip studentų įmokos. Buvo pasiūlyta, kad įmokos dydis būtų vienodas visiems tos pačios aukštosios mokyklos studentams, nepriklausomai nuo pasirinktos programos, kas turėtų užskirsti kelių programų pasirinkimui ne pagal gebėjimus bei pašaukimą, o pagal kainą.

Apibendrinant siūlytus finansinius modelius pabrėžtina, kad tie siūlymai, kuriais valstybė užtikrina tam tikrą finansinį studijų prieinamumą, o studijų įmokos nustatomos decentralizuotai, teikia galimybių studentams racionaliau pasirinkti studijų programas, efektyviau panaudoti valstybės biudžeto lėšas, sudaro sąlygas aukštojo mokslo institucijų konkurencijai, finansinių šaltinių įvairovės plėtrai, leidžia gerėti studijų kokybei bei didėti absolventų kompetencijai.

1.3.4 Finansinė parama studentams: Europos šalių patirtis

Švietimo kaštų pasidalijimas tarp suinteresuotųjų aukštojo mokslo rezultatais naudojamas daugelyje išsivysčiusių EBPO bei Vakarų Europos šalių, kuriose manoma, kad skirtingų finansavimo šaltinių naudojimas labiausiai pateisinamas pradinėje ir galutinėje formaliojo švietimo stadijose - priešmokyklinio švietimo ir aukštojo mokslo sistemoje.

EBPO šalių vyriausybės savo švietimo politiką vis labiau orientuoja į naujus finansavimo mechanizmus, leidžiančius skirtingiems proceso dalyviams teisingiau pasidalinti švietimo kaštus ir švietimo teikiamą naudą. Privataus finansavimo masto didinimo aukštojo mokslo sistemoje strategiją remia Pasaulio bankas. Rekomendacijos grindžiamos efektyvumo ir teisingumo motyvais,

yra patvirtintos daugeliu tyrimų. Daugeliu atvejų rekomenduojama padidinti mokesčius už mokslą ir reformuoti paramos studentams schemas (B. Galinienė, A. Miškinis, 2005).

Pasak B. Galinienės ir A. Miškinio (2005), aukštos kokybės masinė aukštojo mokslo sistema negali būti finansuojama vien tik iš visuomeninių lėšų dėl dviejų pagrindinių priežasčių: pirma, dideli mokesčiai sukuria neigiamas darbinės paskatas, ypač esant demografiniui įtampai ir tarptautinei konkurencijai, antra, aukštasis mokslas teikia ne tik visuomeninę, bet ir privačią darbo rinkos naudą.

Pakankamai dažnai literatūroje aptinkama nuomonė, kad aukštojo mokslo finansavimas yra ties lūžio riba dėl to, kad aukštasis mokslas negali būti finansuojamas tik iš valstybės lėšų, ir yra būtinas finansavimo diversifikavimas. Tačiau daugelis autorių sutinka, kad didesnis finansavimas iš privataus sektoriaus neturėtų paveikia finansavimo mažinimo iš valstybės biudžeto. Visiškas studijų finansavimas iš valstybės biudžeto yra socialiai neteisingas, nes ne visi mokesčių mokėtojai ar jų šeimos nariai yra aukštųjų mokyklų studentai, o jų sumokėti mokesčiai skiriami kitiems studijuojantiems. Be to, baigę aukštąsias mokyklas studentai gaus didesnius atlyginimus, taip gaudami naudą iš išsilavinimo. Vyriausybė turi ir kitų prioritetų, tokių kaip: sveikatos apsaugos tobulinimas, kas taip pat reikalauja didesnio finansavimo. Kai kurie autoriai savo tyrimuose (Economics of education, 2004) pastebi, kad išsilavinimas tampa vis daugiau ir daugiau prieinamesnis pasiturintiems žmonėms, tuomet natūraliai kyla klausimas, kodėl mažai uždirbantys žmonės mokėdami mokesčius apmoka pasiturinčiųjų šeimų vaikų mokslus. Aukštasis mokslas nėra tik visuomeninis produktas, individas taip pat gauna naudą.

Toks požiūris ypač aktualus šiais laikais, kai studijas baigęs studentas gali laisvai išvykti į užsienį. P. Poutvara (2004) teigė, kad darbo jėgos mobilumas mažina valstybės interesą finansuoti išsilavinimą tarptautiniu lygmeniu. Bet kuri vyriausybė patiria nuostolių, kai paruošia specialistus, kurie vėliau išvyksta dirbti į užsienį. Todėl daugelis autorių siūlo finansuoti studijas iš studentų įmokų už mokslą ar paskolų, kurias reikėtų grąžinti priklausomai nuo studento ateities pajamų. Tuo tarpu Garcia-Penalosa ir Walde (2000) palyginusi įvairių aukštojo mokslo finansavimo tipų efektyvumą bei teisingumą priėjo išvadą, kad dėl ateities neapibrėžtumo geriau, kad studentai mokėtų už savo studijas nei imtų paskolas, kurias grąžintų priklausomai nuo pajamų, nes jaunas žmogus pradeda savo profesinę karjerą bei savarankišką gyvenimą jau turėdamas įsipareigojimų.

Pasaulio Banko konferencijoje, surengtoje dėl aukštojo mokslo finansavimo (Financing of Higher Education; Conference Proceedings, 1998), kalbėta, kad teiginys, jog aukštasis mokslas kaip visuomeninis produktas, kuris turi būti prieinamas nemokamai, yra ekonomiškai nepagrįstas. Į aukštojo mokslo diplomą reikia žiūrėti kaip į investiciją. Remiantis konferencijos dalyvių nuomone, žmonės nusprendžia studijuoti universitetuose, nes baigę studijas tikisi gauti didesnę algą. Natūraliai kyla klausimas, kodėl jie tuomet neturėtų padengti dalies jų studijų kaštų, jei tai jiems

atneš didesnes pajamas ateityje. Kitas Eicherio argumentas buvo, kad nemokamas produktas nėra tiek vertinamas, tuomet jei studentas padengtų dalį išlaidų, susijusių su jo išsilavinimu, jis būtų stropesnis ir stengtųsi greičiau baigti studijas. Trečiasis argumentas yra, kad studentas tampa susijęs su studijų procesu. Remiantis Eichio nuomone, jei studentas moka už savo išsilavinimą, jis yra labiau susidomėjęs studijomis ir užtikrins, kad tai, ką jis studijuoja, atitinka jo poreikį. Tačiau tai nereiškia, kad Eicheris pasisako už visišką valstybės finansavimo atšaukimą, nes tai turi savo privalumų. Visų pirma, studentas, vadovaudamasis nepilna ar neteisinga informacija, galėjo pasirinkti studijų programą, kuri ne visiškai atitiks jo būsimos profesijos reikalavimus. Antra, kaip studentas taip ir visuomenė realiai gauna naudą iš aukštojo išsilavinimo, kaip pavyzdys, mažesnė kriminogeninė situacija tarp išsilavinusių žmonių. Vadovaudamasis šiais argumentais, Eicheris teigė, kad optimaliausia sistema, kurioje finansavimas kombinuojamas iš privataus ir valstybinio kapitalo. Jo nuomone, ES narės turėtų padidinti privačių lėšų dalį finansuojamos aukštąjį mokslą.

Finansinė pagalba studentams iš nepasiturinčių šeimų yra plačiai aptariama literatūroje. (Galinienė, 2005). Jei mes sutinkame, kad investavimas į žmogiškąjį kapitalą teikia naudą, tuomet studentai turėtų padengti didžiąją dalį kaštų, susijusių su jų išsilavinimu. Tuo tarpu valstybė galėtų padėti studentams teikdama lengvatines paskolas, nes tam tikras palaikymas turi būti iš valstybės pusės, kol studentai pradės dirbti ir gauti pajamų. Žiūrint į aukštąjį mokslą iš vyriausybės pusės yra sudaromas balansas, tai yra kiek jie turi išleisti aukštajam mokslui ir kiek valstybės biudžetas gaus papildomų mokesčių iš didesnių absolventų atlyginimų.

Privatus aukštojo mokslo finansavimas galimas iš šių šaltinių: šeimos išteklių, studentų atlyginimų, jei mokydamiesi jie dirba, studentų būsimų pajamų, t. y. paskolų, darbdavių, universitetų verslininkiškos veiklos ir kitų šaltinių.

Paskolos yra svarbus investicijų į aukštąjį mokslą finansavimo šaltinis. Pasaulyje, kuriame nėra neapibrėžtumo, rinka efektyviai teikia paskolas ir žmonės individualiai sprendžia, kiek investuoti į aukštąjį mokslą ir kokią šių investicijų dalį skolintis. Tačiau realiame pasaulyje skolinimasis, siekiant investuoti į žmogiškąjį kapitalą, susijęs su rizika ir neapibrėžtumu.

Pagrindinė kliūtis, trukdanti privačiam studijų kreditavimui, yra ta, kad studentai paprastai neturi nuolatinių pakankamų pajamų grąžinti paskolą ir mokėti palūkanas bei turto paskolos grąžinimui užtikrinti, o jų ateities perspektyvos yra sunkiai nuspėjamos. Vyriausybei nesikišant finansuoti investicijų į aukštąjį mokslą, naudojant paskolas, gali būti sunku žmonėms, neturintiems užstato. Būtent dėl šių priežasčių studijų kreditavimo sistema būna iš dalies remiama valstybės. Studijų paskolų prieinamumas, netgi jei paskolos nesubsidijuojamos, gali būti labai svarbus žmonėms iš neturtingų šeimų, nes jis padidina visų individų galimybes tobulinti savo potencialą.

Remiantis EURIDYCE apžvalgomis šiuo metu 34 iš 46 Europos aukštojo mokslo erdvės valstybių studentai (visi ar jų dalis) prisideda prie studijų finansavimo. Studentų ir valstybės indėlių

santykis priklauso nuo valstybės socialinių ekonominių sąlygų ir studentų finansinės paramos modelio. EURIDYCE išskira du pagrindinius finansinės paramos modelius:

- *Finansinė parama studentams* grindžiama studentų finansinio savarankiškumo nuostata. Parama teikiama tiesiogiai studentams, todėl jų tėvams netaikomos nei šeimos pašalpos, nei mokesčių lengvatos. Sprendimas, ar reikia skirti finansinę paramą teikiančiose šalyse, gali skirtis priklausomai nuo to, ar jos laikosi nemokamo mokslo principo, ar ne: parama tik gyvenimo išlaidoms padengti, jeigu aukštasis mokslas yra nemokamas arba beveik nemokamas (kai studentai moka tik įmokas studentų organizacijoms); parama ir gyvenimo išlaidoms, ir (arba) administravimo bei studijų įmokoms mokėti (kai studentai moka administravimo ir (arba) studijų įmokas).
- *Finansinė parama studentų tėvams* grindžiama studentų finansinės priklausomybės nuo tėvų nuostata. Parama teikiama studentų tėvams paprastai tol, kol studentams sukanka 23 arba 26 metai (priklausomai nuo šalies). Situacija šios rūšies paramą teikiančiose šalyse taip pat gali skirtis priklausomai nuo to, ar jos laikosi nemokumo principo, ar ne: šalyse, kur valstybės finansuojamų vietų studentai moka nedideles administravimo ir studijų įmokas arba jų apskritai nemoka (Čekijoje, Estijoje, Graikijoje, Kipre, Lenkijoje ir Slovenijoje), studentams teikiama speciali gyvenimo išlaidoms skirta parama, taip pat finansinė parama jų tėvams. Kitose šalyse, kuriose taikomas šis paramos modelis, finansinė parama teikiama dar ir studijų įmokoms.

Išnagrinėjus OECD skelbiamus duomenis (Education at a glance 2010) apibendrintai galima būtų išskirti 3 paramos kategorijas:

- sumokėti administravimo ir studijų įmokas: paskolos ir (arba) stipendijos bei atleidimas nuo šių įmokų ir (arba) jų sumažinimas;
- apmokėti gyvenimo išlaidas: paskolos ir (arba) stipendijos;
- pašalpos šeimoms ir mokesčių lengvatos.

Finansinė parama siekiama riboti ekonomines kliūtis studijoms ir prisidėti prie bendrosios aukštojo mokslo plėtros. Studentams dažniausiai teikiama finansinė parama yra stipendijos (scholarships/ grants) arba stipendijos kartu su paskolomis. Priklausomai nuo konkretaus konteksto, reikalavimas arba nereikalavimas grąžinti paramą gali būti traktuojamas skirtingai. Pavyzdžiui, stipendijų teikimas, neribojamas jokiais sąlygomis, yra vienodų studijų galimybių visiems principo išraiška. Tačiau tokios stipendijos gali būti paskata stoti į aukštąsias mokyklas be aiškaus tikslo, todėl nepagrįstai padidėja valstybės išlaidos studijoms.

Kadangi paskolos turėtų būti grąžinamos, aukštajam mokslui galima skirti mažiau lėšų iš valstybės biudžeto, be to, galima nustatyti valstybės išlaidų ribą. Kita vertus, patiems studentams kyla sunkumų, kai būsimųjų pajamų vertinimai pernelyg optimistiški ir paskolos negrąžinamos.

Išnagrinėjus EURIDYCE teikiamą informaciją (Higher Education in Europe 2009), galima teigti, jog pirmąją ISCED 5 lygmens kvalifikaciją siekiantiems įgyti studentams labiausiai Europoje paplitusi parama yra stipendijos (atskirai nuo paskolų), paprastai naudojamos gyvenimo išlaidoms padengti. Šių stipendijų paskirtis gali būti ir platesnė: dalis jų gali būti skirta registracijos ir (arba) studijų įmokoms mokėti tais atvejais, kai šios įmokos yra privalomos. Šio pobūdžio parama teikiama 25 šalyse, jos grąžinti nereikia.

Kokią finansinės paramos dalį sudaro stipendija ir paskola, priklauso nuo konkrečioje šalyje nustatytos tvarkos. Valdžios institucijoms pasirenkant stipendijų-paskolų modelius, taikomas priemonės, kuriomis siekiama riboti riziką; suteikiant finansinę paramą ir nustatant grąžinimo sąlygas atsižvelgiama į pajamas ir patenkinamus studijų baigimo rezultatus, formuojami kriterijai, kuriuos tenkinančių studentų skola panaikinama arba sumažinama (pavyzdžiui, per mažos pajamos arba per didelė skola, laiku sėkmingai baigtos studijos, ypač geri studijų pasiekimai, amžiaus riba, vaiko gimimas ir kt.).

Šalyse, kuriose ISCED 5 lygmens programų studentams, siekiantiems įgyti pirmąją kvalifikaciją, parama teikiama paskolomis (tarp jų ir Lietuvoje), paskolos suteikimo sąlygos paprastai yra palankesnės už rinkos sąlygas. Šias paskolas suteikia, finansuoja arba jų grąžinimą garantuoja valdžios institucijos; be to, joms dažnai taikomos lengvatinės palūkanų normos, mažesnės už rinkos normą. Taip valdžios institucijos prisideda prie paskolą imančių studentų finansinės investicijos. Palūkanų normas lyginti sudėtinga, nes skirtinga jų vertė yra įvairiose valstybėse: palūkanų normos, laikomos didelėmis vienose valstybėse, atrodo mažos kitose priklausomai nuo socialinės ekonominės situacijos.

Remiantis OECD 2008 m. skelbiamais duomenimis galima būtų išskirti 4 įvairiose šalyse taikomus aukštojo mokslo finansavimo modelius:

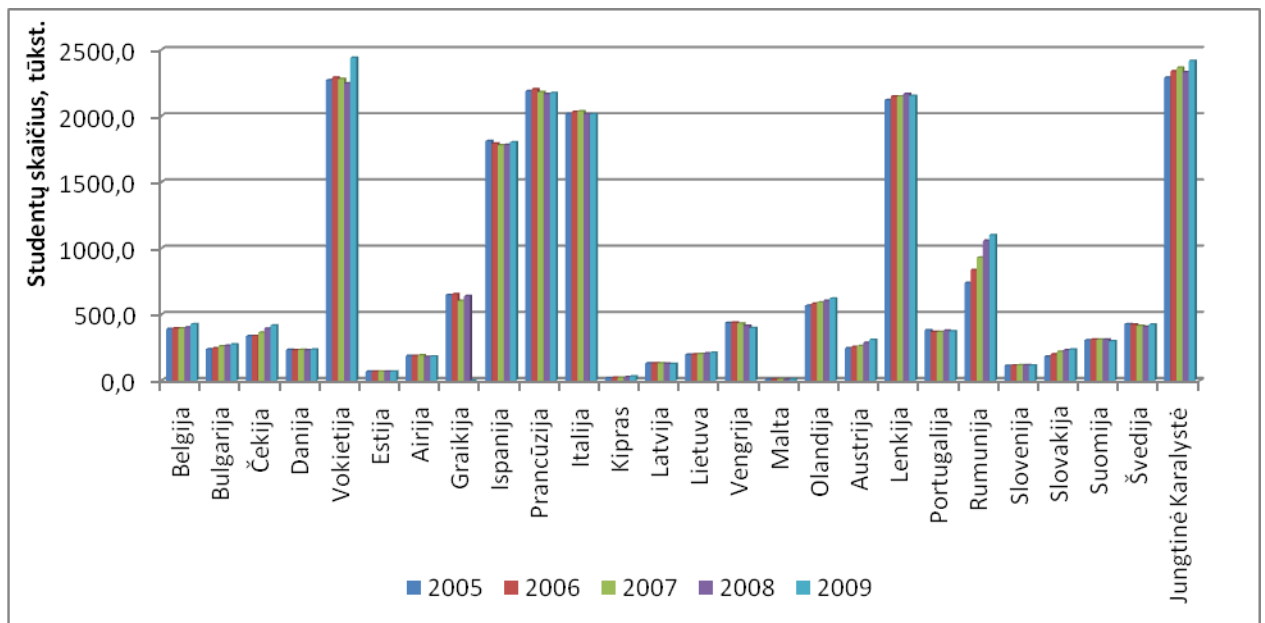
- *1 modelis.* Valstybės, kuriose nėra studijų įmokų arba jos mažos ir yra visuotinė studentų paramos sistema. Ryškiausi šio modelio atstovai yra šiaurės šalys (Danija, Suomija, Norvegija, Švedija).
- *2 modelis.* Valstybės, kuriose didelės studijų įmokos ir yra gerai išplėta studentų paramos sistema. Šiose šalyse (JAV, Jungtinė Karalystė) gana aukštas finansinis barjeras stojantiems, bet taip pat ir didelės subsidijos.
- *3 modelis.* Valstybės, kuriose didelės studijų įmokos ir nepakankamai išplėta studentų paramos sistema. Studijų našta tenka šeimoms, subsidijas gauna nedidelė dalis studentų.
- *4 modelis.* Valstybės, kuriose mažos studijų įmokos ir neišplėta studentų paramos sistema. Padidinus studijų įmokas, sumažėtų studijų prieinamumas, o įmokas panaikinus ir taip padidinus prieinamumą, nebūtų užtikrinta studijų kokybė. Parama paprastai teikiama specialioms tikslinėms grupėms.

Taigi apibendrinus galima sakyti, kad valstybės parama studentams teikiama, įvairiai derinant stipendijas ir paskolas. Paskolų sugrąžinimas mažina valstybės paskolų programos išlaidas, tačiau yra finansinė našta konkrečiam asmeniui. Paskolos grąžinimo terminai varijuoja nuo 10 iki 20 metų. Finansinė parama, skiriama aukštųjų mokyklų studentų tėvams kaip šeimos pašalpa ir (ar) mokesčių lengvata, siekiama padengti dalį tėvų išlaidų, patiriamų leidžiant vaikus į aukštąjį mokslą, padidinant jų disponuojamas pajamas. Šeimos pašalpos ir finansinė parama studentams yra tiesioginis studentų šeimų arba pačių studentų finansavimas, o mokesčių lengvata yra šeimų, kuriose yra išlaikomų studentų, valdžios institucijoms pervedamų finansinių sumų sumažinimas.

2. LIETUVOS AUKŠTOJO MOKSLO FINANSAVIMO ANALIZĖ KITŲ ES ŠALIŲ KONTEKSTE

2.1. Studentų skaičiaus kitimo analizė

Stodami į aukštąsias mokyklas studentai siekia įgyti žinių, įgūdžių, kompetencijų, t.y. formuoti savo žmogiškąjį kapitalą. Lietuva pagal studentų skaičių Eurostat duomenimis 2007 m. tarp 27 ES šalių užėmė 19 vietą, joje universitetuose ir kolegijose studijavo 199501 studentas. Panagrinėkime, kaip kito studentų skaičius ES (5 pav.) bei kas lėmė pokyčius.

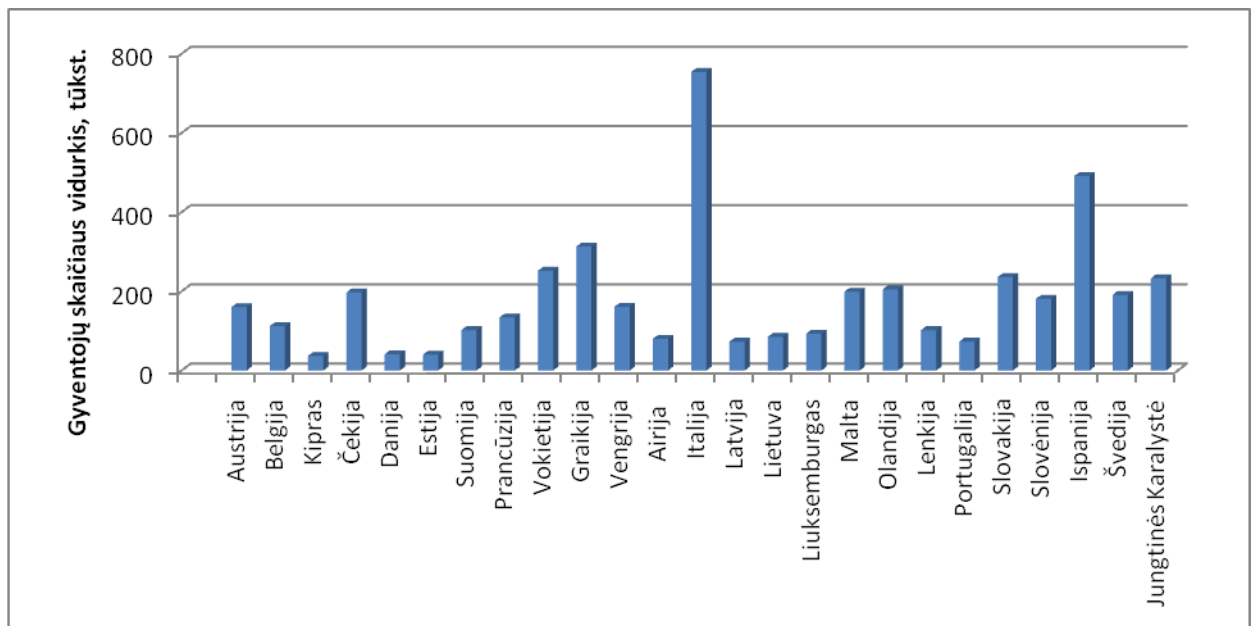
5 pav. Aukštojo mokslo studentų dinamika ES šalyse

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Eurostat duomenis

Didžiausias studentų skaičius buvo Jungtinėje Karalystėje, Vokietijoje. Didžiausias studentų skaičiaus augimas pastebimas Rumunijoje, šioje šalyje nuo 2005 iki 2009 m. studentų kiekis išaugo net 48%. Studentų skaičiaus mažėjimas 2005 - 2009 m. pastebimas Portugalijoje (1%) bei Vengrijoje (8%).

3 priedo duomenys leidžia teigti, kad Lietuvos aukštojo mokslo siekiančių studentų skaičius 2009-2010 metais buvo 201005, o didžiausias sumažėjimo tempas pastebėtas 2009-2010 m., palyginus su 2008-2009 m. jis siekė 4,47 proc. Remiantis pateiktos lentelės duomenimis galima teigti, kad ateityje studijuojančių turi tendenciją mažėti. Analizuojant 1 priede pateiktus rodiklio (studentų skaičius) dinamikos pokyčius pastebėta, kad 2004 – 2009 metų laikotarpiu studentų skaičius atitinkamai didėjo visuose šalies universitetuose. Tačiau lyginant 2004 – 2009 metų laikotarpį sumažėjo Vilniaus pedagoginio universiteto studentų skaičius, be to mažėjimo greitis (T_d) taip pat buvo žemiausias 91,76 proc. vidutinis sumažėjimo tempas sudarė (T_p) –8,24 proc.

Analizuojant šalies universitetuose studijuojančių studentų skaičiaus dinamiką per penkerius metus nustatyta, kad labiausiai didėjo studentų nevalstybiniuose universitetuose (4481 studentu). Nevalstybiniuose universitetuose studentų augimo tempai tiriamuoju laikotarpiu (T_d) buvo 225,31 proc., o vidutinis padidėjimo tempas sudarė (T_p) 125 proc. Šalies studentų skaičiaus vidurkio vidutinis padidėjimo tempas sudarė (T_p) 7,58 proc.

6 pav. Gyventojų skaičiaus vidurkis, tenkantis vienai aukštajai mokyklai. (2006 m.)

Šaltinis: sudaryta autorės pagal International Association of University duomenys.

Pagal gyventojų skaičių vidurkį (6 pav), tenkantį vienai aukštajai mokyklai, mažiausiai yra Kipre (37 tūkstančiai gyventojų vienai aukštajai mokyklai), Estijoje, Danijoje, Portugalijoje, o didžiausias Italijoje (754 tūkstančiai), Ispanijoje, Graikijoje, Vokietijoje. Tarptautinės universitetų asociacijos duomenimis (2006), Lietuvoje vienai aukštajai mokyklai teko 85 tūkstančiai gyventojų. Pagal aukštosios mokyklos dydį pirmauja Italija, kurioje vienoje aukštojoje mokykloje vidutiniškai studijuoja po 23537 studentus, tuo tarpu smulkiausias aukštosios mokyklos yra Liuksemburge, kur vidutiniškai studijuoja po 507 studentus. Analizuojant 6 priede pateiktus duomenis Europos Sąjungos šalyse aukštųjų mokyklų skaičius svyruoja nuo 2 iki 450. Mažiausias skaičius Maltoje, Liuksemburge, Slovėnijoje, Kipre, Estijoje, o didžiausias Prancūzijoje, Lenkijoje, Vokietijoje, Jungtinėje Karalystėje.

Šiuo metu Lietuvoje veikia aukštosios universitetinio ir neuniversitetinio tipo mokyklos. 2010 – 2011 m. šalyje veikia 46 aukštosios mokyklos: 23 universitetai ir 23 kolegijos (Lietuvos statistikos departamentas, 2011).

Studentų skaičius turi įtakos užimtų gyventojų skaičiui. Įsigijusių aukštąjį išsilavinimą individų skaičius bei jų dalies didėjimas bendrame užimtųjų gyventojų skaičiuje pateiktas 1 lentelėje. Remiantis statistikos departamento duomenimis, užimtų gyventojų, kurie turi įsigiję aukštąjį išsilavinimą, skaičius nuo 2006 metais siekė 464,3 tūkst. 2010 metais šis skaičius išaugo iki 535,6 tūkst. Jų dalis bendrame gyventojų skaičiuje 2006 metais buvo 35,28 proc., o 2010 metais siekė 42,88 proc, ir vidutiniškai 2006 – 2010 m. didėjo 3,7 proc.

1 lentelė. Užimti gyventojai, turintys aukštąjį išsilavinimą

Rodiklis	2006	2007	2008	2009	2010
----------	------	------	------	------	------

Užimti gyventojai, tūkst.(1)	1316	1355,1	1380,7	1299,6	1249,1
Užimti gyventojai, įsigiję aukštąjį išsilavinimą, tūkst.(2)	464,3	503,3	527,5	518	535,6
Dalis, proc. (2/1)	35,28	37,14	38,21	39,86	42,88
Pokytis (2), lyginant su praėjusiu laikotarpiu, proc.		8,40	4,81	-1,80	3,40

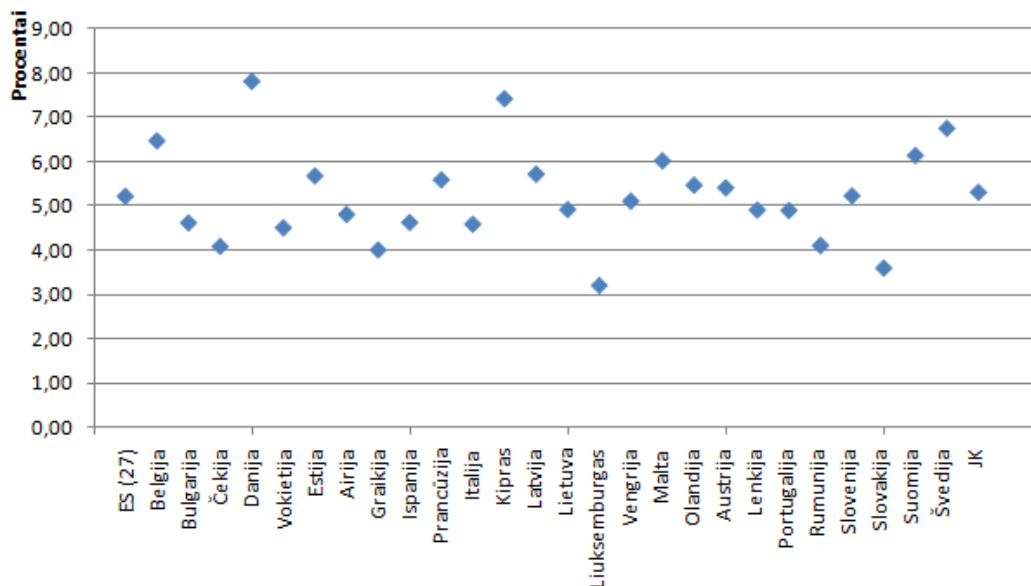
Šaltinis: sudaryta autorės pagal statistikos departamento duomenis

Apibendrinant galima būtų teigti, kad Europoje studentų skaičius kasmet didėja. Lietuvoje taip pat pastebima ši tendencija. Individų, turinčių aukštesnį išsilavinimą, galimybės darbo rinkoje tapti bedarbiais yra mažesnės.

2.2. Išlaidos švietimui ir aukštajam mokslui, kaip BVP dalis Lietuvoje ir kitose ES šalyse

2008 m. prasidėjusio ekonominio nuosmukio požymis pirmiausia buvo bendrojo vidaus produkto (BVP) mažėjimas, kas turėjo lemiamos reikšmės bendrajam šalių biudžetui ir įprastai lėšų paskirstymo tvarkai. Europoje švietimo institucijas ekonominis nuosmukis paveikė skirtingai. Tai lėmė demografinės kaitos skirtumai, institucijų valdymo ypatybės ir bendrosios šalių prioritetinės finansavimo sritys.

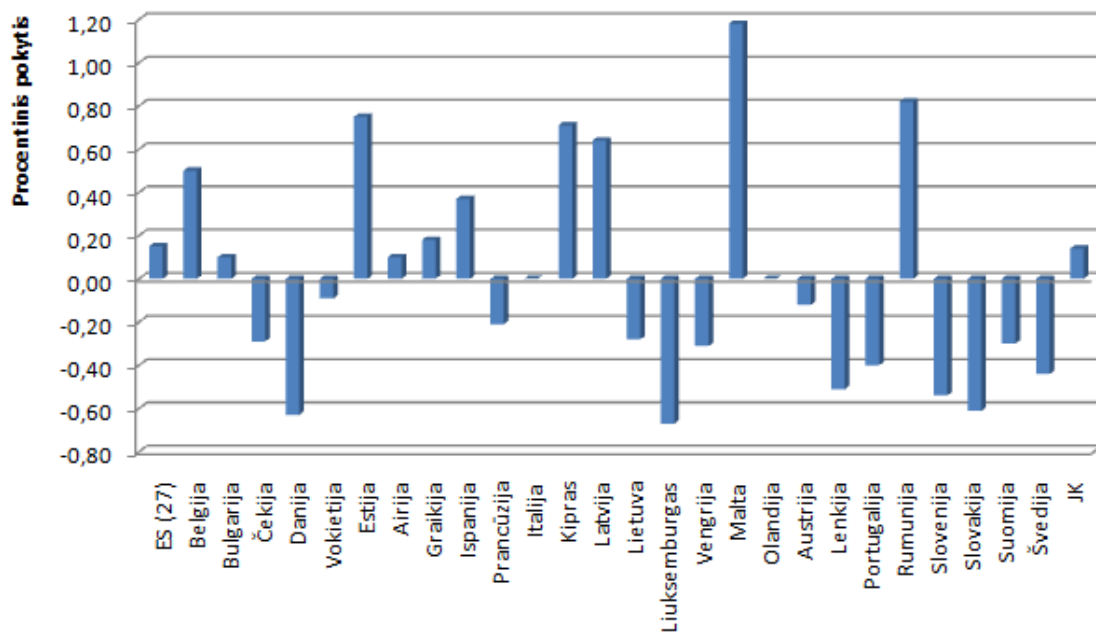
2008 metais ES-27 šalių vidutinė BVP dalis švietimui svyravo nuo 3,2 iki 7,8 proc (žr. 7 pav.), lentelė pateikiama priede Nr.8. Duomenys yra skelbiami Eurostat duomenų bazėje, autorė tikslino ir OECD kasmet skelbiamame „Education at a glance 2010“ leidinyje, tačiau naujesnių bendrų duomenų nėra pateikiama.

7 pav. Bendrosios viešojo sektoriaus išlaidos švietimui nuo BVP 2008 m.

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Eurostat duomenys.

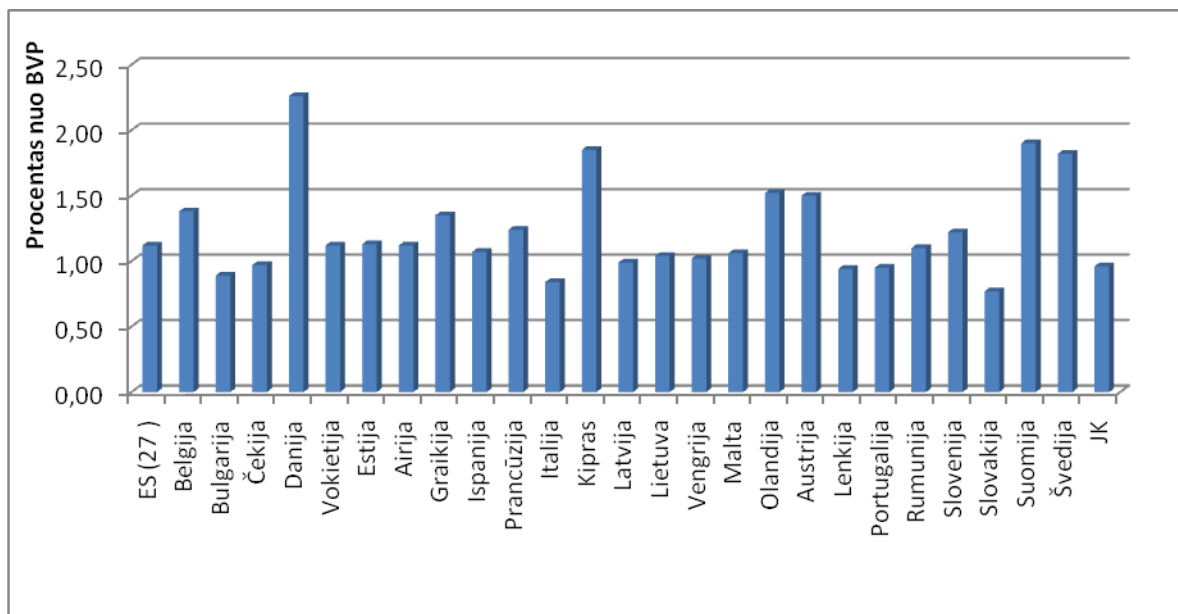
Įvairiose šalyse švietimui skiriamos BVP dalies pokyčiai skiriasi: Maltoje, Rumunijoje švietimui skiriamų lėšų dalis nuo BVP per 2004-2008 m. išaugo daugiau nei 0,8 proc. punktų. Daugiau nei 0,6 proc. punkto lėšos švietimui sumažėjo Danijoje, Slovakijoje, Slovėnijoje (8 pav).

8 pav. Bendrų viešųjų išlaidų švietimui nuo šalies BVP pokytis 2004 – 2008 m.

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Eurostat duomenis

BVP dalis švietimui 2008 metais daugiau nei pusėje Europos Sąjungos valstybių vos viršijo 5 proc. Skandinavijos valstybėse ir Kipre švietimui buvo skirta lėšų, kurios sudarė daugiau nei 6 proc. BVP. Kitose šalyse išlaidos švietimui nesiekė 5 proc. BVP. Aukštajam mokslui skiriama BVP lėšų dalis įvairiose Europos Sąjungos šalyse yra skirtinga (9 pav.).

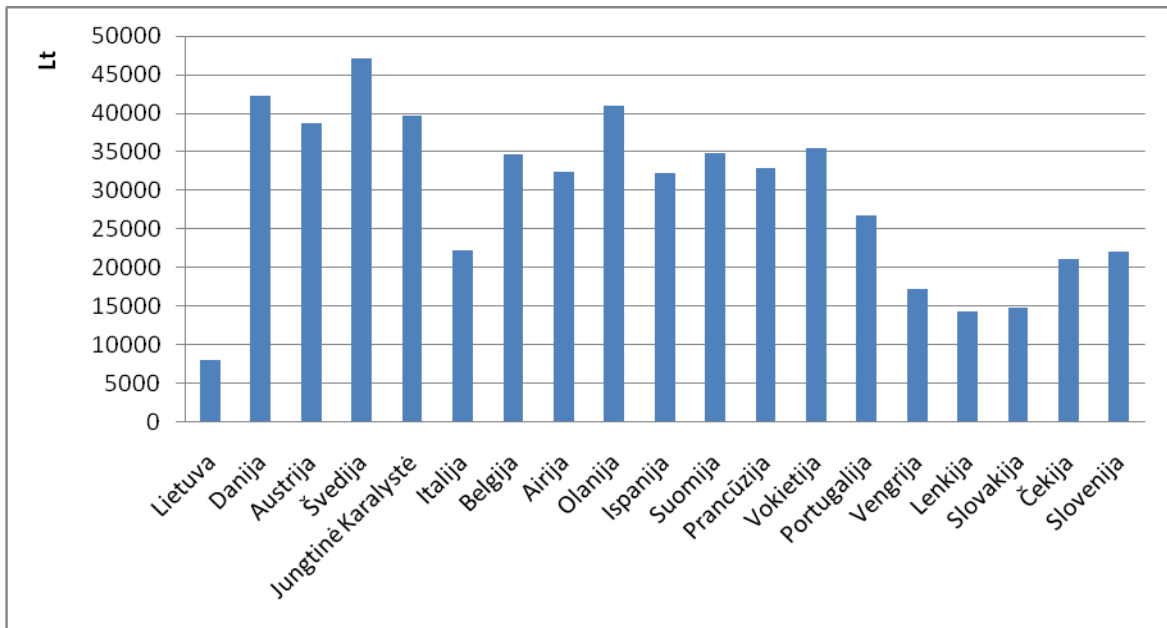

9 pav. Bendrosios viešosios išlaidos aukštajam mokslui nuo šalies BVP, 2008 m.

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Eurostat duomenis

Analizuodami 9 priede pateiktas diagramas, galime teigti, kad Danijoje išlaidos ISCED 5–6 lygmenų (aukštojo mokslo) studijoms viršija 2 proc. nuo BVP.

Iš 9 priedo pateiktos diagramos matome, kad aukštajam mokslui neskiriama didžioji dalis švietimo finansavimui skirtų lėšų, didžioji dalis finansavimo skiriama pagrindiniam ir viduriniam išsilavinimui. Reikėtų atsižvelgti ir į studentų skaičių šalyje, nes skirtas finansavimas gali būti ir pakankamas, tačiau dėl neproporcingo studentų skaičiaus vienam studentui tenkanti lėšų dalis gali būti labai maža.

10 pav. Aukštųjų mokyklų metinių išlaidų vidurkis vienam studentui, 2007 m.

Šaltinis: sudaryta autorės pagal OECD duomenis, Lietuvos duomenis gauti iš Lietuvos Valstybės kontrolės ataskaitos

Didžiausia suma vienam aukštosios mokyklos studentui 2007 m. teko Švedijoje, Danijoje atitinkamai 47188 Lt ir 42317 Lt (sumos Lt gautos konvertavus sumas EUR pagal OECD duomenis). Lyginant su Švedijos finansavimu, net 3 kartus mažiau vienam studentui skiria Lenkija, Slovakija. Reikia atkreipti dėmesį ir į tą faktą, kad OECD duomenų bazėje skaičiuojant šį rodiklį sumuojamos visuomeninės ir privačios lėšos, o Lietuvos duomenys rodo tik valstybės biudžeto asignavimų aukštajam mokslui lėšas. Remiantis Lietuvos Valstybės kontrolės išvadomis (2007) vidutinės lėšos, tenkančios vienam studentui, 2002–2007 m. laikotarpiu padidėjo nuo 3,89 tūkst. Lt iki 6,2 tūkst. Lt arba kasmet didėjo apie 7,8 proc. Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2009 m. valstybės biudžeto asignavimų aukštajam mokslui, tenkančių vienam studentui, jau siekė 8,1 tūkst. Lt. Lėšų, tenkančių vienam studentui, augimas yra 3 proc. mažesnis, lyginant su bendru universitetų finansavimo augimu. Ne visos valstybės biudžeto lėšos, tenkančios vienam studentui, panaudojamos tiesiogiai studentų reikmėms. Dalį lėšų universitetai naudoja veiklai, tiesiogiai nesusijusiai su studijų procesu, finansuoti. Didelę įtaką turi studijų kaštų pasikeitimo dinamika dėl vartojimo kainų indekso didėjimo, pavyzdžiui, metinė infliacija 2004 m. sudarė 2,9 proc., 2005 – 3

proc., 2006 m. – 4,5 proc., 2007 - 5,8 proc. Taigi augant studentų skaičiui, proporcingai turėtų augti ir išlaidos aukštajam mokslui.

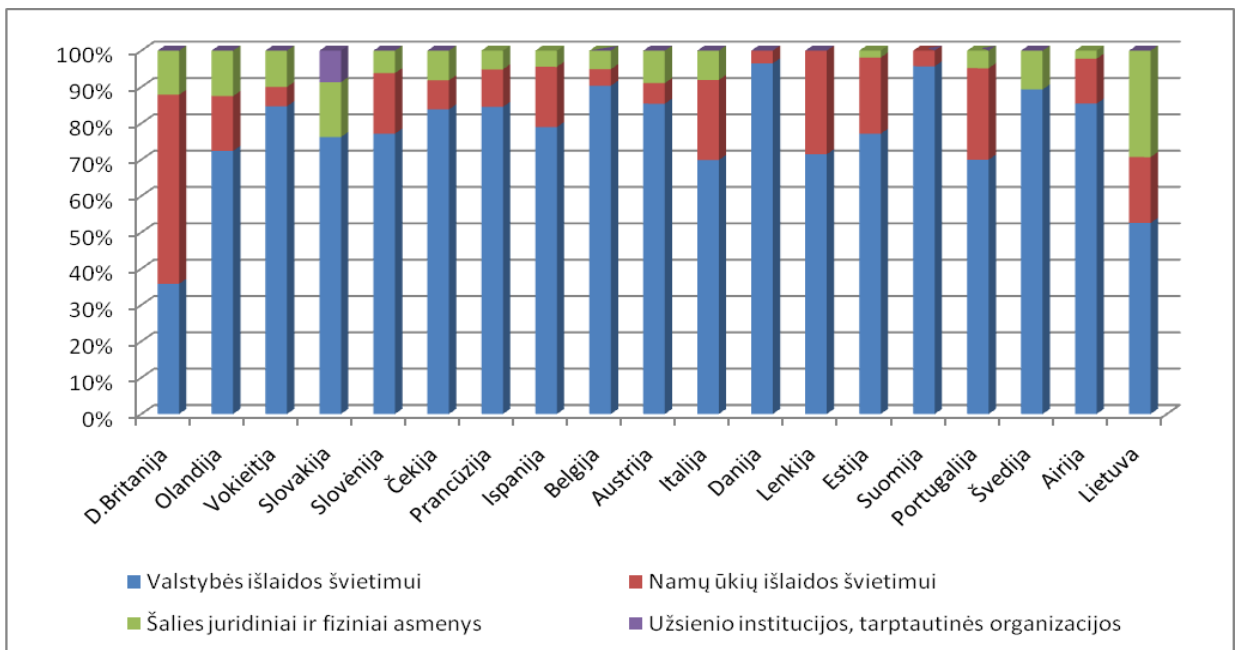
2 lentelė. Biudžeto asignavimai mokslui ir studijoms proc. nuo BVP

Biudžeto asignavimai	2003	2004	2005	2006	2007
Faktiškai skirtos lėšos	0,94	0,96	0,98	0,95	0,9
ES ir LR Seimo rekomenduotas asignavimas	1,75	2	2	2	2

Šaltinis: Valstybės kontrolės ataskaita (2007)

Lietuvos Seimas priėmė Mokslo ir švietimo ilgalaikio finansavimo įstatymą Nr. IX-71 (Žin. 2000, Nr. 110-3516), pagal kurį nuo 2004 metų buvo garantuota iš biudžeto mokslui ir studijoms skirti ne mažiau 2 % BVP. Kaip matome iš lentelės duomenų, faktiškai skirtos lėšos du kartus yra mažesnės už numatytus ir rekomenduotus asignavimus, tai galėjo lemti mokslo ir studijų kokybės pablogėjimą.

Daugelis tyrimų, atliktų per paskutinius metus, įrodė, kad išsilavinimas teikė daug privalumų. Tai nauda individui, pelnas kompanijoms, nauda visuomenei. EBPO šalių vyriausybės savo švietimo politiką vis labiau orientuoja į naujus finansavimo mechanizmus, leidžiančius skirtingiems proceso dalyviams teisingiau pasidalinti švietimo kaštus ir švietimo teikiamą naudą. Privataus finansavimo masto didinimo aukštojo mokslo sistemoje strategiją remia Pasaulio bankas. Rekomendacijos, grindžiamos efektyvumo ir teisingumo motyvais, yra patvirtintos daugeliu tyrimų. Daugeliu atvejų rekomenduojama padidinti mokesčius už mokslą ir reformuoti paramos studentams schemas. Žemiau pateiktame paveiksle (11 pav.) pateikiamas aukštojo mokslo finansavimo išskaidymas pagal finansavimo šaltinį įvairiose ES šalyse.

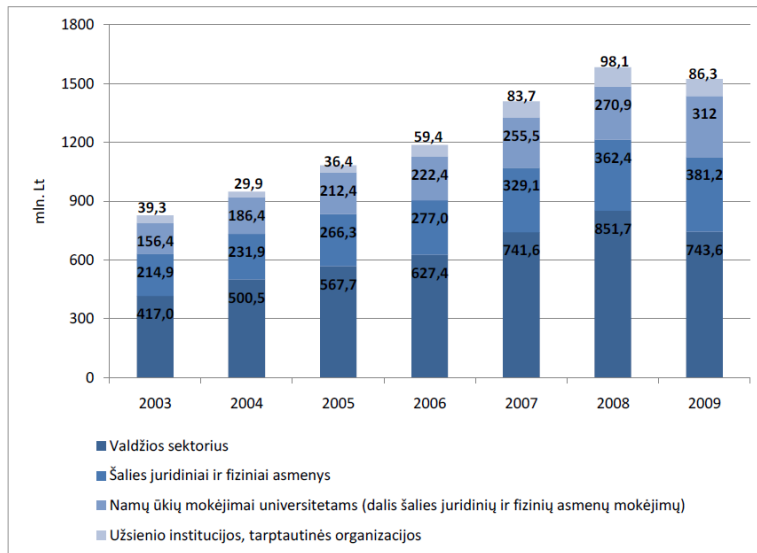

11 pav. Išlaidų aukštajam mokslui pasidalinimas tarp valstybės bei privataus sektoriaus 2007 m.
Šaltinis: OECD, Lietuvos duomenys gauti remiantis Lietuvos statistikos departamento pateiktais duomenimis

Iš diagramos matome, kad privačių lėšų dedamoji švietimo finansavime egzistuoja visose šalyse. Ryškiai pirmaujanti šioje srityje yra Didžioji Britanija, kitose šalyse šis procentas svyruoja įvairiai. Mažiausias privataus kapitalo indėlis į aukštojo mokslo finansavimą yra Danijoje, Suomijoje.

2.2.1. Aukštojo mokslo finansavimo padalinimas tarp valstybės bei privačių lėšų

Studijuojantys savo lėšomis nepadengia visų išlaidų, susijusių su jų studijomis. Studentai moka tam tikrą nustatytą studijų įmoką, kuri yra mažesnė negu reali jų kaina (į studijų kainą neįskaičiuojamos netiesioginės universitetų išlaidos, susijusios su studijų ir mokslo organizavimu, – moksliniai tyrimai, eksperimentinė plėtra ir meninės kūrybos plėtojimas, mokslo ir studijų institucijų administravimas, pastatų išlaikymas, ir kt.). Žemiau pateiktoje diagramoje (12 pav.) pateikiamas Lietuvos universitetų lėšų detalizavimas. Nuo 2003 iki 2009 metų valstybės išlaidos universitetams svyravo nuo 417 iki 743,6 mln. Lt, tačiau šios lėšos vidutiniškai sudaro 50% universitetų gaunamų pajamų.

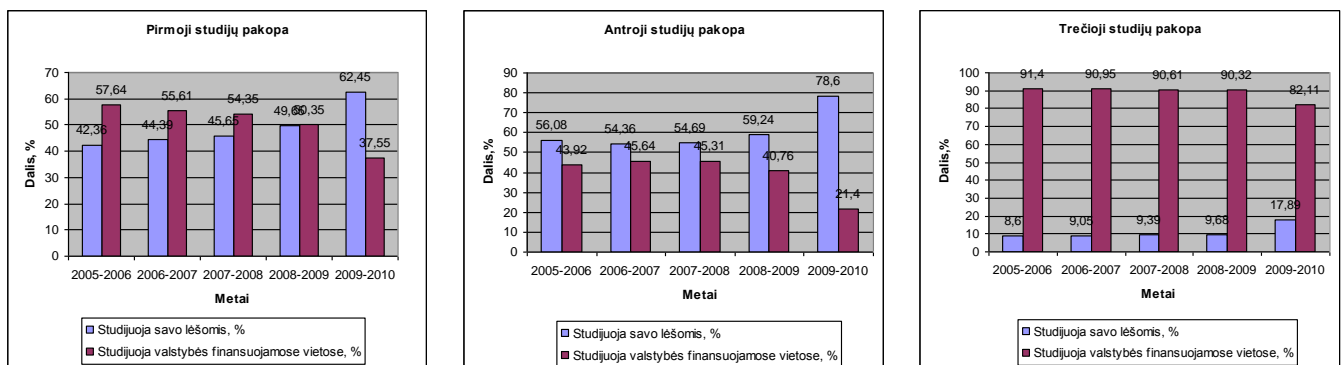

12 pav. Lietuvos universitetų lėšos pagal šaltinius, 2003 – 2009 m.

Šaltinis: sudaryta autorės pagal statistikos departamento duomenys

Kitą universitetų pajamų dalį sudaro įmokos už studijas. Analizuojant universitetuose valstybės nefinansuojamose vietose studijuojančių asmenų procentinę dalį (palyginus su bendru studentų skaičiumi) pagal studijų pakopas, pastebima, kad mokamas studijas dažniausiai renkasi pirmosios ir antrosios studijų pakopos studentai.

Kaip matome iš 2 priedo duomenų studentų skaičius pagal finansavimo duomenis turi didėjimo tendenciją. Skaičius padidėjo 32171 arba 151,82 proc. Mažiausiai skaičius padidėjo 2007-2008 m., lyginant su 2006-2007 m. – padidėjo tik 2232 arba 3,45 proc.

13 pav. Pirmosios, antrosios ir trečiosios studijų pakopos universitetų studentai pagal studijų finansavimo pobūdį, 2005-2010 m.

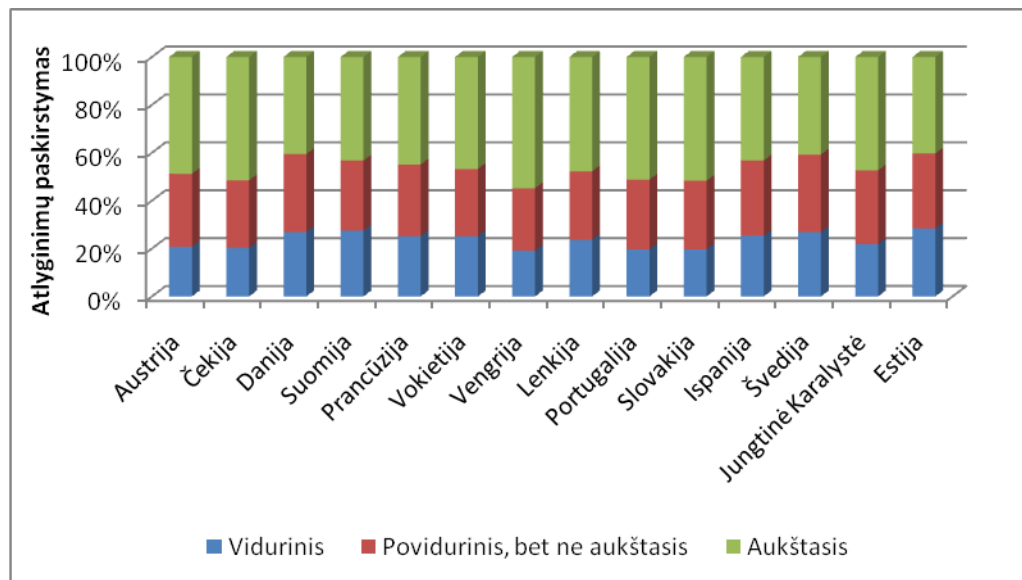
Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis Statistikos departamento prie LRV duomenimis.

Švietimo finansavimo tik iš valstybės biudžeto didinimas negali išspręsti su finansavimo trūkumu susijusių problemų, nes valstybės biudžeto galimybės yra ribotos, todėl būtinas privačių lėšų įtraukimas į finansavimo mechanizmą, nes aukštasis mokslas teikia ne tik visuomeninę, bet ir privačią naudą.

2.3. Aukštojo mokslo finansavimas iš privačių lėšų

2.3.1. Investicijų į aukštąjį mokslą teikiama nauda individui

Vienas iš faktorių, renkantis studijų programą, yra tos profesijos rinkoje vyraujantis darbo užmokestis. Socialinių mokslų bei biomedicinos studijos yra vienos iš populiariausių, todėl galima daryti išvadą, kad studentus pritraukia šių profesijų darbo užmokesčiai.

14 pav. Atlyginimo dydžio priklausomybė nuo įgyto išsilavinimo

Šaltinis: sudaryta autorės pagal OECD duomenis

Aukštąjį išsilavinimą įgiję asmenys gauna didesnius atlyginimus (14 pav.). Remiantis OECD pateiktais duomenimis (12 priedas), dukart ir daugiau didesnę darbo užmokestį gaunančių žmonių su aukštuoju išsilavinimu 2008 m. palyginus su asmenimis su viduriniu išsilavinimu yra vidutiniškai dukart daugiau. Labiausiai išsilavinimas turi įtakos darbo užmokesčiui Portugalijoje, Austrijoje, Olandijoje.

Aukštąjį išsilavinimą įsigiję asmenys darbo rinkoje konkuruoja sėkmingiau. Lyginant asmenų, įsigijusių aukštąjį/aukštesnį išsilavinimą ir vidurinį bei pagrindinį išsilavinimą, padėtis darbo rinkoje yra skirtinga: visais atvejais yra pranašesni asmenys su aukštesniu išsilavinimu. Asmenys, turintys aukštąjį išsilavinimą, lentelės duomenimis, sudaro penktadalį bedarbių, tik darbo rinkos svyravimai turi nežymių pokyčių.

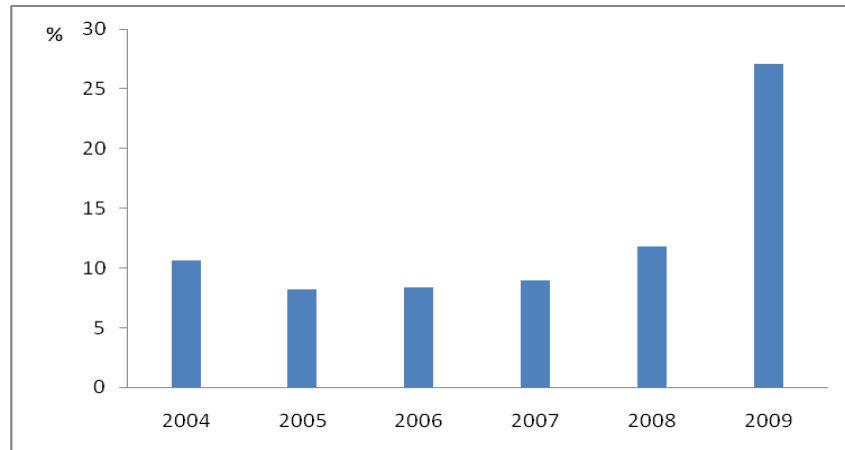
3 lentelė. Bedarbių struktūra Lietuvoje pagal išsilavinimo lygį 2006 – 2010 m.

Išsilavinimas	2006	2007	2008	2009	2010
Vidurinis, specialus vidurinis	51,20	52,26	47,67	46,71	46,09
Pavidurinis, vidurinis su kvalifikacija	31,65	28,57	30,63	35,25	34,97
Aukštasis, aukštesnysis	17,16	19,17	21,70	18,04	18,94

Šaltinis: sudaryta autorės pagal statistikos departamento duomenis

Individas investuodamas į savo studijas tikisi gauti didesnę atlyginimą, tačiau įdomus ir tas faktas, kad pastaraisiais metais Lietuvoje augant privačių lėšų daliai aukštojo mokslo finansavime

padidėjo ir absolventų, užsiregistravusių darbo biržoje po studijų baigimo (15 pav.).

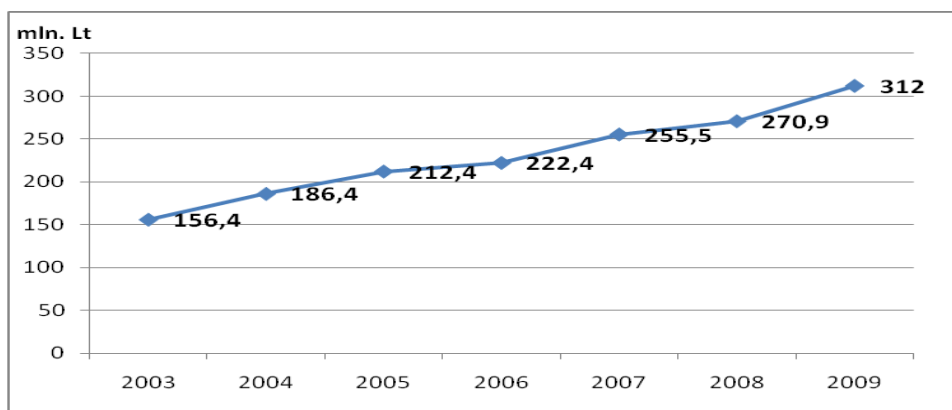
15 pav. Darbo biržoje registruotų aukštojo mokslo absolventai

Šaltinis: Statistikos departamentas

Iš pateiktų duomenų galime daryti išvadą, kad privatus asmuo dalyvauja aukštojo mokslo finansavime, tačiau valstybė turi sudaryti sąlygas (skatinti verslą, kuriant darbo vietas; kelti vidutinį darbo užmokestį; užtikrinti tinkamas žmonių socialines garantijas), kad absolventai turėtų galimybes įsidarbinti Lietuvos įmonėse ar lengvatinėmis sąlygomis kurti savo verslą, bet ne registruotis darbo biržoje ar emigruoti.

2.3.2. Lietuvos aukštojo mokslo valstybės nefinansuojamų vietų dinamika

Lietuvoje švietimo reforma vyko keliais etapais, aukštojo mokslo finansavimas taip pat keitėsi. Iš Lietuvos statistikos departamento pateiktų duomenų aiškiai matome, kad privačių lėšų dalis aukštojo mokslo finansavime kasmet auga (16 pav.).

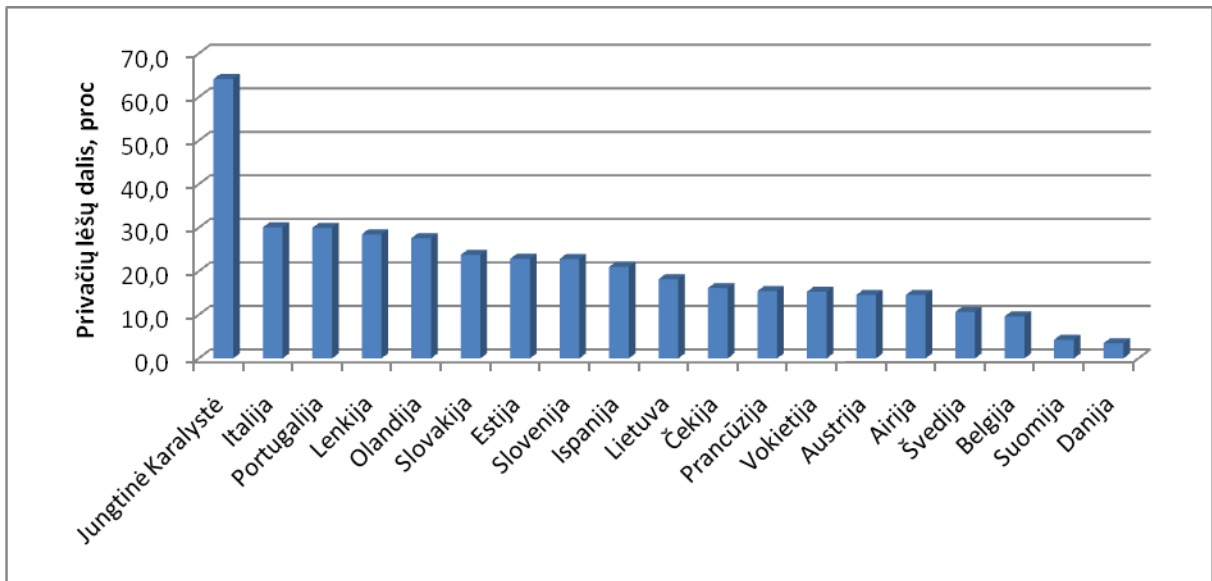

16 pav. Lietuvos namų ūkių išlaidos (įmokos) universitetams, 2003 – 2009 m.

Šaltinis: sudaryta autorės pagal statistikos departamento duomenis

Lietuvoje nuo 2003 – 2009 m. privačių lėšų dalis aukštojo mokslo finansavime padidėjo dvigubai nuo 156,4 iki 312 mln. Lt. Didėjantį privatų finansavimą galima būtų paaiškinti nepakankama ir vis mažėjančia valstybės parama aukštajam mokslui, tai verčia universitetus didinti studentų, kurie pilnai apmoka savo studijas, skaičių, nes ši studijų kaina siejama su studijų išlaidomis.

Remiantis EBPO pateiktais duomenimis, autorė sudarė atskirą diagramą (17 pav.), kurioje matosi privačios investicijos į aukštąjį mokslą, išreikštos procentais nuo visų išlaidų švietimui.

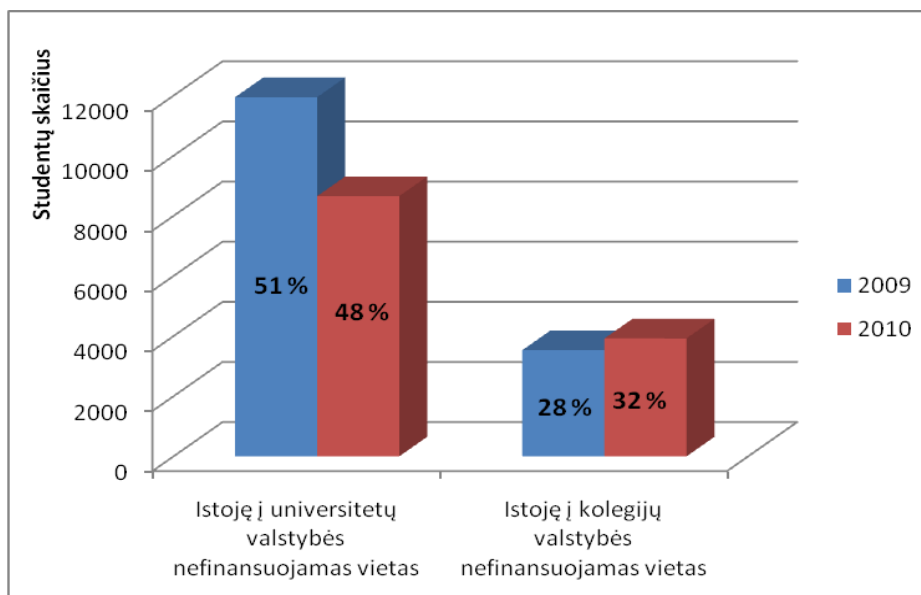
17 pav. Namų ūkių išlaidų, skirtų aukštosioms mokykloms, dalis nuo bendro švietimo finansavimo, 2007 m.

Šaltinis: OECD, Lietuvos duomenys gauti remiantis Lietuvos statistikos departamento pateiktais duomenimis

Iš grafiko matyti, kad Skandinavijos šalyse pastebimas mažiausias privataus kapitalo indėlis į aukštojo mokslo finansavimą, tačiau ilgainiui situacija turėtų keistis, nes aukštos kokybės masinė aukštojo mokslo sistema negali būti finansuojama vien tik iš visuomeninių lėšų dėl dviejų pagrindinių priežasčių: pirma, dideli mokesčiai sukuria neigiamas darbinės paskatas, ypač esant demografinėi įtampai ir tarptautinei konkurencijai, antra, aukštasis mokslas teikia ne tik visuomeninę, bet ir privačią darbo rinkos naudą.

Nuo 2009–2010 mokslo metų Lietuvoje iš esmės pasikeitė pirmosios pakopos ir vientisųjų studijų finansavimo valstybės lėšomis tvarka. Valstybės lėšos studijų išlaidoms skiriamos toms aukštosioms mokykloms ir toms studijų programoms, kurias pasirenka stojantieji, turintys geriausius mokymosi rezultatus (studijų krepšelio principas). Studijų finansavimas valstybės lėšomis nepriklauso nuo studijų formos, t. y. rinktis galima nuolatinės ar iššėstinės formos studijas (jei tik aukštoji mokykla siūlo), nepriklauso ir nuo steigėjo – rinktis galima tiek valstybinę, tiek nevalstybinę aukštąją mokyklą.

Visose aukštosiose mokyklose galima studijuoti ir savo lėšomis – mokant aukštosios mokyklos nustatytą studijų kainą. Studijų kaina priklauso nuo studijų krypties ar konkrečios programos. Kiekvienoje aukštojoje mokykloje tos pačios krypties studijų programos kaina gali skirtis. Kainas patvirtina universiteto senatas (kolegijos akademinė taryba), jos skelbiamos kiekvienos aukštosios mokyklos studentų priėmimo taisyklėse. Studentų, priimamų studijuoti savo lėšomis, skaičiaus valstybė nereguliuoja, jį savarankiškai nustato kiekviena aukštoji mokykla, įvertinusi galimybę užtikrinti studijų kokybę.

18 pav. Pirmakursių studentų, studijuojančių savo lėšomis, dalis nuo įstojusių studentų skaičiaus.

Šaltinis: sudaryta autorės pagal LAMA BPO duomenis

Lietuvos aukštojo mokslo bendrojo priėmimo organizavimo (LAMA BPO) duomenimis, įvedus „studentų krepšelius“, valstybės nefinansuojamų vietų universitetuose dalis 2009 m. sudarė 51 % nuo visų įstojusių studentų, o 2010 metais jų sumažėjo iki 48%. Tačiau 4 priede pateiktoje lentelėje matome ir ryškų universitetų pirmakursių studentų skaičiaus mažėjimą. Palyginus 2009 ir 2010 m. pirmakursių, įstojusių į universitetus, sumažėjo 30 % (2009 – 23538, o 2010 tik 18071 pirmo kurso studentai). Tam turėjo įtakos ekonomikos nuosmukis šalyje bei padidėjusios įmokos už mokslą. Kolegijose valstybės nefinansuojamų vietų yra žymiai mažiau (apie 30%), todėl ir įstojusių studentų skaičius į kolegijas per pastaruosius dvejus metus sumažėjo tik 4 %. Pirmakursių studentų skaičiaus pasiskirstymas tarp šalies kolegijų ir universitetų yra pateiktas 4 ir 5 prieduose.

4 lentelė. Universitetų studentų dalis, studijuojančių savo lėšomis, pagal studijų pakopas

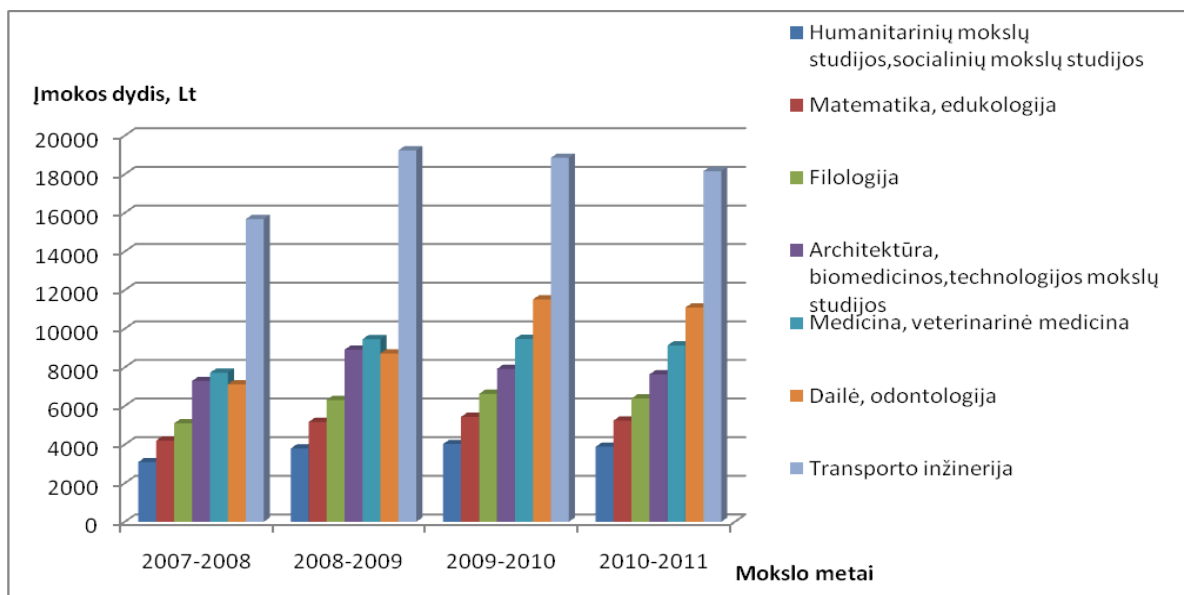
	2005-2006	2006-2007	2007-2008	2008-2009	2009-2010
Pirmoji studijų pakopa					
Studijuoja savo lėšomis, %	42,36	44,39	45,65	49,65	62,45
Antroji studijų pakopa					
Studijuoja savo lėšomis, %	56,08	54,36	54,69	59,24	78,6
Trečioji studijų pakopa					
Studijuoja savo lėšomis, %	8,6	9,05	9,39	9,68	17,89

Šaltinis: sudaryta autorės pagal statistikos departamento duomenis

Analizuojant universitetuose valstybės nefinansuojamose vietose studijuojančių asmenų procentinę dalį (palyginus su bendru studentų skaičiumi) pagal studijų pakopas, pastebima, kad mokamas studijas dažniausiai renkasi pirmosios ir antrosios studijų pakopos studentai. Duomenis lentelėje dar kartą parodo, kad kasmet auga studentų, mokančių už savo studijas, pavyzdžiui, nuo 2005 iki 2010 m. pirmojoje pakopoje studijuojančių savo lėšomis studentų padidėjo 20 %, panašiai didėjo ir studentų, mokančių už studijas, antrojoje pakopoje. Doktorantūroje studijuojančių studentų, mokančių už savo studijas, skaičius padidėjo net 2 kartus.

2.3.3. Lietuvos universitetų pajamų iš studijų įmokų analizė

Remiantis autorės atliktu 2007-2010 m.¹ visų trijų studijų pakopų aukštojo mokslo kainos Lietuvos valstybinėse aukštosiose universitetinėse mokyklose tyrimu paaiškėjo, kad 2007-2010 m. vidutiniškai ji siekė nuo 3091 Lt iki 45 801 Lt už 1 studijų metus (dieninės studijos). Studijų įmokos, kurią moka studijuojantieji savo lėšomis, dydis priklauso nuo aukštosios mokyklos studijų pakopos (I pakopos, II pakopos (specialiosios profesinės ir magistro studijos), III pakopos (doktorantūra, rezidentūra, meno aspirantūra) srities (humanitarinių, socialinių, biomedicinos, technologijos mokslų studijos, matematika, edukologija, filologija, architektūra, medicina, dailė, odontologija, transporto inžinerija), krypties, studijų formos.

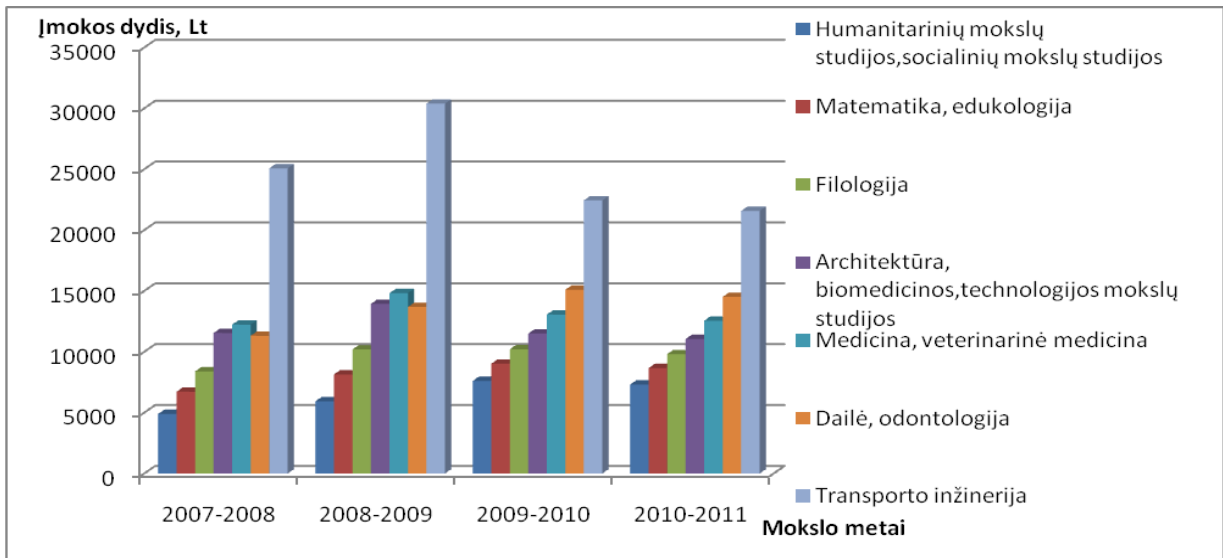

19 pav. Pirmosios studijų pakopos (nuolatinė studijų) įmokų pagal studijų sritis dinamika
Šaltinis: sudaryta autorės remiantis LR ŠMM įsakymuose nurodytomis studentų, priimančių į aukštąsias mokyklas, norminėmis universitetinių studijų kainomis.

Diagramos duomenys (19 pav.) leidžia teigti, kad brangiausios yra transporto inžinerijos studijos, kurios 2008-2009 mokslo metais siekė 19238 Lt už metus, o tai net 5 kartus daugiau nei

¹ Studijų kainos dydžio Lietuvos valstybinėse aukštosiose mokyklose analizei atlikti remiamasi LR Švietimo ir mokslo ministro įsakymuose nurodytomis studentų, priimančių į aukštąsias mokyklas, norminėmis universitetinių studijų kainomis.

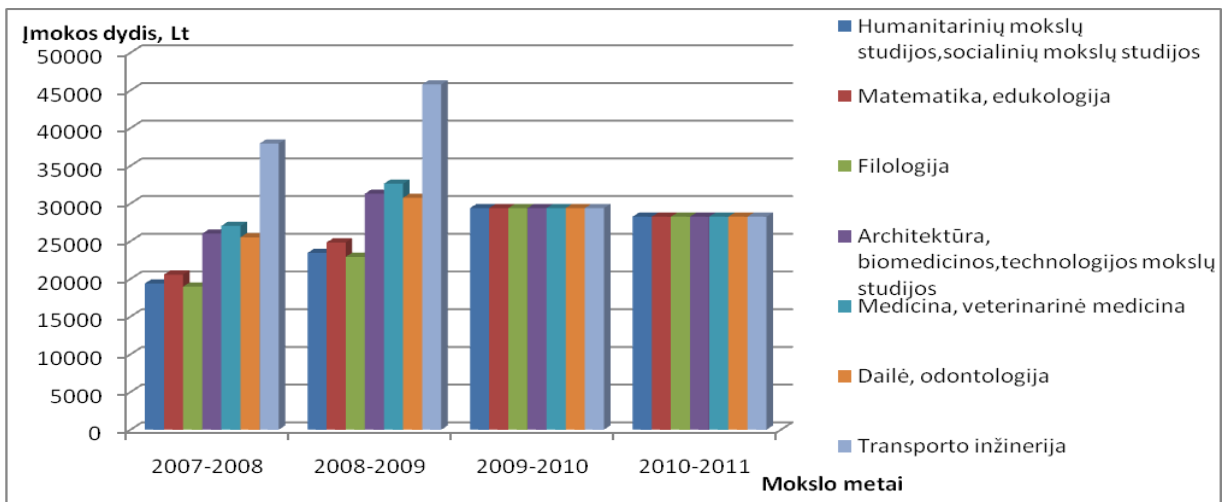
humanitarinių mokslų studijų kaina. Per nagrinėjamąjį laikotarpį pirmosios studijų pakopos mokslas brango vidutiniškai 20% , ir 2009-2010 m. buvo brangiausias.

20 pav. Antrosios studijų pakopos (nuolatinių studijų) įmokų pagal studijų sritis dinamika
Šaltinis: sudaryta autorės remiantis LR ŠMM įsakymuose nurodytomis studentų, priimamų į aukštąsias mokyklas, norminėmis universitetinių studijų kainomis .

Remiantis diagramos duomenimis (20 pav.), galime teigti, kad transporto inžinerijos mokslai ir antrosios pakopos studijose yra brangiausi, tačiau pastebima mažėjimo tendencija. Visų kitų mokslo krypčių trijų paskutinių nagrinėjamų laikotarpių studijų įmokos keitėsi nežymiai.

Palyginus pirmosios ir antrosios studijų pakopos įmokas, galime teigti, kad antrosios pakopos studijų kainų vidurkis beveik 50 % didesnis už pirmosios pakopos studijų įmokų vidurkį.

21 pav. Trečiosios studijų pakopos (nuolatinių studijų) įmokų pagal studijų sritis dinamika
Šaltinis: sudaryta autorės remiantis LR ŠMM įsakymuose nurodytomis studentų, priimamų į aukštąsias mokyklas, norminėmis universitetinių studijų kainomis .

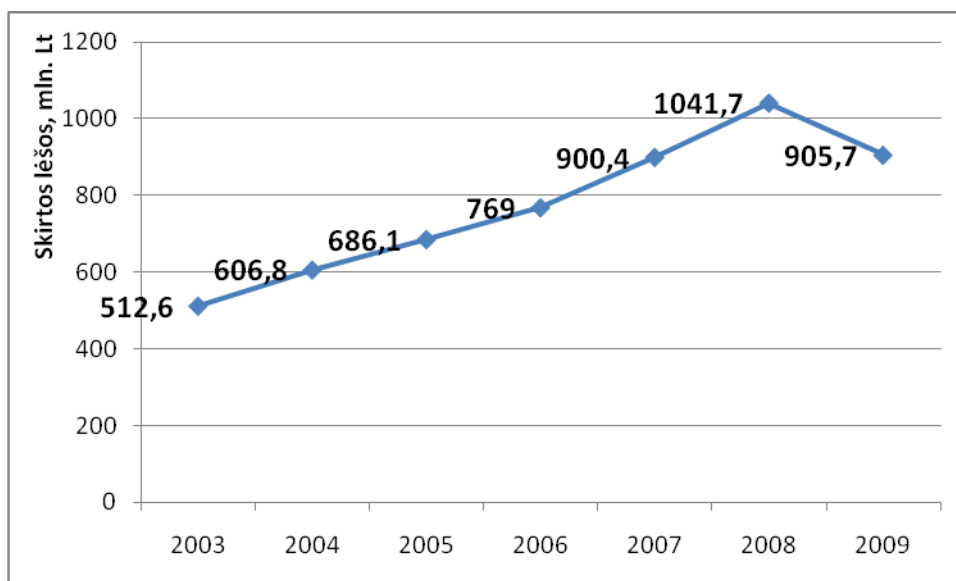
Pažymėtina, kad trečiosios studijų pakopos (21 pav.) įmokos per paskutinius dvejus nagrinėjamus laikotarpius buvo suvienodintos tarp visų mokslo krypčių ir paskutiniu metu pastebimas nežymus 4% įmokų dydžio sumažėjimas.

Apibendrinę visų trijų studijų pakopų įmokas už mokslą, galime teigti, kad doktorantūros studijos yra pačios brangiausios, tačiau pirmosios studijų pakopos studijų įmoka nagrinėjamoju laikotarpiu didėjo sparčiausiai.

Esant tokioms įmokoms ir per ilgą laiką nusistovėjusiai švietimo finansavimo tvarkai, aukštojo mokslo finansavimas Lietuvoje nebuvo efektyvus ir reikalavo reformos, tai pripažino daugelis mokslininkų savo darbuose. Švietimo reformos vyksta daugelyje šalių. Sunku būtų nurodyti šalį, kurioje švietimo sistema nesikeičia bent kelerius metus. Todėl nuolatinė švietimo sistemos kaita yra natūralus procesas, kuriuo norime sudaryti kuo geresnes sąlygas jaunimui įsilieti į besikeičiantį pasaulį.

2.4. Aukštojo mokslo finansavimui skirtos biudžeto lėšos

Lietuvoje aukštojo mokslo finansavimas tiriamuoju laikotarpiu keitėsi kelis kartus, aukštosios mokykloms finansavimas buvo skiriamas pagal metodiką, buvo įvestas ir 500 Lt mokestis studentams, pastaruosius dvejus metus finansavimas paremtas „studentų krepšelio“ principu. Iš Lietuvos statistikos departamento pateiktų duomenų matome, kad valstybės finansavimas kasmet augo, 2009 metais esant ekonominiam nuosmukiui finansavimas buvo sumažintas (22 pav.).

22 pav. Lietuvos biudžeto lėšos aukštosios mokykloms, 2003 – 2009 m.

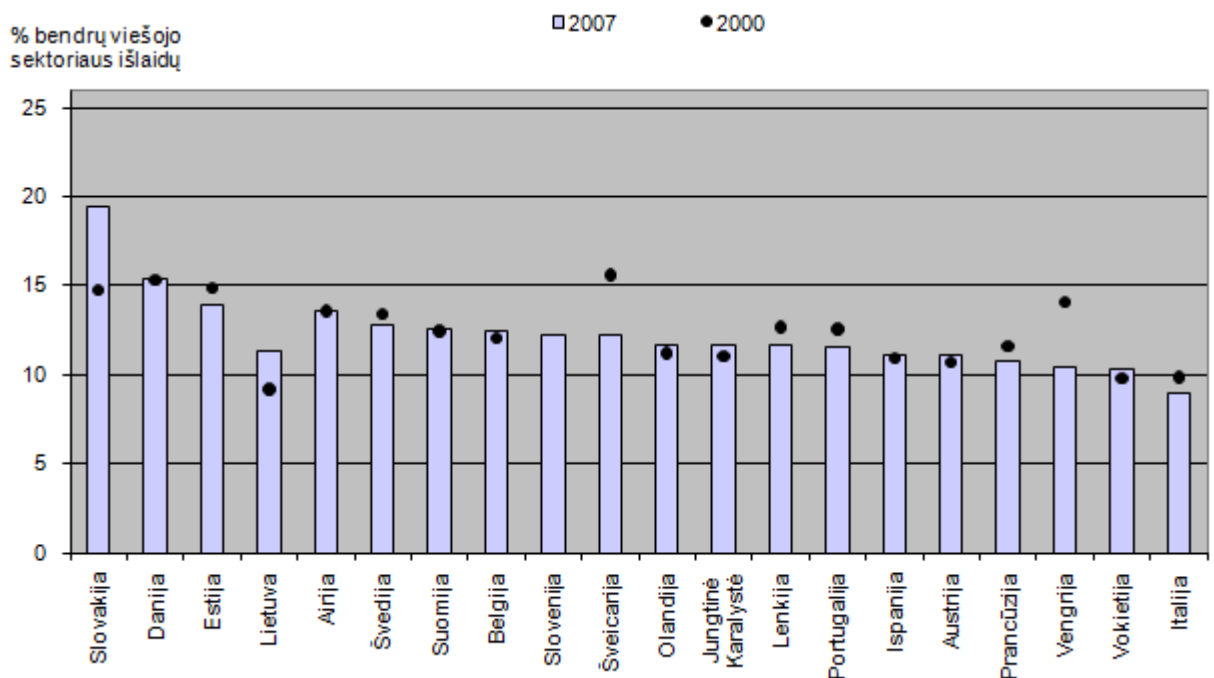
Šaltinis: sudaryta autorės pagal statistikos departamento duomenis

Ekonominis nuosmukis lėtina šalių pažangą: tiek namų ūkiai, tiek valstybės nebeišgali skirti daug investicijų švietimui. Pasak G. Šaulytės (2010), galimi šie apsaugos nuo ekonominio nuosmukio padarinių užtikrinimo būdai:

1. *Dotacijos* – naudojamos aukštųjų mokyklų veiklos kokybei gerinti, tuo pat metu suteikiant mokyklos bendruomenei daugiau laisvės spręsti, kaip lėšos turėtų būti panaudojamos.

2. *Nepaisant švietimo procesui kylančios rizikos, krizės metu atsiranda ilgalaikių galimybių įvairioms pertvarkoms.* Krizės metu neretai atsiranda galimybių įgyvendinti reformas, kurios pagerina švietimo sistemos veiklą žiūrint į ateities perspektyvą.
3. *Iniciatyvos, skirtos mokytojų veiklai tobulinti ir mokyklų atsakomybei plėstis.* Susilpnėjus darbo rinkai pasidaro paprasčiau patraukti gerus kandidatus tapti mokytojais, taip pat ir paskatinti dirbančius dėstytojus daugiau dėmesio skirti savo kompetencijoms tobulinti.

Dėl pasaulinės ekonominės krizės 2008 m. beveik pusės Europos šalių (10 iš 21 – Austrijos, Suomijos, Vokietijos, Airijos, Italijos, Moldovos, Norvegijos, Lenkijos, Ispanijos ir Jungtinės Karalystės) švietimo sistemos susidūrė su naujais išlaidų apkarpymais. Daugelyje šių šalių vyriausybė apskritai išlaidas švietimui sumažino, kitose buvo mažinami mokesčiai ar apkarpos lėšos tam tikroms švietimo sritims.

23 pav. Bendrų valstybės išlaidų švietimui dalis nuo visų valstybės išlaidų

Šaltinis: OECD, Lietuvos duomenys gauti remiantis Lietuvos statistikos departamento pateiktais duomenimis

Pateiktame grafike (23 pav.) matome tiesiogines valstybės išlaidas švietimo institucijoms kartu su įvairiomis skiriamomis paramomis (stipendijos, paskolos, apgyvendinimo, transporto lengvatos) kaip dalį visų valstybės išlaidų. Pagal bendras valstybės išlaidas švietimui ES vidurkis yra 13,3 % nuo bendrų valstybės išlaidų. Iš 5 lentelės duomenų matome, kad, nors švietimui skiriama vis daugiau lėšų, valstybės finansuojamose vietose studijuojančių studentų kasmet mažėja. 2005 m. - 2009 m. laikotarpyje valstybės finansuojamose vietose pirmoje pakopoje studijuojančių studentų skaičius sumažėjo 34%, antrojoje pakopoje jų sumažėjo net 51%. Tačiau reikia pažymėti, kad pirmakursių studentų, gavusių valstybės „krepšelius“, 2009 m. buvo priimta 49%, o 2010 m. - 52% (4 priedas).

5 lentelė. Universitetų studentų dalis, studijuojančių valstybės finansuojamose vietose pagal studijų pakopas

	2005-2006	2006-2007	2007-2008	2008-2009	2009-2010
Pirmoji studijų pakopa					
Studijuoja valstybės finansuojamose vietose, %	57,64	55,61	54,35	50,35	37,55
Antroji studijų pakopa					
Studijuoja valstybės finansuojamose vietose, %	43,92	45,64	45,31	40,76	21,4
Trečioji studijų pakopa					
Studijuoja valstybės finansuojamose vietose, %	91,4	90,95	90,61	90,32	82,11

Šaltinis: sudaryta autorės pagal statistikos departamento duomenis

Kiekvienos reformos tikslai, mastai, metodai ir intensyvumas įvairiais laikotarpiais būna gana skirtingi. Kaip per trumpą laiką ir su minimaliais finansiniais resursais padaryti Lietuvos švietimą efektyvų? Nors dėl švietimo sistemos efektyvumo sampratos reikėtų daug ginčytis, siūlymas keisti „greitai ir pigiai“ visada ras pritariančiųjų. Gal todėl kai kurios švietimo reformos idėjos aplenkia socialines bei edukacines švietimo nuostatas ir koncentruojasi prie švietimo ekonomikos ir vadybos.

Lietuvoje paskutiniu metu švietimo finansavimo pokyčiai siejami ne su didėjančiomis finansinėmis lėšomis švietimo įstaigoms, bet su studento krepšeliu. Su šiuo terminu siejama nauja švietimo finansavimo sistema, kartais vadinama „pinigai paskui studentą“. Tai reikštų, kad mokyklos finansavimas tiesiogiai priklausytų nuo studentų skaičiaus joje (toks finansinių lėšų paskirstymas kartais vadinamas per capita). Tikima, kad tai tikrai pakels švietimo kokybę. O dažniausi atsakymai į klausimą „kaip ta kokybė kils?“ dažnai siejami su racialesniu lėšų švietimui panaudojimu.

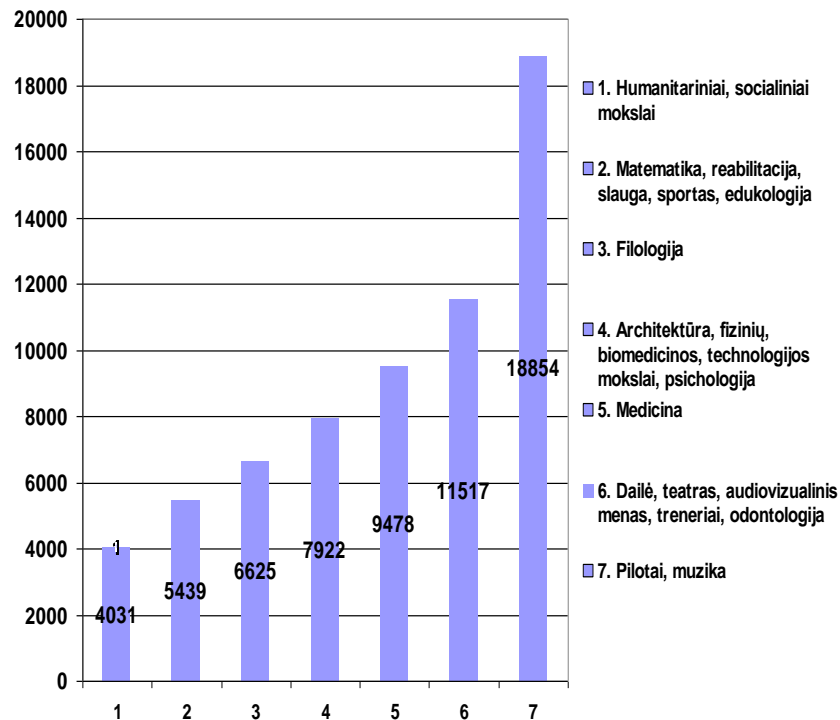
Lietuva nėra pirmoji šalis, susidūrusi su poreikiu keisti švietimo finansavimą. Tai tikrai visų šalių problema, kuri gana plačiai analizuojama ir teorinėje bei akademinėje, ir grynai praktinio įgyvendinimo plotmėse.

Remiantis LR Švietimo ir mokslo ministerijos duomenimis 2009 m. universitetų ir kolegijų pirmakursių studijoms apmokėti valstybė skyrė 70,4 mln. Lt, tokiu būdu 21 tūkstantis universitetų bei kolegijų pirmakursių gavo „krepšelius“. Daugiausia biudžeto lėšų buvo skirta technologijos mokslų studijoms (jų kaina didžiausia), tačiau studijų krepšelių skaičius didžiausias buvo socialinių mokslų studijų (šių studijų kaina palyginti su technologijos mokslų studijų gerokai mažesnė).

Universitetiniame sektoriuje preliminarus studijų krepšelių skaičius buvo maždaug 11 tūkstančių, kolegijų sektoriuje – 10 tūkstančių.

Universitetuose bakalauro nuolatinės formos studijų krepšelio maksimalus dydis metams svyruoja nuo 4 031 Lt (humanitarinių, socialinių mokslų studijos) iki 18 854 Lt (transporto inžinerijos (pilotai), muzikos studijos).

Universitetinių bakalauro studijų "krepšelio" dydis metams (Lt)

24 pav. Universitetinių bakalauro studijų „krepšelio“ dydis metams

Šaltinis: LR ŠMM

Kaip matome iš diagramos (24 pav.), skirtumas tarp pigiausių ir brangiausių studijų net 5 kartai. Reikėtų taip pat pažymėti, kad į krepšelį įskaičiuotas 100% studijų vietos finansavimas:

- dėstytojų ir kitų darbuotojų užmokesčiui;
- reikalingoms prekėms ir paslaugoms;
- studentams skatinti (stipendijoms).

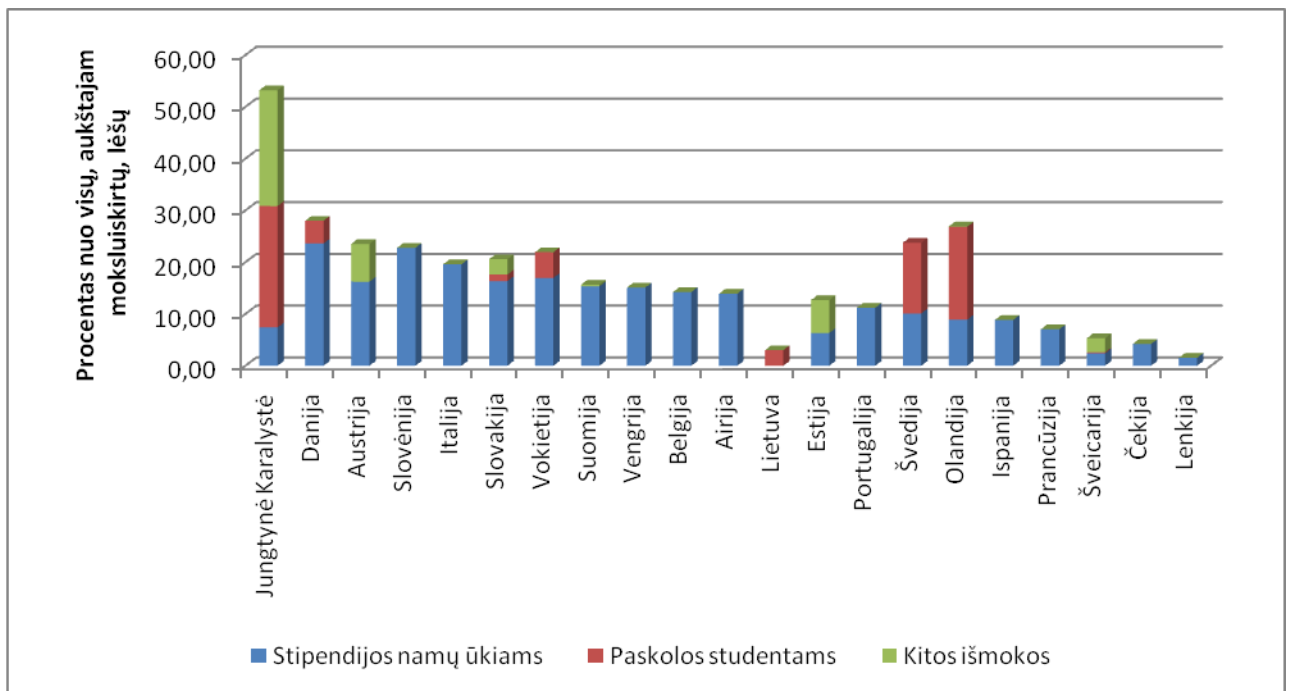
Universitetų finansavimo tik iš valstybės biudžeto didinimas negali išspręsti su finansavimo trūkumu susijusių problemų, nes valstybės biudžeto galimybės yra ribotos, todėl labai svarbu, kad universitetai patys ieškotų kitų finansavimo šaltinių. Universitetai galėtų aktyviau ir daugiau dalyvauti ES struktūrinių fondų remiamuose projektuose, bendradarbiauti su verslo atstovais, vykdydami jų bei kitų valstybinių institucijų užsakomuosius mokslinius tyrimus ir darbus. Visa tai leistų padidinti universiteto finansavimą, daugiau lėšų būtų galima skirti mokslinei ir materialinei bazei stiprinti, specialistų kvalifikacijai kelti.

2. 5. Aukštojo mokslo kreditavimas iš Valstybės lėšų ar komercinių bankų

Išnagrinėjus EURIDYCE teikiamą informaciją (Higher Education in Europe 2009), galima teigti, jog pirmąją ISCED 5 lygmens kvalifikaciją siekiantiems įgyti studentams labiausiai Europoje paplitusi parama yra stipendijos (atskirai nuo paskolų), paprastai naudojamos gyvenimo išlaidoms padengti. Šių stipendijų paskirtis gali būti ir platesnė: dalis jų gali būti skirta registracijos ir (arba) studijų įmokoms mokėti tais atvejais, kai šios įmokos yra privalomos. Šio pobūdžio parama teikiama 25 šalyse, jos grąžinti nereikia.

Kokią finansinės paramos dalį sudaro stipendija ir paskola, priklauso nuo konkrečioje šalyje nustatytos tvarkos. Valdžios institucijoms pasirenkant stipendijų-paskolų modelius, taikomas priemonės, kuriomis siekiama riboti riziką; suteikiant finansinę paramą ir nustatant grąžinimo sąlygas atsižvelgiama į pajamas ir patenkinamus studijų baigimo rezultatus, formuojami kriterijai, kuriuos tenkinančių studentų skola panaikinama arba sumažinama (pavyzdžiui, per mažos pajamos arba per didelė skola, laiku sėkmingai baigtos studijos, ypač geri studijų pasiekimai, amžiaus riba, vaiko gimimas ir kt.).

Šalyse, kuriose ISCED 5 lygmens programų studentams, siekiantiems įgyti pirmąją kvalifikaciją, parama teikiama paskolomis (tarp jų ir Lietuvoje), paskolos suteikimo sąlygos paprastai yra palankesnės už rinkos sąlygas. Šias paskolas suteikia, finansuoja arba jų grąžinimą garantuoja valdžios institucijos; be to, joms dažnai taikomos lengvatinės palūkanų normos, mažesnės už rinkos normą. Taip valdžios institucijos prisideda prie paskolą imančių studentų finansinės investicijos. Palūkanų normas lyginti sudėtinga, nes skirtinga jų vertė yra įvairiose valstybėse: palūkanų normos, laikomos didelėmis vienoje valstybėje, atrodo mažos kitose priklausomai nuo socialinės ekonominės situacijos.

25 pav. Valstybės parama aukštojo mokslo studentams, 2007 m.

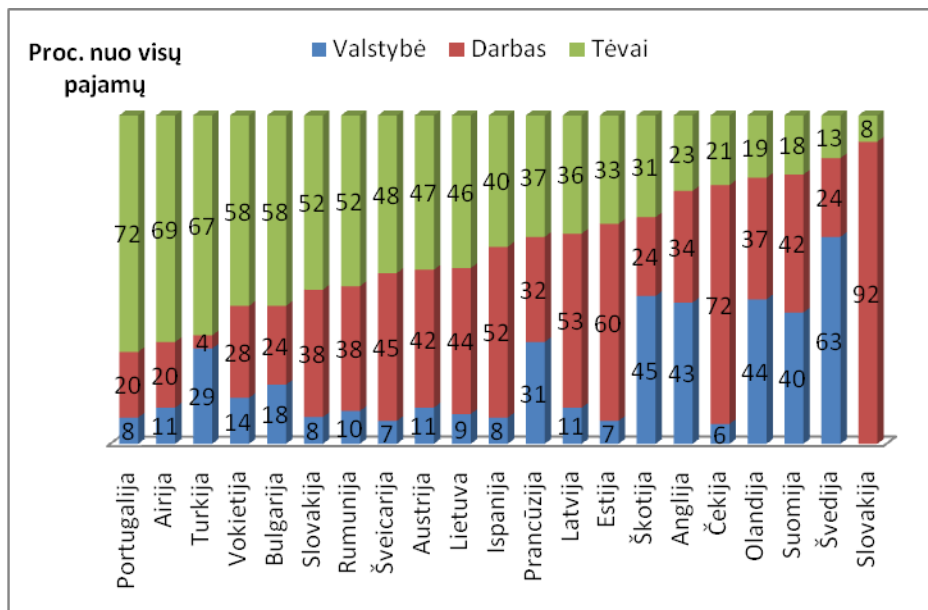
Šaltinis: OECD ir statistikos departamentas, Lietuvos stipendijoms skirtos lėšos neįtrauktos dėl nekonkrečių duomenų

Pagrindinė kliūtis, trukdanti privačiam studijų kreditavimui, yra ta, kad studentai paprastai neturi nuolatinių pakankamų pajamų grąžinti paskolą ir mokėti palūkanas bei turto paskolos grąžinimui užtikrinti, o jų ateities perspektyvos yra sunkiai nuspėjamos. Vyriausybei nesikišant finansuoti investicijas į aukštąjį mokslą, naudojant paskolas, gali būti sunku žmonėms, neturintiems užstato. Būtent dėl šių priežasčių studijų kreditavimo sistema būna iš dalies remiama valstybės. Studijų paskolų prieinamumas, netgi jei paskolos nesubsidijuojamos, gali būti labai svarbus žmonėms iš neturtingų šeimų, nes jis padidina visų individų galimybes tobulinti savo potencialą.

Asmenys, studijuojantys aukštąjį mokslą, turi valdyti savo finansus. Yra trys pagrindiniai studentų pajamų šaltiniai, kuriais jie dengia studijų ir pragyvenimo išlaidas.

- *Tėvų ar giminių lėšos.* Nepaisant to, studentai nori nepriklausyti nuo tėvų, daugeliu atveju aukštojo mokslo studijas apmokamos iš tėvų santaupų.
- *Valstybės parama.* Studentų priklausomybė nuo tėvų taip pat priklauso ir nuo jų šeimos socialinės-ekonominės padėties. Daugelyje šalių valstybė sukuria įvairias studentų finansinio rėmimo programas. Tokios programos dažniausiai yra sukuriamos tikslinėms grupėms studentų pagal jų šeimos pajamas, šeimų sudėtį.
- *Pajamos iš darbo santykių.* Ši pajamų rūšis dažniausiai papildo abi prieš tai išvardintas. Šios pajamos yra labai lanksčios dėl to, kad jos priklauso tik nuo studento ir nepriklauso nei nuo tėvų, nei nuo valstybės.

Žemiau pateiktame grafike (26 pav.) aiškiai matosi, kokie yra pagrindiniai studentų pajamų šaltiniai skirtingose ES šalyse.

26 pav. Studentų pajamų šaltiniai

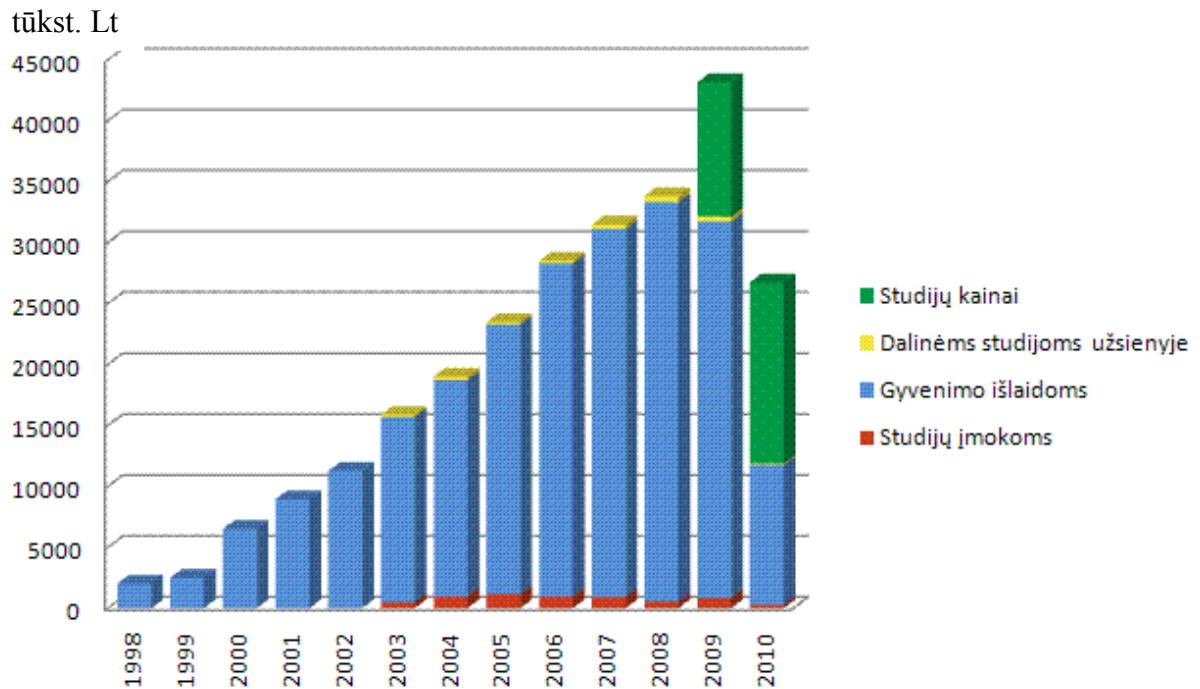
Šaltinis: sudaryta autorės pagal Eurostudent duomenis

Remiantis LR Vyriausybės nutarimu (Žin., 2009, Nr.64-2569) valstybės paskolas ir valstybės remiamas paskolas administruoja Valstybinis studijų fondas.

Valstybės paskola yra paskola studijų įmokai mokėti, kuri teikiama iš valstybės lėšų. Tačiau jos suma per semestrą negali viršyti nustatyto studijų įmokos dydžio už semestrą. Valstybės remiama paskola yra paskola su valstybės garantija, teikiama iš kredito įstaigų lėšų, jos išduodamos keliais tikslais:

- studijų kainai sumokėti;
- gyvenimo išlaidoms;
- dalinėms studijoms pagal tarptautines (tarpžinybines) sutartis.

Remiantis Valstybinio studijų fondo duomenimis (27 pav.), matome, kad paskolų skaičius žymiai auga kiekvienais metais. Didžiąją dalį paskolų studentams išduodama gyvenimo išlaidoms, tačiau įvykus studijų finansavimo reformai atsirado ir valstybės remiamų paskolų studijų kainai sumokėti. Lyginant 2009 ir 2010 m. trigubai sumažėjo paskolų gyvenimo išlaidoms, tačiau apie 50% padidėjo paskolų suma studijų kainai apmokėti.

27 pav. Valstybinio studijų fondo išduotų paskolų statistika

Šaltinis: Valstybės studijų fondas

Jeigu metinė palūkanų, skaičiuojamų studijų metu už naudojimąsi paskola studijų kainai sumokėti, norma viršija 5 procentus, šių palūkanų dalis, viršijanti 5 procentus, apmokama iš valstybės lėšų. Kredito įstaigos prieš išduodamos paskolą visuomet nagrinėja kliento mokumą, tačiau įvertinti studentų mokumą yra labai sudėtinga, nes jie yra nedirbantys ar gaunantys labai žemas pajamas.

Kiekvienais metais yra nustatoma, kurios kredito institucijos išduos valstybės remiamas paskolas. Pastaraisiais metais buvo pasirinkti keturi komerciniai bankai, kurie išdavinėjo valstybės remiamas paskolas 6 lentelėje aprašytomis sąlygomis.

6 lentelė 2009 - 2010 metų bankų siūlomų valstybės remiamų paskolų studentams sąlygos

		DnB NORD	Nordea Bank Finland	Snoras	Swedbank
2010 m.	Paskolos kainos metinė norma paskoloms litais, %	4.21	3.71	4.95	4.92 (paskolai studijų kainai), 4.97 (paskolai gyvenimo išlaidoms)
	Paskolos kainos metinė norma paskoloms eurais, %	2.80	2.45	neteikiama	3.75
	Palūkanos	kintamos=1,9 % +3mėn. VILIBOR/EURIBOR	kintamos=2%+3mėn. VILIBOR/EURIBOR	kintamos=2,95 % +3mėn.VILIBOR	kintamos=2,99% +3mėn. VILIBOR/EURIBOR
2009 m.	Palūkanos EUR	Kintamos=2,5%+3mėn. EURIBOR	Kintamos=2%+3mėn. EURIBOR	neteikia	Kintamos=3%+3mėn. EURIBOR

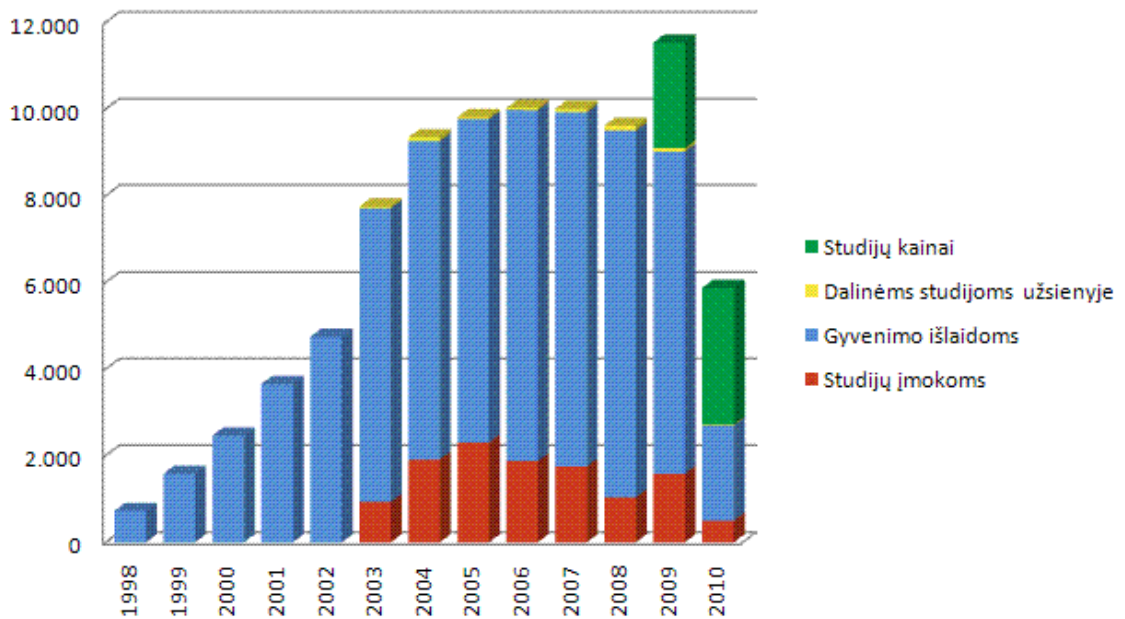
	Palūkanos LTL	Kintamos=2,3%+ 3mėn. VILIBOR	Kintamos=2%+ 3mėn. VILIBOR	Kintamos=1,85 %+3mėn. VILIBOR	Kintamos=3%+ 3mėn. VILIBOR Kintamos=0%+ 3mėn. VILIBOR (pirmus 2 metus)

Šaltinis: Valstybinis studijų fondas (2009,2010).

Iš lentelės duomenų matome, kad paskolų palūkanų marža per dvejus metus svyruoja nedaug, priklausomai nuo kredito įstaigos nuo 1,85% iki 3%. Studentui pasilieka teisė pasirinkti kuria valiuta pasiimti paskolą. Studentas turi atsižvelgti, kad valstybė kompensuos didesnes nei 5% palūkanų tik studijų metu, vėliau studentas pats turės mokėti visą palūkanų sumą.

Kaip matome iš 11 priede pateiktų ES šalių valstybės remiamų paskolų sąlygų, daugumoje šalių palūkanos apmoka valstybė. O paskolos grąžinimo laikotarpis priklausomai nuo šalies gali būti iki 25 m. ir grąžinimas pradamas arba jau mokymosi metu (palūkanos) kaip Lietuvoje, arba po vienerių ar dvejų metų po studijų baigimo, arba pasiekus nustatytą pajamų dydį. Estijoje paskolas teikia privačios institucijos, tačiau valstybė garantuoja minimalų palūkanų dydį ir laiduoja už studentus bankroto atveju. Be to, kai kuriems asmenims, kurie įsidarbina valstybinėse institucijose, valstybė dovanoja iki to laiko negrąžintą studijų paskolos sumą. Anglijoje paskolas administruoja 1990 m. įsteigta valstybinė kompanija. Studentai gali pasiimti neprocentines paskolas mokesčiui už studijas ir pragyvenimo išlaidoms. Prancūzijoje 30 proc. visų studentų (2006) gauna stipendijas, kurios yra socialinės ir universitetų skiriamos. Jos padengia daugiausia pusę mokesčiui už studijas ir pragyvenimui reikalingų lėšų. Studentams, baigusiems studijas pakankamai gerais rezultatais per nustatytą studijų laikotarpį, skola panaikinama (Olandijoje) arba sumažinama (Vokietijoje). Kaip matyti, daugelyje Europos valstybių paskolos teikiamos palankiomis sąlygomis (mažesnėmis palūkanomis negu rinkos sąlygomis), o grąžinti jas dažnai pradama nuo studijų baigimo.

Kitos Lietuvos kredito institucijos, nedalyvaujančios valstybės remiamų paskolų programoje, taip pat siūlo įvairias paskolas studentams, tačiau tokios paskolos nėra remiamos valstybės, todėl paskolos grąžinimo užtikrinimui reikalingi laiduotojai (pvz. tėvai).

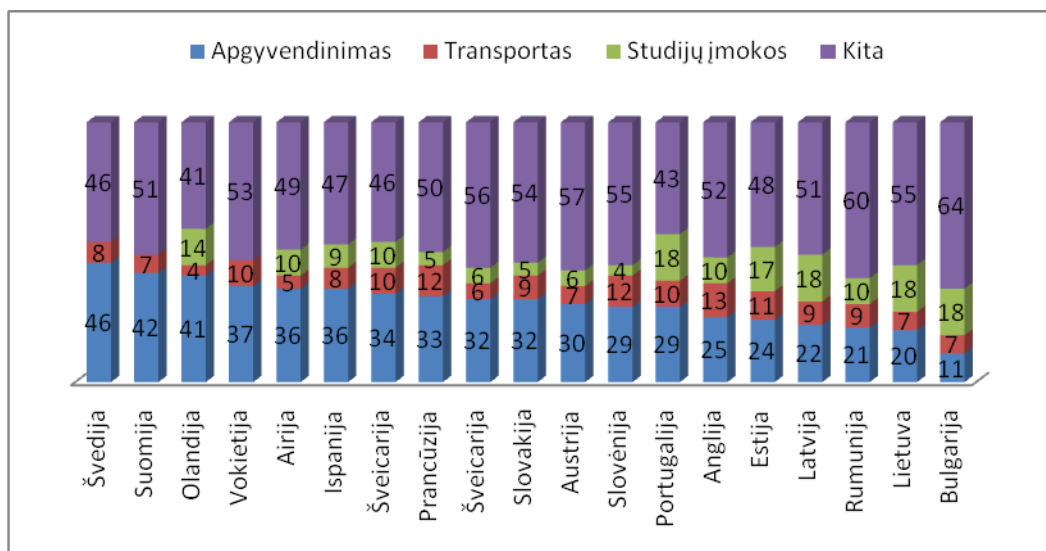

28 pav. Pasirašytų valstybės paskolų sutarčių skaičius

Šaltinis: Valstybės studijų fondas

Iš pateikto grafiko (28 pav.) matosi, kad paskolos gyvenimo išlaidoms jau keletą metų iš eilės turi vienodą paklausą, tačiau 2010 m. jų išduota trigubai mažiau. Valstybės paskolų studijų įmokoms skaičius taip pat sumažėjo, nes po reformos antrus metus iš eilės didėja valstybės remiamų paskolų studijų kainai apmokėti.

Pagal pateiktus duomenis diagramose galime daryti išvadą, kad trečdalis studentų išlaidų sudaro išlaidos pragyvenimui. Pragyvenimo išlaidų dalis svyruoja nuo 46% Švedijoje iki 11% Bulgarijoje. Palyginimui pateikiame Europos šalių studentų pagrindinių išlaidų sudedamąsias dalis (29 pav.).

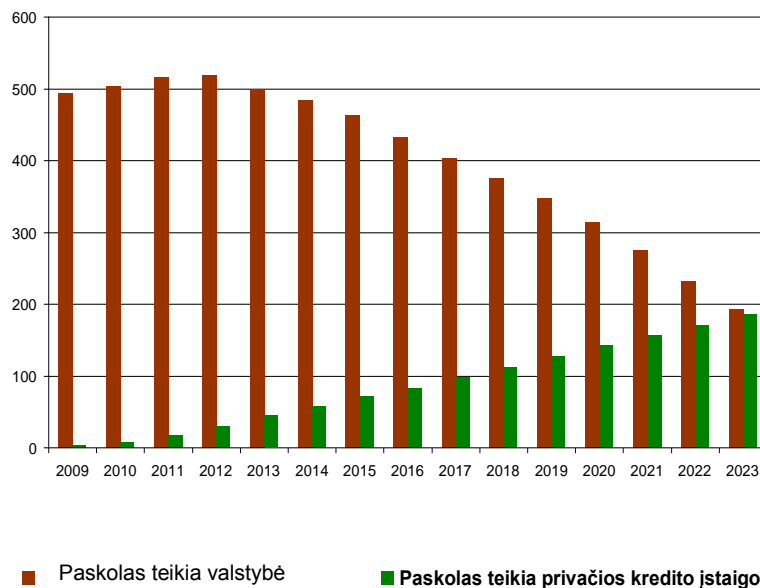

29 pav. Studentų pagrindinės išlaidos 2006 – 2009 m. vidurkis

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Eurostudent duomenis

Paskolas teikiant vien iš valstybės lėšų metams prireiktų beveik 500 mln. litų, tačiau pasitelkus kredito įstaigas, valstybei paskolų teikimas pirmuosius metus kainuotų tik 3,7 mln. Lt. Atsižvelgiant į tai, buvo sukurtos valstybės remiamos paskolos, kurias išdavinėja komerciniai bankai.

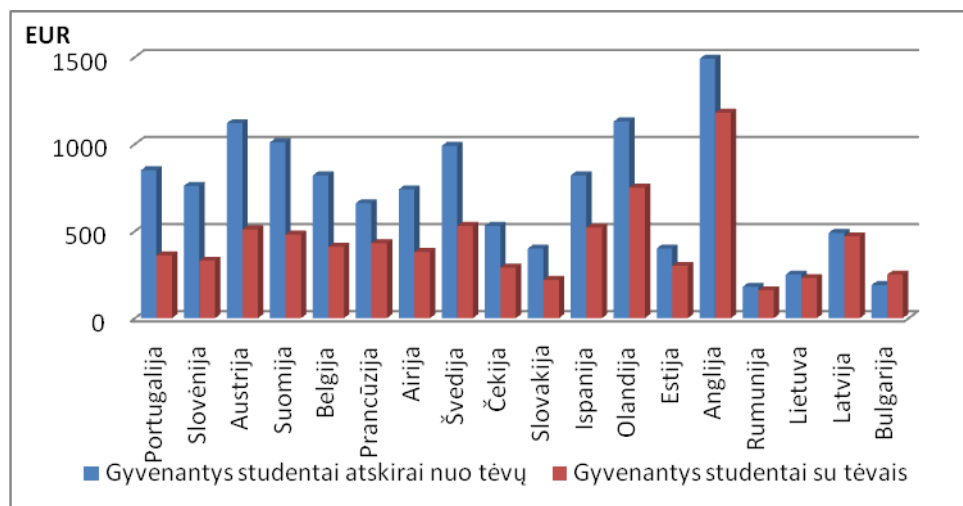
mln. Lt

30 pav. Valstybės lėšų poreikis paskoloms

Šaltinis: LR ŠMM

Iš 30 pav. matome, kad aukštasis mokslas negali būti finansuojamas tik iš valstybės lėšų, po įvykdytų reformų prie studijų finansavimo turi prisidėti ir patys studentai. Priklausomai nuo šalies pragyvenimo lygio tai skirtingai atsiliepia studentų šeimų biudžetams, nes studentų pajamos yra labai žemos. Palyginimui pateikiame diagramą su įvairių šalių studentų pajamų lygiu.

31 pav. Studentų pajamos

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Eurostudent duomenis

Iš pateiktos diagramos (31 pav.) matome, kad ES šalių naujokių studentai gauna labai menkas pajamas, iš to galime daryti išvadą, kad esant atviroms sienoms ES vykdyti reformas, dėl kurių studentai turi žymiai prisidėti prie aukštojo mokslo finansavimo, yra labai pavojinga.

3. AUKŠTOJO MOKSLO FINANSAVIMO TOBULINIMO KRYPTYS

Viena pagrindinių paskatų tobulėti yra sveika konkurencija. Konkuruodami tarpusavyje, stengiamės būti kuo geresni, profesionalesni, išskirtinesni, pelnyti pasitikėjimą ir pripažinimą bei ieškoti naujų galimybių. Konkurencija versle yra savaime suprantamas dalykas, atėjo laikas pritaikyti ją švietimo ir mokslo sistemoje. Lietuvos švietimo sistema konkuruoja su užsienio šalių aukštosiomis mokyklomis – dalis jaunimo jau žvalgosi į universitetus svetur, tikėdamiesi aukštos kokybės studijų.

Jau daug metų vyksta reforma, kad Lietuvos mokslo ir studijų sistema taptų moderni ir galėtų sėkmingai konkuruoti nuolat besikeičiančiame šiandieniniame pasaulyje. Prieš švietimo reformą buvo išskirti pagrindiniai mūsų mokslo ir studijų sistemos trūkumai – diplomų devalvacija, universitetų konkurencijos neskatinantis studijų finansavimas, per daug išskaidytas aukštųjų mokyklų tinklas, sustabarėjęs aukštųjų mokyklų valdymas, perdėtas studijų biurokratinis reglamentavimas (G. Steponavičius, 2009).

Lietuvoje šiuo metu yra beveik penkiasdešimt aukštųjų mokyklų – kolegijų ir universitetų. Tris milijonus gyventojų turinčiai tautai tai labai daug, todėl aukštojo mokslo diplomai nelaikomi tokia vertinga, kokią turėtų būti, nepaisant teikiamos netiesioginės naudos (gerėjančios visuomenės socialinės padėties, nusikalstamumo mažėjimo, augančios šalies ekonomikos). Tokia situacija susiklostė dėl daugelio priežasčių, tačiau svarbiausia iš jų yra ta, kad buvusi aukštojo mokslo finansavimo sistema neskatinė jauno žmogaus žiūrėti į studijas atsakingai. Iki šiol valstybė finansavo nemažai tokių studentų, kurie stodavo į aukštąsias mokyklas ne dėl noro gauti žinių, o tik dėl studijų baigimą liudijančio dokumento. Atsisakius studijų valstybinio finansavimo ir įvedus visuotinį mokestį už mokslą, situacija pasikeitė, tokiu būdu tik pažangiausiems studentams per mokesčius būtų sugražinamos įmokos. Tokia praktika versta studentus stropiai studijuoti visą studijų laikotarpį ir tuo pačiu prieš stodami į universitetus absolventai nuodugniau svarstyti savo pasirenkamą specialybę, o ne rinkęsi bet kokią valstybės finansuojamą. Kitokią nuomonę pateikė A. Garalis (2007), jo nuomone universitetų finansavimo sistema turėtų būti tokia, kad, viena vertus, teisingai atitiktų universitete dirbančio įvairaus kvalifikacinio lygio personalo veiklos atlyginimą, o kita vertus – valstybės, darbdavių ir ypač studentų interesus. Siekiant visapusiškiau atskleisti vidinį universiteto potencialą, kuris aktyviau prisidėtų prie suformuotos strategijos įgyvendinimo, reikia glaudžiau susieti mokslinių darbų, studijų kiekybės ir kokybės rezultatus su teisingu, veiksmingai motyvuojančiu geriau ir kūrybiškiau dirbti atlyginimu. Tam būtina integruotai panaudoti objektyvias ir visapusiškas mokslinių darbų ir studijų kokybės reitingavimo bei personalo finansinio motyvavimo sistemas, siekti glaudesnio įvairių valdymo lygių vadovų, mokslininkų, pedagogų bendradarbiavimo.

Aukštasis mokslas neabejotinai naudingas konkrečiam individui - ir tam, kuris pats moka už studijas, ir tam, už kurio studijas sumoka valstybė (antraip individai neieškotų savo laiko aukštajam mokslui įsigyti). Akivaizdus faktas, jog turintieji geresnį išsilavinimą paprastai uždirba daugiau, daugelį įkvepia investuoti į savo pačių žinias. Esant tokiai situacijai, valstybinio finansavimo aukštajam mokslui nebuvimas nereiškia, jog aukštasis mokslas nebus finansuojamas.

Aukštojo mokslo kainą gali padengti ir pats studentas (iš savo sutaupytų, tėvų sukauptų ar pasiskolintų lėšų), ir filantropinės organizacijos, ir verslininkai, kuriems reikalingi specialistai, turintys tam tikrų žinių. Rinka, kaip laisvų mainų sistema, sudaro sąlygas viską sustatyti į vietas: jei individas tikisi geresnio uždarbio dėl to, kad turės atitinkamą išsilavinimą, jis skiria savo išteklius šiam išsilavinimui įsigyti. Ištekliai gaunami kuo įvairiausiai. Pirmiausias ir paprasčiausias - darbas ir taupymas. Sudėtingesnis ir ilgalaikiškesnis – rūpestingų tėvų rūpinimasis savo vaikais, t.y. jų darbas ir taupymas. Išsiplėtojusios rinkos sąlygomis atsiveria dar daugiau mechanizmų. Pinigai studijoms gali būti skolinami (šiuo atveju į finansavimo mechanizmą įsijungia bankai ir kiti skolinotojai) arba sumokami kaip avansas už būsimą darbą (šiuo atveju į finansavimą įtraukiamas darbdavys). Studentas, imdamas valstybės garantuojamą paskolą, šiuo metu privalo kas mėnesį mokėti palūkanas jau studijų laikotarpiu. Esant tokiai situacijai studentas turi ieškoti papildomų pajamų šaltinių, dėl to nukenčia jo mokslai. Palūkanų mokėjimas, kaip ir paskolos grąžinimas, turi prasidėti po studijų baigimo ir priklausyti nuo gaunamų pajamų.

Remiantis Europos Komisijos parengta studija „Financing of higher education in Europe“ galima būtų išskirti penkis inovatyvius mechanizmus aukštajam mokslui finansuoti:

- *Padidinti finansavimo lygį.* Prancūzijoje Valstybės fondas apjungtas su regioniniais ir Europos struktūriniais fondais. Tokiu būdu fondai apima platesnę veiklą ir padidina suinteresuotųjų asmenų skaičių. Taip siekiama užtikrinti, kad aukštasis mokslas ir tyrimai prisidėtų prie šalies ekonomikos vystymosi. Pagal šią schemą biudžetai yra nukreipti į studijų infrastruktūros tobulinimą, užsienio studentų skaičiaus padidinimą, investicijas į universitetų tyrimo bazę. Tuo tarpu Airijoje privačios aukštojo mokslo institucijos yra finansuojamos ir valdomos jų pačių organizacijomis. Universitetai išvysto taip vadinamus slėnius, kurie yra įkuriami akademinės bendruomenės ir turi aiškų tikslą išreklamuoti universiteto tyrimų rezultatus ar pardavinėti universiteto paslaugas. Be finansavimo padidinimo universitetui slėniai susiję su vietine pramone, tokiu būdu suteikia studentams galimybę turėti praktinę patirtį, atitinkančią jų studijas.
- *Diversifikuoti universitetų pajamų šaltinius.* Universitetai turi ieškoti papildomų pajamų šaltinių. Pavyzdžiui, Čekijoje aukštojo mokslo institucijoms yra leidžiama užsiimti papildoma veikla, iš kurios jos gali gauti lėšų. Ši veikla turi būti artima jų mokslui, tyrimams, vystymuisi ar kitoms veikloms, kurios padeda daug efektyviau išnaudoti žmogiškuosius išteklius ir turimą

materialinę bazę. Kitas universitetų pajamų šaltinis, kaip ir buvo jau minėta, yra įmokos už mokslą. Tačiau įvedant mokesčių už mokslą valstybė turi sukurti tobulą paskolų išdavimo ir gražinimo sistemą. Didžiojoje Britanijoje studentams yra suteikiamos paskolos, kurias jie turi pradėti gražinti po universiteto baigimo ir kuomet jų pajamos bus didesnės už nustatytą ribą. Paskolos gražinimas yra susijęs su gaunamomis pajamomis – kuo daugiau gauna algos, tuo didesnės turi būti įmokos. Paskolos gražinimas vykdomas per mokesčių sistemą, be jokių palūkanų.

- *Efektyviau išnaudoti turimus resursus.* Suomijoje į universitetus laipsniškai įdiegiamas objektinis valdymas, vertinimo sistema, kuri suteikia pakankamai informacijos apie studijų bei tyrimų kaštus bei rezultatus. Naudojant šią objekcinio valdymo schemą, užtikrinama, kad visos lėšos yra racionaliai paskirstytos. Maltoje yra sukurta elektroninių kortelių sistema studentams. Šia kortele galima atsikaityti už knygas ar kitus reikmenis kaip kompiuteris, kompiuterinės programos, medicininė įranga, braižymo lentos ir t.t. Išlaidos, nesusijusios su išsilavinimu, negali būti apmokamos ta kortele.
- *Sukurti papildomus fondus tyrimo bazei sustiprinti, kad būtų galima pelnyti tarptautinį pripažinimą.* Fondai gali būti pritraukiami įvairiais mechanizmais. Pavyzdžiui, Belgijoje FIRST klasterių tikslas yra skatinti bendradarbiavimą tarp tyrėjų ir verslo pasaulio. Principas yra toks, kad regionas prisiima atsakomybę mažiausiai dvejus metus mokėti atlyginimą tyrėjui, apmokėti projekto vykdymo išlaidas, jei šis projektas atneš industrinių rezultatų regionui. Lenkijoje kaip ir daugelyje kitų šalių yra įstaiga, kuri atsakinga už tyrimų finansavimą aukštajam mokslui, kuri nustatė vertinimo sistemą, pagal kurią yra skirstoma finansinė parama. Kompetentingai peržiūrėjus, vadovaujantis profesionaliais ir aiškiai apibrėžtais kriterijais atrenkami fondai konkrečioms tyrimo projektams.

Dauguma aprašytų inovatyvių mechanizmų galima pritaikyti bet kurioje ES šalyje. Iš tikrųjų kai kurie iš jų jau yra taikomi kitose šalyse (daugiausiai lengvai pakoreguoti pritaikant prie vietinės situacijos).

Lietuvoje studento krepšelis suteikia teisę tam tikrais metais pretenduoti į tam tikrą lėšų sumą, kuri gali būti panaudojama tik studijoms pasirinktoje Lietuvos aukštojoje mokykloje apmokėti. Taigi studento krepšelis yra fiksuoto metinio dydžio, kuris apskaičiuojamas valstybės biudžeto lėšas studijoms ir mokslui, tiesiogiai susijusiam su studijomis, padalijus iš studijuojančių studentų skaičiaus. Tačiau studento krepšelio dydį riboja du pagrindiniai veiksniai, tai yra, valstybės finansinės galimybės ir studentų skaičius. Pasak A. Šileikos (2010) tradicinis aukštojo mokslo visuomeninio finansavimo argumentas yra teigiama išorinė nauda ir ekonominio augimo skatinimas. Subsidijos aukštajam mokslui skatina investicijas į žmogiškąjį kapitalą: kitu atveju jos būtų nefiktyviai mažos dėl teigiamos išorinės naudos. Kiti aukštojo mokslo valstybinio finansavimo

argumentai susiję su netobulomis studijų paskolų rinkomis, investicijų į aukštąjį mokslą rizika, privačių galimybių drausti studijų riziką nebuvimu ir netobula informacija.

A. Šileika, recenzuodamas Z. Tamašauskienės habilitacijos procedūrą pažymėjo, kad autorė pagrįstai motyvavo, kad būtinas tinkamas švietimo sąnaudų pasidalinimas tarp naudos gavėjų, jei studentai moka už privačią naudą, o mokesčių mokėtojai prisideda teikdami subsidijas, sutampančias su išorine nauda. Masinė aukštojo mokslo sistema reikalauja, kad visuomeninį finansavimą gerokai papildytų privačios lėšos. Be to, vyriausybė tampa nebepajėgi finansuoti aukštojo mokslo plėtros augant konkurencijai dėl visuomeninių lėšų. Z. Tamašauskienės atlikti tyrimai parodė, kad būtina padidinti privataus finansavimo mastą Lietuvoje, nes finansavimas, naudojant mokesčių pagalba surinktas lėšas, yra regresinis. Vidutinis mokesčių mokėtojas finansuoja paslaugą, kurioje tiesioginė nauda atitenka tik daliai gyventojų. Todėl padidinus Lietuvos aukštojo mokslo finansavimą naudojant privačias lėšas, t.y. didinant studijų įmokas, sumažėtų aukštojo mokslo sistemos finansavimo regresyvumas. Kartu vyriausybė, Z. Tamašauskienės nuomone, turėtų suteikti didesnes paskolas, siekiant finansuoti padidėjusias studijų įmokas ir pragyvenimo sąnaudas.

Valstybė, kaip institucija, atstovaujanti viešą interesą tam tikroms prioritetinėms programoms remti, gali skirti papildomą kiekį stipendijų, taip motyvuodama studentus rinktis tam tikru laikotarpiu valstybei būtinas specialybes. Tokiu būdu valstybė koordinuotų tam tikrų specialistų paklausą ir pasiūlą.

Universitetai galėtų aktyviau ir daugiau dalyvauti ES struktūrinių fondų remiamuose projektuose, bendradarbiauti su verslo atstovais, vykdydami jų bei kitų valstybinių institucijų užsakomuosius mokslinius tyrimus ir darbus. Verslininkai turėtų gauti labai aiškias indikacijas dėl mokesčių lengvatų, jeigu jie prisideda prie aukštojo mokslo institucijų finansavimo. Euromonitor (2007) savo pranešime teigė, kad verslininkai turėtų labiau naudotis informaciją bei tyrimo rezultatais iš aukštojo mokslo institucijų, kad vystytų inovacijas. Tokiu būdu privatus sektorius galės dar labiau prisidėti prie aukštojo mokslo finansavimo. Įmonės pradės konkuruoti dėl vis didėjančio specialistų trūkumo. Šioje konkurencijoje dėl specialistų, įmonės turės steigti stipendijų fondus tiesiogiai studentams, kurie po studijų baigimo pradėtų dirbti tose įmonėse. Visa tai leistų padidinti universiteto finansavimą, daugiau lėšų būtų galima skirti mokslinei ir materialinei bazei stiprinti, specialistų kvalifikacijai kelti.

IŠVADOS

Atlikus mokslinės literatūros analizę aukštojo mokslo finansavimo aspektu, autorės iškelta hipotezę įrodo šios išvados:

- Investavimas į žmogiškąjį kapitalą yra vienas iš pagrindinių ekonomikos augimo ir šalies vystymosi sąlygų. Viena iš pirmųjų investavimo sričių yra išsilavinimas, įtakoiantis aukštesnes piliečių pajamas. Esant aukštesnėms individų pajamoms valstybės biudžetas gauna didesnes mokestines pajamas. Be to visuomenė išvengia didelio bedarbių skaičiaus ir sutaupo socialinių pašalpų sąskaita. Išsilavinimo teikiama socialinė nauda visuomenei yra ta, kad išsilavinusi visuomenė labiau supranta ir įtakoja valstybės ekonomikos ir politikos raidą.
- Aukštasis mokslas yra finansuojamas valstybės bei privačiomis lėšomis. Aukštojo mokslo finansavimas gali būti valstybinis, konkursinis, visiškas, dalinis ir t.t. Švietimo finansavimo tik iš valstybės biudžeto dindimas negali išspręsti su finansavimo trūkumu susijusių problemų, nes valstybės biudžeto galimybės yra ribotos. Privačios lėšos gali būti taip pat iš skirtingų šaltinių: nevyriausybinių organizacijų, mokesčio už mokslą, pajamų iš aukštojo mokslo teikiamų paslaugų ir t.t.
- Lietuvoje, kaip ir kitose Vakarų Europos šalyse, aukštasis mokslas tampa masinis. Jis teikia ne tik visuomeninės, bet ir privačios naudos, todėl jo gavėjai turi prisidėti prie aukštojo mokslo finansavimo. Privati investicinė nauda pasireiškia didesniu aukštąjį mokslą baigusių darbuotojų darbo užmokesčiu, geresnėmis užimtumo galimybėmis, stipresniu prisirišimu prie darbo rinkos.
- 2008 metais ES-27 šalių vidutinė BVP dalis švietimui svyravo nuo 3,2 iki 7,8 proc. EBPO šalių vyriausybės savo švietimo politiką vis labiau orientuoja į naujus finansavimo mechanizmus, leidžiančius skirtingiems proceso dalyviams teisingiau pasidalinti švietimo kaštus ir švietimo teikiamą naudą. Privataus finansavimo masto didinimo aukštojo mokslo sistemoje strategiją remia Pasaulio bankas. Daugeliu atvejų rekomenduojama reformuoti paramos studentams schemas (šiuo metu LR Seimas svarsto įstatymo pataisą, kad studentai nemokėtų paskolos palūkanų studijų metu).
- Pagrindinė kliūtis, trukdanti privačiam studijų kreditavimui, yra ta, kad studentai paprastai neturi nuolatinių pakankamų pajamų grąžinti paskolą ir mokėti palūkanas bei turto paskolos grąžinimui užtikrinti, o jų ateities perspektyvos yra sunkiai nuspėjamos. Vyriausybei nesikišant finansuoti investicijas į aukštąjį mokslą, naudojant paskolas, gali būti sunku žmonėms, neturintiems užstato.
- Iš Lietuvos kasmet išvažiuoja dešimtys ar net šimtai gabių mokslininkų, gydytojų, inžinierių, kitų aukštos kvalifikacijos specialistų. Pagrindinės priežastys – aukštesni atlyginimai, geresnės profesinės perspektyvos ir aukštesnė gyvenimo kokybė. Prarandami ne tik gabūs specialistai,

potencialūs mokesčių mokėtojai, bet ir lėšos, investuotos į žmonių išsilavinimą, blogėja demografinė padėtis.

Empirinėje darbo dalyje pateikta ES šalių biudžetinių lėšų paskirstymo švietimui, valstybinių fondų bei komercinių bankų teikiamų paskolų sąlygos, studentų skaičiaus dinamikos, įmokų už mokslą pokyčių analizė. Remiantis jos duomenimis, galima daryti tokias išvadas:

- Pastebėta, kad 2004 – 2009 metų laikotarpiu studentų skaičius didėjo visuose Lietuvos universitetuose. Analizuojant šalies universitetuose studijuojančių studentų skaičiaus dinamiką penkerių metų laikotarpiu nustatyta, kad labiausiai didėjo studentų nevalstybiniuose universitetuose, studentų skaičiaus augimo tempai tiriamuoju laikotarpiu (T_d) buvo 225,31 proc. Tuo tarpu šalies studentų skaičiaus vidurkio vidutinis padidėjimo tempas sudarė (T_p) 7,58 proc.
- Aukštajam mokslui neskiriama didžioji dalis švietimo finansavimui skirtų lėšų. Lietuvoje aukštajam mokslui skiriama apie 1% BVP, nors pagal Vyriausybės numatytą programą bei pagal Europos Komisijos rekomendacijas aukštajam mokslui turėtų būti skiriama 2 % BVP. Tokį finansavimo lygį skiria Danija bei kitos Skandinavijos šalys.
- Lietuvoje nuo 2003 – 2009 m. privačių lėšų dalis aukštojo mokslo finansavime padidėjo dvigubai nuo 156,4 iki 312 mln. Lt. Lietuvos aukštojo mokslo bendrojo priėmimo organizavimo (LAMA BPO) duomenimis, įvedus „studentų krepšelius“, valstybės nefinansuojamų vietų universitetuose dalis 2009 m. sudarė 51 % nuo visų įstojusių studentų.
- 2003 iki 2009 metų laikotarpiu valstybės išlaidos universitetams svyravo nuo 417 iki 743,6 mln Lt, tačiau šios lėšos vidutiniškai sudaro 50% universitetų gaunamų pajamų. Pagal bendras valstybės asignavimus švietimui ES vidurkis yra 13,3 % nuo bendrų valstybės išlaidų, Lietuvoje 2011 m. šis rodiklis sudaro 15,4 %.
- Valstybės studijų fondo duomenimis paskolų skaičius auga kiekvienais metais. Didžiąją dalį paskolų 2003 - 2009 studentams išduodama gyvenimo išlaidoms, tačiau įvykus studijų finansavimo reformai atsirado ir valstybės remiamų paskolų studijų kainai sumokėti. Lyginant 2009 ir 2010 m. trigubai sumažėjo paskolų gyvenimo išlaidoms, tačiau apie 50% padidėjo paskolų suma studijų kainai apmokėti.
- Valstybės remiamas paskolas administruoja Valstybinis Studijų fondas. Komerciniai bankai išduoda šias valstybės remiamas paskolas, jeigu metinė palūkanų norma viršija 5 procentus, šių palūkanų dalis, viršijanti 5 procentus, apmokama iš valstybės lėšų. Skirtinguose ES šalyse tokių paskolų grąžinimo terminai ir sąlygos skiriasi priklausomai nuo įvairių rodiklių, daugumoje šalių palūkanas apmoka valstybė, o paskolos grąžinimo laikotarpis priklausomai nuo šalies gali būti iki 25 m. ir grąžinimas pradedamas arba jau mokymosi metu (palūkanos) kaip Lietuvoje, arba po vienerių ar dvejų metų po studijų baigimo, arba pasiekus nustatytą

pajamų dydį. Daugelyje Europos valstybių paskolos teikiamos palankiomis sąlygomis (mažesnėmis palūkanomis negu rinkos sąlygomis), o gražinti jas dažnai pradedama nuo studijų baigimo.

LITERATŪRA

1. Anskaitis, A., Bareišis, V. (2000). Kuo vertingos investicijos į žmones? *Ekonomika ir vadyba - 2000*, Nr.2. Kaunas: KTU.
2. Bagdonavičius, J (2002). *Žmogiškasis kapitalas*. Vilnius:Vilniaus pedagoginis universitetas.
3. Borland, J., Johnson, D. (2000). *Returns to Investment in Higher Education*. The Melbourne Economics of Higher Education Research Program.
4. Chlivickas E., (2006) Verslo ir viešojo sektoriaus žmogiškųjų išteklių potencialo plėtra. *Verslas:teorija ir praktika*. VII t. Nr. 2. p. 98-107.
5. Čekanavičius, A., Grebliauskas,A. (2008). Lietuvos aukštojo mokslo finansavimo modelio projekcijos. *Ekonomika 2008 (81)*.
6. Daugelienė, R.(2002). Neapibrėžtos žinios kaip žmogiškojo kapitalo komponentas. *Ekonomika ir vadyba 2002*. K.: Technologija.
7. Education at a glance 2010. *OECD indicators*.
8. Gaižutis, A.(2010) *Vilniaus pedagoginio universiteto rektoriaus akademiko A. Gaižučio 2009 m. ataskaita*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.
9. Galinienė, B., Miškinis, A. (2005). Studijų finansavimas universitetuose: projekcija į Lietuvą. *Socialiniai mokslai*. Nr. 4. Vilnius: VU.
10. Garalis, A. (2007). Universiteto mokslinio ir pedagoginio personalo motyvavimas: finansinis aspektas. *ŠU*.
11. Gižienė, V., Vasiliauskaitė, A. (2007). Evaluation models of investments to education: application peculiarities. *Engineering economics 2007*. Kaunas :KTU.
12. Higher education in facts and figures. (2010). *Universities UK*.
13. Higher education and global business. (2007). *Euromonitor International*.
14. *Įvairiose šalyse veikiančių MTEP finansavimo modelių analizė 15 šalių apžvalga*. (2007) CIRCA Group Europe Ltd.
15. Juodka,B. (2010) *Vilniaus universiteto veikla 2009 metais*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
16. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 2009 m. gegužės 27 d. Nr. 480 Dėl valstybės paskolų ir valstybės remiamų paskolų studentams suteikimo, administravimo ir grąžinimo tvarkos aprašo patvirtinimo. [Nutarimas paskelbtas: *Žin.*, 2009, Nr.64-2569]
17. Lietuvos studentų atstovybių sąjungos aukštojo mokslo reformos pasekimų ir sistemos analizė. *LSAS*. [Internete]. [žiūrėta 2009-12-14]. Prieiga per internetą: <<http://www.lsas.lt>>
18. Lietuvos švietimas skaičiais. (2010) *Mokslo ir studijų stebėsenos ir analizės centras*

19. LR Statistikos departamentas (2011). *Švietimas Lietuvos statistikos metraštis 2010*. Vilnius
20. LR studijų ir mokslo įstatymas.
21. Lukoševičius, V. (2006). *Aukštojo mokslo finansavimas ir plėtra pirmojoje Lietuvos Respublikoje*. Vilniaus pedagoginis universitetas.
22. Mačerinskienė, I., Viržintaitė, R. (2003). Human Capital Measurement Theory and Methods. Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai. Vilnius: VU Lietuvos ekonomikos institutas.
23. Matiušaitytė, R., Šarkiūnaitė, I. (2003). Žmogiškojo kapitalo reikšmė ekonomikoje ir vadyboje. Tiltai: Humanitariniai ir socialiniai mokslai. Nr. 13.
24. Mikulienė, R. (2000). Žmogiškojo kapitalo koncepcija ir pagrindinės savybės. *Ekonomika ir vadyba. Aktualijos ir metodologija*.
25. Mokslo ir studijų reforma: studijų krepšelis, magistro studijos, paskolų sistema. (2009) LR Švietimo ir mokslo ministerija.
26. Nordhous, O. (1993) *Human capital in organizations: competence, training and learning*. Oslo, Scandinavian University Press.
27. Paliulytė, I. (2002). Lietuvos aukštųjų mokyklų finansavimo problemos ir jų sprendimas. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos 2002*: Ernesto Galvanausko mokslinės konferencijos pranešimų medžiaga Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla p.61-67.
28. Paskolos studentams. Bendrosios paslaugos. SNORAS. [žiūrėta 2009-11-18]. Prieiga per internetą: <<http://www.snoras.com/lt/private/loans/student/tuition/terms>>
29. Poutvaara, P. (2004). *Educating Europe: Should Public Education be Financed with Graduate Taxes or Income – Contingent Loans?* CESifo Economic Studies.
30. Psacharopoulos, G.(1995). The Profitability of Investment in Education: Concepts and Methods.
31. Pumputis, A. (2009). *Mykolo Riomerio universiteto rektoriaus ataskaita 2008*. Vilnius: Mykolo Riomerio universiteto Leidybos centras.
32. Schoenenberg, A. (2004). Are higher education and academic research a public good or of public responsibility? *Review of the economic literature*.
33. Schultz, T.W. (1998). Investment in human capital. *The American Economic Review*.
34. Seniūnaitė, L. (2002). Žmogiškojo kapitalo įtaka šalies vystimuisi. *Žmogiškojo kapitalo formavimo problemos*. *Ekonomika ir vadyba*. Kaunas: KTU.
35. Skunčikienė, S., Ulmytė, S. (2002). Investicijos į žmogiškąjį kapitalą. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos 2002*: Ernesto Galvanausko mokslinės konferencijos pranešimų medžiaga. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, p.71-75.
36. Social and Economic Conditions of Student Life in Europe. (2008) *Eurostudent*.
37. Stancikas, E. R (2000). Investavimas į žmogišį kapitalą efektyvumas. *Ekonomika*, 51 tomas.

- Mokslo darbai. Vilnius: VU leidykla.
38. Steponavičius, G. (2009). Dabar pats metas orientuotis į kokybiškas studijas. *Studijos 2009*.
 39. Šaulytė, G.(2010). Švietimo finansavimo bendrosios tendencijos ir ekonominės krizės pamokos Europoje. *LR Švietimo ir mokslo ministerija*.
 40. Šiomet studentai pasiskolino per 43 mln. Lt. *BNS*. [Internete]. [žiūrėta 2009-12-14]. Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/archieve/article.php?id=25916007>>
 41. Šileika, A., Tamašauskienė, Z. (2003). Investicijos į žmogiškąjį kapitalą ir jų efektyvumas. *Ekonomika*. 64 tomas, p.146-155.
 42. Šmergelienė, V., Patackienė, N. (2007) Žmogiškųjų išteklių plėtros dalyvių tinklo modelis. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos 2007*: Ernesto Galvanausko mokslinės konferencijos pranešimų medžiaga. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2(9).p.277-284
 43. Švietimo finansavimo aspektai (2001). *VU Filosofijos fakulteto švietimo politikos centras*.
 44. Tamašauskienė, Z. (2002). Žmogiškasis kapitalas ir investicijų į jį optimalios apimtys nustatymo modeliai. *Ekonomika ir vadyba: Aktualijos ir perspektyvos 2002*: Ernesto Galvanausko mokslinės konferencijos pranešimų medžiaga. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, p. 67-
 45. Tamašauskienė, Z. (2004). Aukštojo mokslo finansavimas ir jo tobulinimas. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos 2004*: Ernesto Galvanausko mokslinės konferencijos pranešimų medžiaga. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla. p. 272-278
 46. Tamašauskienė, Z. Damašienė V. (2003). Investicijos į išsimokslinimą ir jų pajamų normos. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos 2003*: Ernesto Galvanausko mokslinės konferencijos pranešimų medžiaga. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
 47. Tamašauskienė, Z. Rudytė, D.(2007). Distribution of Cost of Tertiary Education Between Direct Beneficiaries and Society. *Inžinierinė ekonomika*. Nr.3 (53). KTU, p.17 -24
 48. The financing of higher education in Europe. (2004) *European Research Associates*.
 49. The returns to various types of investment in education and training. *Economics of education*. London Economics.
 50. Valstybės remiama paskola studentams. *SWEDBANK*. [Internete]. [žiūrėta 2009-11-18]. Prieiga per internetą: <<http://www.swedbank.lt/lt/pages/privatiems/valstybes-remiama-paskola-studentams>>
 51. Wahrenburg, M., Weld, M. (2007). Return on Investment in Higher Education – Evidence for Different Subjects, Degrees and Gender in Germany. Goethe University Frankfurt.
 52. Wößmann, L., Schüttz, G., (2006) *Efficiency and Equity in European Education and Training Systems*. European Expert Network on Economics of Education.

PRIEDAI

1 priedas. Studentų skaičiaus retrospektyvos pokyčiai (2004-2009 m.)

Universitetas	2004-2005	2005-2006	2006-2007	2007-2008	2008-2009	Δ_y (vnt.)	T_d (proc.)	T_p (proc.)
Iš viso	138516	141771	143204	144336	149017	10501	107,58	7,58
Vilniaus universitetas	24975	25014	24794	24937	24502	-473	98,11	-1,89
Kauno technologijos universitetas	17310	18223	17611	17386	17590	280	101,62	1,62
Mykolo Riomerio universitetas	15067	15401	16678	17765	19662	4595	130,50	30,50
Vilniaus Gedimino technikos universitetas	15287	15117	15514	15549	16812	1525	109,98	9,98
Vilniaus pedagoginis universitetas	12582	12978	12552	11684	11545	-1037	91,76	-8,24
Šiaulių universitetas	11797	12149	12160	11827	11752	-45	99,62	-0,38
Klaipėdos universitetas	9939	9253	9438	9273	9340	-599	93,97	-6,03
Vytauto Didžiojo universitetas	8649	8982	8720	8642	8898	249	102,88	2,88
Lietuvos žemės ūkio universitetas	7236	7295	7343	7289	7719	483	106,67	6,67
Kauno medicinos universitetas	4471	4510	4803	4984	5175	704	115,75	15,75
Lietuvos kūno kultūros universitetas	2560	2689	2555	2507	2461	-99	96,13	-3,87
Vilniaus dailės akademija	2024	2038	2172	2120	2097	73	103,61	3,61
Lietuvos veterinarijos akademija	1538	1591	1671	1709	1871	333	121,65	21,65
Lietuvos muzikos ir teatro akademija	1151	1154	1148	1157	1169	18	101,56	1,56
Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija	354	385	355	376	367	13	103,67	3,67
Nevalstybiniai universitetai	3576	4992	5690	7131	8057	4481	225,31	125,31

Šaltinis: sudaryta autorės pagal statistikos departamento duomenis

2 priedas. Universitetų studentų skaičiaus dinamika pagal finansavimo pobūdį

Rodiklis	2005-2006	2006-2007	2007-2008	2008-2009	2009-2010
Studijuoja savo lėšomis	62086	64752	66984	75263	94257
Absoliutinis padidėjimas/sumažėjimas					
-palyginus su kintama baze	-	2666	2232	8279	18994
-palyginus su pastovia baze	-	2666	4898	13177	32171
Padidėjimo/sumažėjimo tempas, proc.					
-palyginus su kintama baze	-	4,29	3,45	12,36	25,24
-palyginus su pastovia baze	0	4,29	7,89	21,22	51,82
Didėjimo/mažėjimo tempas, proc.					
-palyginus su kintama baze	-	104,29	103,45	112,36	125,24
-palyginus su pastovia baze	0	104,29	107,89	121,22	151,82
Studijuoja valstybės finansuojamose vietose	79685	78452	77352	73754	50044
Absoliutinis padidėjimas/sumažėjimas					
-palyginus su kintama baze	-	-1233	-1100	-3598	-23710
-palyginus su pastovia baze	-	-1233	-2333	-5931	-29641
Padidėjimo/sumažėjimo tempas, proc.					
-palyginus su kintama baze	-	-1,55	-1,40	-4,65	-32,15
-palyginus su pastovia baze	0	-1,55	-2,93	-7,44	-37,20
Didėjimo/mažėjimo tempas, proc.					
-palyginus su kintama baze	-	98,45	98,60	95,35	67,85
-palyginus su pastovia baze	0	98,45	97,07	92,56	62,80

Šaltinis: sudaryta autorės pagal statistikos departamento duomenis

3 priedas. Universitetų ir kolegijų studentai (visų studijų pakopų) pagal studijų finansavimo pobūdį 2005-2010 m. (sk. tūkst., proc.)

Rodiklis	2005-2006	2006-2007	2007-2008	2008-2009	2009-2010
Iš viso studentų	197720	199501	204432	210400	201005
Absoliutinis padidėjimas/sumažėjimas					
-palyginus su kintama baze	-	1781	4931	5968	-9395
-palyginus su pastovia baze	-	1781	6712	12680	3285
Padidėjimo/sumažėjimo tempas, proc.					
-palyginus su kintama baze	-	0,90	2,47	2,92	-4,47
-palyginus su pastovia baze	0	0,90	3,39	6,41	1,66
Didėjimo/mažėjimo tempas, proc.					
-palyginus su kintama baze	-	100,90	102,47	102,92	95,53
-palyginus su pastovia baze	0	100,90	103,39	106,41	101,66

Šaltinis: sudaryta autorės pagal statistikos departamento duomenis

4 priedas. Pirmakursių studentų, įstojusių į universitetus 2009 ir 2010 m., pasiskirstymas

Aukštoji mokykla	2009.08.14		2010.08.12	
	Pasirašyta studijų sutarčių		Pasirašyta studijų sutarčių	
	dėl VF	dėl M	dėl VF	dėl M
Europos humanitainis universitetas	0	0	1	0
Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija	50	0	26	0
ISM Vadybos ir ekonomikos universitetas	92	306	125	249
Kauno medicinos universitetas	555	82	307	357
Kauno technologijos universitetas	1547	997	1332	637
Klaipėdos universitetas	647	971	471	700
LCC tarptautinis universitetas	20	3	20	5
Lietuvos kūno kultūros akademija	140	570	64	404
Lietuvos muzikos ir teatro akademija	162	35	135	19
Lietuvos veterinarijos akademija	91	116	120	65
Lietuvos žemės ūkio universitetas	223	642	143	432
Mykolo Romerio universitetas	649	1775	364	1641
Šiaulių universitetas	512	952	326	532
Vilniaus dailės akademija	306	105	0	14
Vilniaus Gedimino technikos universitetas	2004	859	210	131
Vilniaus pedagoginis universitetas	555	1382	1498	653
Vilniaus universitetas	3085	1295	629	512
Vilniaus universiteto Tarptautinio verslo mokykla	109	403	2770	1026
Vilniaus vadybos aukštoji mokykla	2	19	113	214
Vilniaus verslo teisės akademija	15	74	1	24
Vytauto Didžiojo universitetas	825	1363	759	1042
Iš viso:	11589	11949	9414	8657

Šaltinis: LAMA BPO

5 priedas. Pirmakursių studentų, įstojuusių į kolegijas 2009 ir 2010 m., pasiskirstymas

Aukštoji mokykla	2009.08.14		2010.08.12	
	Pasirašyta studijų sutarčių		Pasirašyta studijų sutarčių	
	dėl VF	dėl M	dėl VF	dėl M
Alytaus kolegija	215	100	161	90
Kauno kolegija	1845	572	1494	626
Kauno miškų ir aplinkos inžinerijos kolegija	221	10	308	56
Kauno technikos kolegija	420	70	435	94
Klaipėdos valstybinė kolegija	321	175	901	345
Klaipėdos verslo ir technologijų kolegija	662	173	67	52
Klaipėdos verslo kolegija	103	58	20	15
Lietuvos aukštoji jūreivystės mokykla	305	81	221	114
Marijampolės kolegija	298	62	193	146
Mykolo Romerio universitetas	30	0	0	0
Panevežio kolegija	414	104	345	168
Socialinių mokslų kolegija	138	80	142	138
Šiaulių kolegija	513	299	510	300
Šiaulių Lietuvos kolegija	41	15	20	62
Tarptautinė teisės ir verslo aukštoji mokykla	352	223	301	210
Utenos kolegija	380	237	323	185
V.A.Graičiūno aukštoji vadybos mokykla	44	11	54	104
Vakarų Lietuvos verslo kolegija	61	31	54	39
Vilniaus dizaino kolegija	31	15	21	25
Vilniaus kolegija	1883	749	1828	663
Vilniaus kooperacijos kolegija	76	36	113	98
Vilniaus technologijų ir dizaino kolegija	660	321	631	278
Vilniaus verslo kolegija	28	15	44	30
Žemaitijos kolegija	261	97	180	86
Iš viso:	9302	3534	8366	3924

Šaltinis: LAMA BPO

6 priedas. Europos Sąjungos aukštųjų mokyklų bei studentų santykis

Šalis	Aukštųjų mokyklų skaičius	Dėstytojų ir studentų skaičiaus vidurkis aukštosiose mokyklose		Gyventojų skaičiaus vidurkis vienai aukštajai mokyklai tūkst.
		studentų	dėstytojų	
Austrija	51	5,190	520	160
Belgija	92	3,905	250	112
Kipras	21	568	54	37
Čekija	52	5,471	404	197
Danija	132	1,452	132	41
Estija	33	1,751	198	40
Suomija	51	5,483	335	102
Prancūzija	450	4,515	283	134
Vokietija	327	6,605	847	252
Graikija	34	14,065	704	313
Vengrija	62	5,716	386	161
Airija	50	3,332	227	80
Italija	77	23,537	1,049	754
Latvija	31	3,316	175	73
Lietuva	42	3,236	308	85
Liuksemburgas	5	507	28	93
Malta	2	3,711	304	199
Olandija	80	6,3	556	205
Lenkija	378	5,043	221	102
Portugalija	143	2,711	194	73
Slovakija	23	6,617	572	236
Slovėnija	11	8,318	256	181
Ispanija	82	22,351	1,629	491
Švedija	47	8,146	718	191
Jungtinės Karalystė	259	7,982	372	233

Šaltinis: *International Association of Universities (Paris, IAU, 2004). Cit. pgl. Higher Education in the World, 2006.*

7 priedas. Europos Sąjungos universitetų ir gyventojų skaičiaus santykis

Šalis	Gyventojų skaičius	Universitetų skaičius	Kitos aukštojo mokslo institucijos	Iš viso	Universitetai proc.	Kitos aukštojo mokslo institucijos proc.	Gyventojų skaičius vienam universitetui
Austrija	8184691	51	-	51	100	-	160484
Belgija	10364388	74	18	92	80,4	19,6	140059
Kipras	780133	1	20	21	4,8	95,20	780133
Čekija	10241138	26	26	52	50	50	393890
Danija	5432335	18	114	132	13,6	86,4	301796
Estija	1332893	14	19	33	42,4	57,6	95207
Suomija	5223442	20	31	51	39,2	60,8	261172
Prancūzija	60656478	293	157	450	65,1	34,9	207019
Vokietija	82431390	327	-	327	100	-	252082
Graikija	10668354	34	-	34	100	-	313775
Vengrija	10006835	22	40	62	35,5	64,5	454856
Airija	4015676	38	12	50	76	24	105676
Italija	58103033	77	-	77	100	-	754585
Latvija	2290237	24	7	31	77,4	22,6	95427
Lietuva	3596617	21	28	49	42,9	57,1	171267
Liuksemburgas	468571	3	2	5	60	40	156190
Malta	398534	1	1	2	50	50	398534
Olandija	16407419	79	1	80	98,8	1,3	207689
Lenkija	38635144	157	221	378	41,5	58,5	246084
Portugalija	10566212	25	118	143	17,5	82,5	422648
Slovakija	5431363	23	-	23	100	-	236146
Slovėnija	2001070	7	4	11	63,6	36,4	285867
Ispanija	40341462	68	14	82	82,9	17,1	593257
Švedija	9001774	15	32	47	31,9	68,1	600118
Jungtinės Karalystė	60441457	259	-	259	100	-	233365

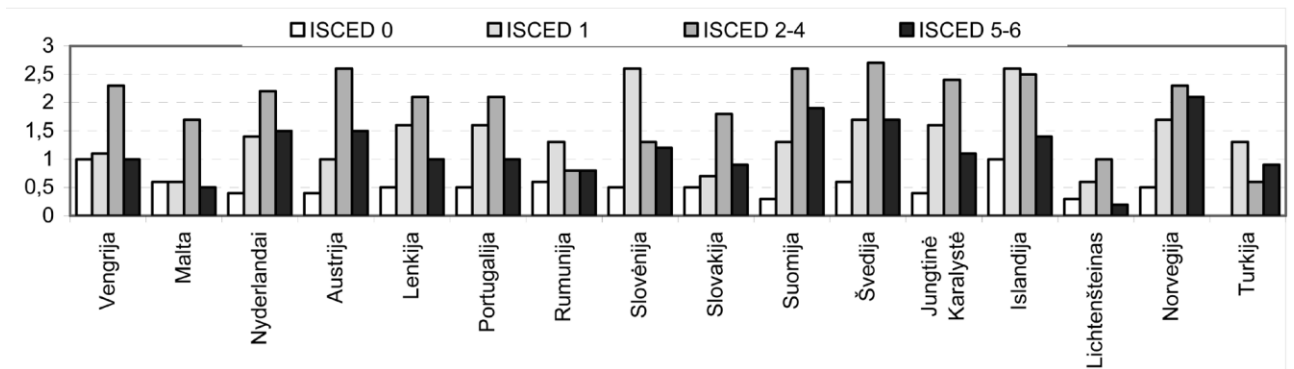
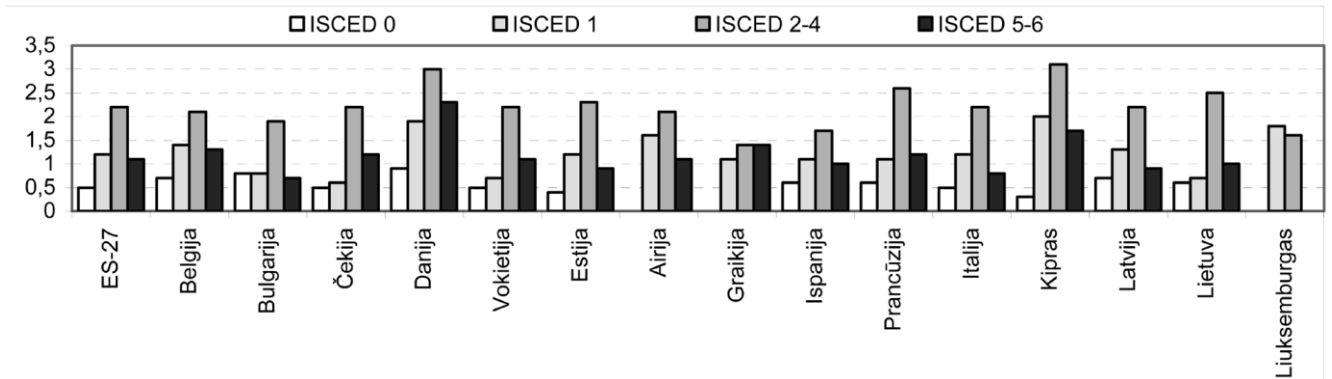
Šaltinis: *International Association of Universities (Paris, IAU, 2004). Cit. pgl. Higher Education in the World, 2006.*

8 priedas. Bendrosios viešojo sektoriaus išlaidos švietimui nuo BVP 2004 -2008.

	2008	2007	2006	2005	2004	Pokytis
ES (27)	5,21	4,96	5,04	5,04	5,06	2,96
Belgija	6,46	6,02	6,00	5,93	5,96	8,39
Bulgarija	4,61	4,13	4,24	4,51	4,51	2,22
Čekija	4,08	4,20	4,60	4,26	4,37	-6,64
Danija	7,80	7,83	7,97	8,30	8,43	-7,47
Vokietija	4,50	4,50	4,40	4,53	4,59	-1,96
Estija	5,67	4,85	4,75	4,88	4,92	15,24
Airija	4,80	4,90	4,76	4,75	4,70	2,13
Graikija	4,00	:	:	4,04	3,82	4,71
Ispanija	4,62	4,35	4,27	4,23	4,25	8,71
Prancūzija	5,58	5,59	5,58	5,65	5,79	-3,63
Italija	4,58	4,29	4,70	4,43	4,58	0,00
Kipras	7,41	6,93	7,02	6,92	6,70	10,60
Latvija	5,71	5,00	5,07	5,06	5,07	12,62
Lietuva	4,91	4,67	4,84	4,90	5,19	-5,39
Liuksemburgas	3,20	3,15	3,38	3,78	3,87	-17,31
Vengrija	5,10	5,20	5,42	5,47	5,41	-5,73
Malta	6,01	6,31	:	6,79	4,83	24,43
Olandija	5,46	5,32	5,46	5,48	5,46	0,00
Austrija	5,40	5,40	5,46	5,48	5,52	-2,17
Lenkija	4,90	4,91	5,25	5,47	5,41	-9,43
Portugalija	4,89	5,30	5,25	5,39	5,29	-7,56
Rumunija	4,10	4,25	:	3,48	3,28	25,00
Slovenija	5,22	5,19	5,67	5,67	5,76	-9,38
Slovakija	3,59	3,62	3,80	3,85	4,20	-14,52
Suomija	6,13	5,91	6,19	6,31	6,43	-4,67
Švedija	6,74	6,69	6,85	6,97	7,18	-6,13
JK	5,30	5,39	5,47	5,36	5,16	2,71

Šaltinis: EUROSTAT

9 priedas. Bendrosios viešosios išlaidos švietimui lyginant su BVP pagal mokymo lygmenis 2006 m.

Šaltinis: Eurostat, 2009 06

10 priedas. ISCED lygmenų valstybiniame kode klasifikatorius

Kodas	Pavadinimas
0	Ikimokyklinis ugdymas
1	Pradinis mokymas
2	Pagrindinis mokymas
3	Vidurinis mokymas
4	Aukštesniojo ir aukštojo išsilavinimo nesuteikiantis povidurinis mokymas
5	Aukštesnysis mokslas
6	Aukštasis mokslas
7	Doktorantūra ir meno aspirantūra

11 priedas. ES šalių valstybių garantuojamų paskolų analizė

	Lietuva	Didžioji Britanija	Prancūzija	Vokietija
Paskolų tipas	Valstybės garantuojamos	Valstybinės	Privačios (bankai)	Valstybinės
Palūkanų norma	5%	0%	1-2,5%	0%
Gražinimas	Per 15m. Po studijų baigimo.	Per 25 m. po studijų baigimo.	Paskola ir palūkanos gražinamos baigus studijas. Galioja standartinės vartojamojo kredito sąlygos.	Nenustatytas
Papildomos atidėjimo sąlygos (neskaičiuojant standartinių vartojamojo kredito sąlygų- nedarbingumo, ligos, mirties ir kt. atvejų)	Paskolos gražinimas gali būti atidedamas 4kartus, jeigu šeimos pajamos per mėnesį vienam šeimos nariui yra ne daugiau kaip 50% didesnės už valstybės remiamų pajamų dydį (tuo metu tai sudarė 525 Lt)	Paskola negražinama tol, kol paskolos gavėjo metinės pajamos nepasiekia 15tūkst.GBP Kai pasiekiamos tokios pajamos,paskola yra gražinama per mokesčius,išskaičiuojant 9% iš atlyginimo.	Galioja standartinės vartotojo kredito sąlygos, taikomos gavėjui.	Paskola perduodama gražinti baigus studijas ir pasiekus kiekvienam studentui asmeniškai apskaičiuotą pajamų dydį pagal jo ir jo šeimos finansinės galimybes.
Nurašymas	Atidėjus paskolos gražinimą 4 kartus, 5 kartą, Valstybinio mokslo ir studijų fondo Direktorius sudaryta komisija gali priimti sprendimą perimti paskolos išmokėjimo pareigą iš paskolos gavėjo.	Paskolos likutis yra nurašomas, jeigu paskola neišmokama per 25 metus arba, jeigu paskolos gavėjui sukanka 65 metai.	Galioja standartinės vartotojo kredito sąlygos.	Paskola nurašoma per 20 m. nepasiekus nustatyto pajamų dydžio.
Papildoma informacija	Lietuva yra vienintelė Europoje valstybė, kurioje studentų paskolų palūkanos viršija 5%dydį, studijų kainos mokamose studijų vietose yra didžiausios Europoje.	Studentai, kurių metinės šeimos pajamos nesiekia 60tūkst.GBP,kasmet gali gauti valstybės paramą, lygią 80% studijų įmokos dydžiui.	Prancūzijoje mokslas yra nemokamas, o aukštosios mokyklos ima tik nedidelį (~150EUR) registracijos mokestį, todėl paskolų poreikis yra labai mažas.	Vokietijoje yra 3 valstybinių paskolų ir paramos fondai. Šis- BafuG-yra populiariausias.

	Norvegija	Švedija	Portugalija	Vengrija
Paskolų tipas	Valstybinės	Valstybinės	Valstybinės garantuojamos	Valstybinės
Palūkanų norma	0%	0%	1% (taikomos 0,80% ir 0,35% palūkanų nuolaidos pagal studijų rezultatus).	0%
Gražinimas	Paskola pradama gražinti praėjus 7 mėn. po studijų baigimo, gražinimo terminas ir ketvirtinių įmokų dyžiai apskaičiuojami pagal gavėjo pajamas.	Paskola pradama gražinti praėjus 1 m. po studijų baigimo, gražinimo terminas įmokų dyžiai apskaičiuojami pagal gavėjo pajamas.	Paskola ir palūkanos pradamos gražinti praėjus metams po studijų baigimo, gražinimo terminas - du kartus už studijų trukmę ilgesnis laikotarpis.	Paskola gražinama mėnesinėmis įmokomis praėjus metams po studijų baigimo. Gražinamos įmokos dydis yra fiksuojamas metams apskaičiuojamas - išskaičiuojama 6% pajamų kasmet mokėjusiems pilną kainą ir 8% - valstybės finansuojamiems studentams. Mokejimas vyksta per mokesčius.
Papildomos atidėjimo sąlygos (neskaičiuojant standartinių vartojamojo kredito sąlygų - nedarbingumo, ligos, mirties ir kt. atveju)	Ligos atveju, arba bet kokios socialinės paramos gavėjams paskola gali būti ne tik atidedama, bet ir nurašoma.	Ligos atveju, arba bet kokios socialinės paramos gavėjams paskola gali būti ne tik atidedama, bet ir nurašoma.	Standartinės vartojamojo kredito sąlygos.	Paskolos gražinimas siejamas su gavėjo pajamomis, atidėjimas yra galimas gavėjui neišgalint gražinti paskolos.
Nurašymas	Paskola imama semestrai ir jeigu įvykdo semestro reikalavimus, to semestro paskola yra konvertuojama į grantą ir negražinama. Dirbančiam regione paskola taip pat gali būti nurašoma.	Paskola imama semestrai ir jeigu įvykdo semestro reikalavimus, to semestro paskola yra konvertuojama į grantą ir negražinama. Dirbančiam regione paskola taip pat gali būti nurašoma.	Standartinės vartojamojo kredito sąlygos.	Paskolos likutis nurašomas kai gavėjui sukanka 40 m.
Papildoma informacija	Norvegijoje mokslas yra nemokamas, todėl paskolų poreikis yra labai mažas.	Švedijoje mokslas yra nemokamas, todėl paskolų poreikis yra labai mažas.	Tokiomis sąlygomis studentams paskolas teikia dauguma Portugalijos bankų.	Valstybinis fondas skolinasi lėšas paskoloms išduoti iš kredito įstaigų su valstybės garantija.

	Airija	Slovėnija	Danija	Estija	Olandija
Paskolų tipas	Valstybinės garantuojamos	Valstybinės garantuojamos	Valstybinės garantuojamos	Privačios (bankai).	Valstybinės
Palūkanų norma	0% - 2%	0%	0%	5%	4%
Gražinimas	Galioja standartinės vartojamojo kredito sąlygos.	Galioja standartinės vartojamojo kredito sąlygos.	Per 15 m. po studijų baigimo.	Paskola ir palūkanos pradedamos gražinti praėjus metams po studijų baigimo, gražinimo terminas - du kartus už studijų trukmę ilgesnis laikotarpis.	Paskola ir palūkanos pradedamos gražinti praėjus 2 m. po studijų baigimo, gražinimo terminas(bazinis - aji m.) ir 5 įmokų dydžiai apskaičiuojami pagal gavėjo pajamas.
Papildomos atidėjimo sąlygos (neskaičiuojant standartinių vartojamojo kredito sąlygų-nedarbingumo, ligos, mirties ir kt. atvejų)	Galioja standartinės vartojamojo kredito sąlygos.	Galioja standartinės vartojamojo kredito sąlygos.	Standartinės vartojamojo kredito sąlygos.	Standartinės vartojamojo kredito sąlygos, valstybė kompensuoja paskolos ir palūkanų gražinimą nėštumo ir karo tarnybos metu.	Teikiamas prašymas nutraukti paskolos gražinimą arba pratęsti terminą.
Nurašymas	Galioja standartinės vartojamojo kredito sąlygos.	Galioja standartinės vartojamojo kredito sąlygos.	Ligos atveju, arba bet kokios socialinės paramos gavėjams paskola gali būti ne tik atidedama, bet ir nurašoma.	Standartinės vartojamojo kredito sąlygos.	Teikiamas prašymas nutraukti paskolos gražinimą arba pratęsti terminą.
Papildoma informacija	-	-	Danijoje mokslas yra nemokamas, todėl paskolų poreikis yra labai mažas.	Estijoje dar 2006m. 3600 studentų buvo bankrutavę ir jų studijų skola bankams sudarė 96mln. EEK. Estijos studentai paskolų sistemą vertina neigiamai, todėl stengiasi patys rasti lėšas studijoms, dėl to Estijos studentai dirba bene daugiausiai Europoje, o mokosi-mažiausiai(OECD ir Eurostudent tyrimų duomenys).	Vidutinė paskolos gražinimo ir palūkanų įmoka Olandijoje sudaro ~50 EUR per mėn.

12 priedas. Darbo užmokesčio paskirstymas pagal išsimokslinimo lygį ES šalyse 2008 m.

	Vidurinis	Profesinis	Aukštasis
Austrija	68	100	160
Čekija	72	100	183
Danija	83	100	125
Suomija	94	100	148
Prancūzija	84	100	150
Vokietija	90	100	167
Vengrija	73	100	210
Lenkija	83	100	167
Portugalija	68	100	177
Slovakija	69	100	181
Ispanija	81	100	138
Švedija	83	100	126
Jungtinė Karalystė	71	100	154
Estija	91	100	129

Šaltinis: *Education at a glance 2010*

13 priedas. Lietuvos aukštojo mokslo finansinių modelių analizė finansiniu aspektu

Pavadinimas	Lietuvos Mokslo Tarybos siūlymai	Rektorių konferencijos siūlymai	Liberalų sąjūdžio siūlymai
Finansinių išteklių gavėjas	Aukštojo mokslo institucija	Aukštojo mokslo institucija	Studijuojantis, įstojęs į aukštojo mokslo instituciją, gauna teisę į studento krepšelį, kurį gali panaudoti studijų kaštams padengti bet kurioje Lietuvos aukštojo mokslo institucijoje.
Studijų kainos traktavimas	Studijų kaina suprantama kaip studijų savikaina arba studijų kaštai	Studijų kaštai, kuriuos universitetas turi teisę nustatyti savarankiškai. Studijų kaštai susideda iš mokslinių tyrimų susietų su studijomis kaštų ir kitų kaštų.	Studijų kaštai bei kiti kaštai, tai yra, infrastruktūros ir mokslinių tyrimų kaštai, kurie yra reguliuojami rinkos.
Studijų kainos (kaštų) nustatymas	Centralizuotas	Nustatoma fiksuota studijų įmoka visoms studijų programoms	Decentralizuota. Studijų įmoką nustato aukštojo mokslo institucijos.
Studijų finansavimo šaltiniai	Valstybės biudžetas ir studijų įmoka	Valstybės biudžetas ir studijų įmoka	Valstybės biudžetas ir studijų įmoka
Studijų finansavimo instrumentai	Remiantis studentų skaičiumi bei valstybės finansinių išteklių galimybėmis skiriama valstybės subsidija. Paskolos iš valstybės ir finansinio tarpininkavimo institucijų. Studijuojančių privačios lėšos. Partnerių lėšos. Socialinės rūpybos lėšos.	Valstybės subsidija Studijuojančių privačios lėšos Verslo partnerių lėšos	Remiantis valstybės finansinių išteklių galimybėmis bei lygiateisiškumo principu skiriama valstybės subsidija. Paskolos su valstybės garantija iš finansinio tarpininkavimo institucijų. Stipendijos labai gerai ir gerai besimokantiems. Studijuojančių privačios lėšos. Partnerių lėšos Socialinės rūpybos lėšos.

Pavadinimas	A. Žalio pateikta aukštojo mokslo finansavimo reforma	Lietuvos aukštojo mokslo sistemos plėtros 2006 – 2010 metų plano nuostatos.
Finansinių išteklių gavėjas	Tiksliai nenurodoma, bet iš teksto visumos galima suprasti, kad tai aukštojo mokslo institucija	Tiksliai nenurodoma, bet iš plano teksto visumos galima suprasti, kad tai aukštojo mokslo institucija
Studijų kainos traktavimas	Tiksli studijų kainos struktūra nenurodoma, bet tekste netiesiogiai duodama nuoroda į Lietuvos aukštojo mokslo sistemos plėtros 2006 – 2010 metų plano nuostatas.	Plano 15.1. punktas teigia, kad „asmens mokymasi valstybinių aukštųjų mokyklų pagrindinėse, vientisosiose ir antrosios pakopos studijose valstybė remia finansuodama dalį jo studijų išlaidų – ne daugiau kaip 220 kreditų (išskyrus Lietuvos Respublikos ar tarptautinių teisės aktų nustatytus atvejus) apimties studijas, šią apimtį viršijančių studijų išlaidas moka pats asmuo, o 16.1. punktas teigia, kad „visų studijų formų studentų, studijuojančių valstybės biudžeto lėšomis valstybinėse aukštosiose mokyklose, <...>, studijų išlaidas sudaro dvi dalys: studijų įmoka ir studijų krypties kainos dalis, kurios nepadengia studijų įmoka“
Studijų kainos (kaštų) nustatymas	Tekste minima tik vienas studijų kaštų padengimo šaltinis, tai studijų įmoka. Ji turi būti vienoda visiems vienos aukštosios mokyklos studentams. Tekste taip pat tiksliai nepasakoma ar tai centralizuotai ar decentralizuotai nustatoma įmoka. Atsižvelgdami į teksto visumą, teigiame, kad ši įmoka yra nustatoma centralizuotai kiekvienai aukštojo mokslo institucijai.	Apie studijų kainos (kaštų) nustatymo būdą tekste neužsimenama
Studijų finansavimo šaltiniai	Valstybės biudžetas ir studijų įmoka	Valstybės biudžetas ir studijų įmoka
Studijų finansavimo instrumentai	Lengvatinė paskola, pakankama studijų įmokai valstybinėje aukštojoje mokykloje apmokėti. Mokestinės lengvatos, susiję su paskolos grąžinimu.	Paskolos pragyvenimo išlaidoms. Paskolos lengvatinėmis sąlygomis, kai už studentuslaiduoja valstybė. Socialinės paramos lėšos, skirtos maitinimo įstaigoms dotuoti, bendrabučiuose gyvenančių studentų iš nepasiturinčių šeimų gyvenamojo ploto naudojimo išlaidoms apmokėti. Kitos lengvatos. Vardinės stipendijos itin gerai besimokantiems studentams.

Šaltinis: Čekanavičius, L. Grebliaskas, A. Lietuvos aukštojo mokslo finansavimo modelio projekcijos (2007)